

ČASOPIS
PRO
SOUČASNOU
FILOSOFII

ČÍSLO 2
ROČNÍK 14
2022

FILOSOFIE DNES

Časopis pro současnou filozofii
vydává KFSV FF UHK

Šéfredaktorka: Iva Svačinová
Výkonný redaktor: Hynek Kaplan

Redakční rada: Ondřej Beran, Jaroslav Daneš, Petr Glombíček, Tomáš Hirt, Juraj Hvorecký, Vojtěch Kolman, Ladislav Koreň, Ladislav Kvasz, Róbert Maco, Tomáš Marvan, Martin Paleček, Jaroslav Peregrin, Marie Hrdá, Ondřej Švec, Eugen Zeleňák

Editoři: Markéta Panoušková, Hynek Kaplan
Sazba a grafická úprava: Hynek Kaplan

Adresa: Filozofie dnes, KFSV FF UHK Rokitanského 62
500 03 Hradec Králové

E-mail: hynek.kaplan@uhk.cz

vychází elektronicky,
dvakrát ročně

www.filosofiednes.ff.uhk.cz
ISSN 1804-0969

Ročník 14, Číslo 2 (2022)

Obsah

Studie

Helena Dvořáková	Iracionální interpretace textu	3
Jan Štěpánek	Dummett's Anti-Realism about Mathematical Statements	31
Tomáš Kollárik	Vybrané problémy argumentačných schém v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii	50

Zprávy

Klára Burešová	Letní škola filosofie UHK v Broumově	91
----------------	--------------------------------------	----

Iracionální interpretace textu¹

Helena Dvořáková

Filozofická fakulta

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Branišovská 1645, 370 05 České Budějovice

dvorakovah@ff.jcu.cz

Studie je zaměřena na proces interpretace textu, přičemž sleduje jev nazvaný „iracionální interpretace“. Protiklad racionální – iracionální chápe na základě konceptu Donalda Davidsona, a vychází tedy více z filosofie jazyka a myslí nežli z psychologie. Iracionalita interpretace spočívá v nesoudržnosti přesvědčení interpreta, tedy v narušení logických vazeb mezi jeho jednotlivými přesvědčeními. Na konkrétních příkladech je ukázáno, jak k takovému stavu myslí interpretujícího subjektu může dojít a jaký vliv má na porozumění celému textu. Pojem iracionální interpretace je uvažován na pozadí celé sítě vztahů – interpreta k textu, k autorovi, ke kontextu a k tradici. Tyto vztahy jsou zachyceny pomocí několika schémat zakládajících se na Davidsonových modelech triangulace. Tyto modely ovšem podstatným způsobem modifikuje.

Klíčová slova: interpretace, iracionalita, přesvědčení, vnitřní nesoudržnost, triangulace

Tato studie je věnována problematice iracionální interpretace textu. Jejím cílem je představit případ, ke kterému může během interpretace textu dojít, přestože se pravděpodobně nevyskytuje nijak hojně. Chceme

¹ Tato studie vznikla v rámci grantového projektu GA JU Iracionální interpretace, registrovaného pod číslem 056/2021/H.

objasnit, jak proces iracionální interpretace funguje a v čem spočívá jeho specifčnost. Zdrojem podkladů pro náš výzkum je oblast filosofie jazyka a mysli, nikoli psychologie a psychiatrie, ačkoli v těchto vědních oborech paralelně probíhají diskuse na stejná témata.

Racionalita a rozum

Racionalita představuje konceptuální problém, její pojetí se u jednotlivých psychologů, sociologů či filosofů vzájemně liší. Nejobecnější definici pojmu nalezneme ve slovnících. Sociologický ústav AV ČR vysvětluje racionalitu jako „na *rozumu* spočívající jednání a myšlení, uspořádání spol. vztahů.“² *Cambridge Dictionary* podává následující definici: „Vlastnost bytosti založená na jasném myšlení a rozumu nebo na rozhodování na základě jasného myšlení a rozumu.“³ Ačkoli první zdroj vysvětluje racionalitu jakožto činnost a druhý jakožto vlastnost, oba se shodují v tom, že racionalita je cosi založeného na rozumu.⁴

Adjektivum racionální („rational“) bývá vysvětlováno (překládáno) jako „rozumný“⁵, nebo „rozumový“. Roy Harris trvá na správnosti pouze druhého výrazu, ačkoli své důvody dostatečně nevysvětluje.⁶ Odmítá rovněž obecné ztotožnění racionálního s vědeckým. Moderní přírodní vědy nepovažuje za čistě logické, a tedy ani za racionální.⁷ O racionalitách se Harris vyjadřuje v plurálu, ačkoli v zásadě pouze rozlišuje různé typy rationality – gramotné a negramotné.⁸ Gramotnost je dle Harrisova názoru zcela zásadní faktor ovlivňující lidské myšlení, s gramotností,

2 Ransdorf (2020).

3 „The quality of being based on clear thought and reason, or of making decisions based on clear thought and reason“ (*Cambridge Dictionary* [online]).

4 Otázkou rozumu – jeho původem a fungováním – se intenzivně zabývá jak filosofie mysli (viz např. Peregrin, J. (2014): *Jak jsme zkonstruovali svou vlastní mysl. Dokořán, Praha.*), tak kognitivní psychologie (viz např. Mercier, H. & Sperber, D. (2017): *The Enigma of Reason*, česky Mercier, H. & Sperber, D. (2019): *Záhada rozumu. Host, Brno*).

5 Např. název Davidsonovy eseje „Rational Animals“ překládají Kolář a Marvan jako „Živočichové rozumní“. Viz Davidson (2004f).

6 Viz Harris (2015, s. 38).

7 Harris (2015, s. 38). Ztotožnění rationality s vědeckým přístupem nalézáme např. v některých Petříčkových výkladech Husserla. Viz Petříček, M. (2018): *Filosofie en noir*. Karolinum, Praha.

8 Harris (2015, s. 217).

nebo naopak její absencí se totiž mění samo pojetí lidské racionality.⁹ Poslední Harrisovou výtkou, již zde zmíníme (nikoli ovšem poslední z řady výtek, jež adresuje svým kolegům), je problém směřování pojmů „důvod“ a „motiv“ jednání.¹⁰ I v běžném hovoru bývají často termíny „důvod“, „motiv“ a „příčina“ („reason“, „motive“, „cause“) užívány jako synonyma,¹¹ ve vědeckém diskursu by však měl být každý z nich jasně definován. Jednu z výhod Davidsonova konceptu racionality, z něhož budeme v následujících kapitolách vycházet, spatřujeme právě v tom, že rozlišuje důvody od mentálních příčin.¹²

Racionalita bývá někdy směřována s „racionalismem“ – např. v díle Ondřeje Bíby „Karl Popper a vědecká (i)racionalita“ (2019), jež má sice v názvu výraz „racionalita“, ovšem v textu se hovoří prakticky výhradně o racionalismu, tedy o vědě/filosofii založené na rozumovém poznání. Jiří Nosek upozorňuje na další dvě skutečnosti, které bychom při úvahách o pojmu „racionalita“ měli vzít v potaz: zaprvé se jedná o pojem velmi široký a „dostatečně vágní natolik, aby zastřešil tak různé pojmy, jako jsou rozumnost, rozvážnost, uvážlivost, soudnost, vypočítavost, spočítatelnost, pravidelnost, uměřenost, zaměřenost, smysluplnost, pochopitelnost, zdůvodnitelnost, vysvětlitelnost atd.“¹³ Zadruhé je tento pojem navzdory svému původu v latinském slově *ratio* poměrně nový.¹⁴

Máme tendenci mluvit o racionalitě jako o komplexní kvalitě lidského myšlení, uvažování a jednání, chtěli bychom však upozornit, že některé přístupy rozlišují různé druhy či principy racionality¹⁵ – např. instrumentální („instrumental“), sociální („social“), procedurální („procedural“), epistemickou („epistemic“) či konatelskou („agential“).¹⁶ V této studii

9 Tamtéž, s. 18–19.

10 Tamtéž, s. 38.

11 Viz např. *Cambridge Dictionary* [online], hesla „reason“, „motive“, „cause“.

12 Viz Davidson (2004b, s. 179).

13 Nosek (2007, s. 20).

14 Tamtéž, s. 19.

15 Pozorujeme, že v mnoha případech jeden zdroj pracuje pouze s jedním (explicitně pojmenovaným) typem racionality – viz např. heslo „Instrumental Rationality“ ve *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Kolodny & Brunero (2013) nebo Peregrin, J. (2021): *Člověk v zrcadle teorie her: jak nám matematika a filozofie pomáhají zjišťovat, co jsme zač.* Dokořán, Praha.

16 Viz např. Bortolottiová, L. (2009): *Delusions and Other Irrational Beliefs.* Oxford University Press, New York

budeme hovořit o racionalitě bez nějakého škálování a o iracionalitě obecně jako o jejím narušení, tedy porušení kteréhokoli z konkrétních mechanismů racionality. Pro naše účely je tento zjednodušený, avšak kompaktní pohled dostačující.

Davidsonův koncept racionality a iracionality

Racionalita a iracionalita jsou téměř všudypřítomným tématem v díle Donalda Davidsona. Věnoval jim mimo jiné 14 esejí, z nichž je sestavena sbírka *Problémy racionality (Problems of Rationality, 2004)*. V centru našeho zájmu se ocitají texty z oddílu „Iracionalita“ („Irrationality“) této publikace, na jejich základě hledáme možnosti využití konceptu iracionality při interpretaci textu.

V úvodní esejí „Paradoxy iracionality“ („Paradoxes of Irrationality“, 1982) je iracionalita vymezena jako odchylka od racionality, chyba na racionálním pozadí jasně vydělená z prostoru neracionálního („non-rational“) myšlení a jednání.¹⁷ Pokud shledáme jednání pozorovaného subjektu z *našeho pohledu* nelogickým či neopodstatněným, nemusí být přesto iracionální. Tím se stává teprve ve chvíli, kdy je nějakým způsobem narušen mentální holismus subjektu, např. vyskytne-li se mentální příčina, která však není důvodem pro dané jednání či přesvědčení,¹⁸ nebo „akrasia“ – stav mysli, v němž si konatel plně uvědomuje, co a proč dělá, a zároveň si uvědomuje, že to není to nejlepší, co dělat může.¹⁹ V každém případě je při hodnocení racionality subjektu třeba dbát na jeho vnitřní jednotu (koherenci a konzistenci mentálních stavů). „Druh iracionality, který představuje konceptuální problém, není selhání někoho v tom věřit, cítit nebo dělat to, co my považujeme za rozumné, ale spíše selhání koherence nebo konzistence ve vzorci přesvědčení, postojů, emocí, záměrů a činů jedné osoby.“²⁰ Davidson uvádí čtyři příklady: „zbožné

17 Viz Davidson (2004b, s. 169). Viz též Davidson (2004f, s. 121).

18 Viz Davidson (2004b, s. 179).

19 Viz tamtéž, s. 186.

20 „The sort of irrationality that makes conceptual trouble is not the failure of someone else to believe or feel or do what we deem reasonable, but rather the failure, within a single person, of coherence or consistency in the pattern of beliefs, attitudes, emotions, intentions, and actions.“
Tamtéž, s. 170.

přání, jednání v rozporu s vlastním úsudkem, sebeklam, víra v něco, co člověk považuje za důkazy vyvrácené,²¹ z nichž se zde budeme soustředit na poslední jmenovaný.

Davidson zdůrazňuje, že uvědomění si vlastní iracionality není obecně její podmínkou: „V některých případech iracionality je nepravděpodobné, a snad i nemožné, aby si konatel plně uvědomoval vše, co se děje v jeho mysli. [...] V mnoha případech však není logicky obtížné předpokládat, že konatel ví, co se děje.“²² V eseji „Inkoherence a iracionalita“ („Incoherence and Irrationality“, 1985) uvádí Davidson příklad iracionálního uvažování ze svého vlastního života. Velmi názorně zde ukazuje, jak v praxi může fungovat víra v rozporu s evidencí.

Jednoho jarního odpoledne jsem se vracel domů z práce na Princetonské univerzitě. Byl teplý den, dveře byly otevřené. Bydlel jsem v jednom z řadových domů, v nichž byli ubytováni členové fakulty. Vešel jsem do dveří. Nepřekvapilo mě, že jsem v domě našel manželku svého souseda: často se s mou ženou navštěvovaly. Trochu mě však zarazilo, když mi, když jsem se usadil do křesla, nabídla pití. Přesto jsem s vděčností přijal. Zatímco v kuchyni připravovala nápoj, všiml jsem si, že nábytek byl přestavěn, což moje žena čas od času dělala. A pak jsem si uvědomil, že nábytek byl nejen přestavěn, ale většina z něj byla nová – nebo alespoň nová pro mě. Skutečné prozření přišlo, když mi pomalu došlo, že místnost, v níž se nacházím, je sice velikostí i tvarem totožná s místností, kterou jsem znal, ale je jejím zrcadlovým obrazem; schody a krb si vyměnily strany, stejně jako dveře do kuchyně. Vešel jsem do vedlejšího domu.²³

21 „Wishful thinking, acting contrary to one's own best judgement, self-deception, believing something that one holds to be discredited by the weight of the evidence.“ Tamtéž.

22 „In some cases of irrationality it is unlikely, and perhaps impossible, for the agent to be fully aware of all that is going on in his mind. [...] But in many cases there is no logical difficulty in supposing the agent knows what is going on.“ Tamtéž, s. 179.

23 „One late Spring afternoon I was returning home from my work at Princeton University. It was a warm day, doors stood open. I lived in one of a row of attached houses in which faculty members were housed. I walked in the door. I was not surprised to find my neighbor's wife in the house: she and my wife often visited. But I was slightly startled when, as I settled into a chair, she

Tento případ popisuje jako hrubou faktickou chybu („gross factual error“). Namísto přirozeného použití dostupné evidence na podporu hypotézy, která se nabízela (a sice že není ve svém vlastním domě), použil přibývající důkazy na podporu hypotézy, že je ve svém domě. Vymýšlel stále absurdnější vysvětlení, aby svou hypotézu obhájil.²⁴ Až se nakonec dostal do bodu, kdy už nebylo možné v rámci této hypotézy nijak logicky vysvětlit zřejmá fakta (schody a krb si vyměnily strany). V tomto okamžiku přichází „aha-moment“ – uvědomění, na jehož základě lze zpětně vysvětlit celý proces uvažování jakožto iracionální. Bez možnosti uvědomění, překvapení a vědomé změny přesvědčení by nebylo možno jednání či myšlení označit za iracionální.

V eseji „Živočichové rozumní“ („Rational Animals“, 1982) Davidson popisuje možnost překvapení jako implicitně zahrnutou v propozičním postoji zastávání přesvědčení.²⁵ Překvapení vzniká na základě uvědomění si kontrastu mezi dvěma či více přesvědčeními následujícími po sobě v čase a zahrnuje víru v nepravdivost původního přesvědčení, a naopak pravdivost nového přesvědčení.²⁶ Zastávání určitého přesvědčení se projevuje v myšlení subjektu i v jeho chování (či alespoň v dispozicích k chování). Jak zdůrazňuje Eric Schwitzgebel, ani jednu z těchto složek nemůžeme redukovat: „Úplné podmínky pro zastávání určitého přesvědčení nebo přání nemohou být nikdy dány pouze na základě behaviorálních dispozic; vždy bude nutné odvolat se na nějaký další aspekt duševního života subjektu.“²⁷

Co zde vůbec rozumíme pod pojmem „přesvědčení“? Davidson spolu s dalšími řadí přesvědčení mezi propoziční postoje, které lze obecně de-

offered me a drink. Nevertheless, I accepted with gratitude. While she was in the kitchen making the drink I noticed that the furniture had been rearranged, something my wife did from time to time. And then I realized the furniture had not only been rearranged, but much of it was new – or new to me. Real insight began when it slowly came to me that the room I was in, though identical in size and shape to the room I was familiar with, was a mirror-image of that room; stairs and fireplace had switched sides, as had the door to the kitchen. I had walked into the house next to mine.“ Davidson (2004a, s. 191).

24 Viz tamtéž.

25 Viz Davidson (2004f, s. 126).

26 Viz tamtéž.

27 „Full conditions for the possession of any particular belief or desire can never be given in terms of behavioral dispositions alone; appeal to some other aspect of the subject’s mental life will always be necessary.“ Schwitzgebel (2002, s. 258–259).

finovat takto: „*Propoziční postoj* je tedy mentální stav, v němž máme nějaký postoj, stanovisko nebo názor ohledně propozice nebo potenciálního stavu věcí, v němž je tato propozice pravdivá [...].“²⁸ Přesvědčení či víra (obojí lze zahrnout pod pojem „belief“) mohou být chápány na základě několika více, či méně odlišných konceptů. Pro ilustraci zmíníme pouze několik možných přístupů – např. reprezentacionismus („representationalism“), který je založen na víře, že přesvědčení jsou entity v mysli,²⁹ a dispozicionalismus („dispositionalism“), který přesvědčení definuje jako dispozici dělat a prožívat určité druhy věcí.³⁰ Davidsonovo pojetí je řazeno k tzv. interpretacionismu („interpretationism“), neboť přesvědčení připisuje subjektu na základě interpretace jeho chování vnějším pozorovatelem.³¹ Více se tomuto tématu budeme věnovat v kapitole „Triangulace“.³² Vycházíme-li z Davidsonova díla, zdá se nám přirozené chápat přesvědčení jako postoj k pravdivosti určité propozice.³³ Zastávat přesvědčení („to hold a belief“) pro nás tedy znamená, vědět, kdy (za jakých podmínek) je propozice pravdivá.³⁴

Když Davidson v „Inkoherenci a iracionalitě“ popisuje případ vlastní iracionální úvahy, je mu při zpětném pohledu zřejmé, že měl před sebou jasné indicie, které ho měly vést k poznání, že si spletl dům. Podobný pocit může zakoušet čtenář detektivního románu, který se až na samém konci dozví, kdo je vrah. Retrospekcí dojde k závěru, že román obsahoval

28 „A *propositional attitude*, then, is the mental state of having some attitude, stance, take, or opinion about a proposition or about the potential state of affairs in which that proposition is true [...].“ Schwitzgebel (2006).

29 Viz Schwitzgebel (2006).

30 Schwitzgebel (2002, s. 250).

31 Viz Schwitzgebel (2006).

32 Viz také Davidson (2001).

33 Ani ohledně definice pojmu „propozice“ však neexistuje všeobecná shoda, viz např. Grayling, A. C. (1997): „The Proposition“, česky: Grayling, A. C. (2002): „Propozice.“ In *Analytická filosofie. Třetí čítanka*, ed. J. Fiala, O.P.S., Praha, Plzeň, 2002, s. 31–54.; Nef, F. (1994): „Que signifient les propositions?“, česky: Nef, F. (2002): „Co označují propozice?“ In *Analytická filosofie. Třetí čítanka*, ed. J. Fiala, O.P.S., Praha, Plzeň, 2002, s. 55–78. Nebo heslo McGrath, M. & Devin, F. (2005): „Propositions.“ In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 19. 12. 2005, aktualiz. 25. 1. 2018 [cit. 8. 6. 2022]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/propositions/>.

34 Viz též „absolutní teorii pravdy“. Davidson, D. (1991): „Reality without Reference.“ In *Inquiries into Truth and Interpretation*, D. Davidson, Oxford University Press, New York, 1991, s. 215–226.

vodítka ke správnému rozluštění, on je však přehlížel nebo integroval do množiny svých přesvědčení (např. v průběhu četby sledoval svého podezřelého a vše se zdálo nasvědčovat jeho vině). Přizpůsoboval takřkajíc fakta teorii, nikoli teorii faktům.

Davidson při analýze výše citovaného příkladu uvádí, že selhal při uplatňování toho, co nazývá Quinovým principem zachování („Quine’s principle of conservation“): „[...] za stejných podmínek změňte co nejméně očekávání, pokud se přizpůsobujete nepoddajným jevům.“³⁵³⁶ Aniž by si toho byl vědom, zastával vzorec přesvědčení, který nebyl v souladu s jeho standardy racionality. Nacházel se ve stavu vnitřní nesoudržnosti („inner inconsistency“).³⁷

Inkonzistence (rozporuplnost) a inkoherece (nesoudržnost) v rámci postojů či samotných principů uvažování subjektu představuje zřejmý případ iracionality. Jak jsme již naznačili výše, nikoli soulad našich a cizích názorů, nýbrž soulad našich vlastních postojů a norem je kritériem racionality. Tento požadavek vnitřní konzistence bývá někdy nazýván „kritériem niternosti“.³⁸ Jeho narušení lze nazvat iracionalitou: „Pouze tehdy, když jsou přesvědčení nekonzistentní s jinými přesvědčeními podle principů, které zastává člověk sám – jinými slovy, pouze tehdy, když existuje vnitřní nekonzistence – jde o jasný případ iracionality.“³⁹

Davidson uvažuje vždy celou síť propozičních postojů, např. přesvědčení („web of belief“⁴⁰). „Přesvědčení se nevyskytují nezávisle na sobě. Přesvědčení je určováno a tvořeno (mezi jinými faktory) vztahem k jiným přesvědčením.“⁴¹ Všechna přesvědčení subjektu jsou vzájemně logicky provázána, a dokonce jsou těmito vzájemnými vztahy určována. Pokud bychom neuvažovali rozsáhlou množinu přesvědčení, nemohli

35 „[...] other things being equal, change as few expectations as possible when accommodating recalcitrant appearances.“ Davidson (2004a, s. 192).

36 Srov. podmínku „ceteris paribus“. Schwitzgebel (2002, s. 254).

37 Viz Davidson (2004a, s. 192).

38 Hříbek (2009, s. 86).

39 „It is only when beliefs are inconsistent with other beliefs according to principles held by the agent himself – in other words, only when there is an inner inconsistency – that there is a clear case of irrationality.“ Davidson (2004a, s. 192).

40 Davidson ve zmíněných esejích nepoužívá sousloví „web of belief“, ačkoli svou práci navazuje na Quina, jenž tento pojem rozšířil, a ačkoli bývá užíván při výkladu a komentářích Davidsonova díla (viz např. Martin 1993).

41 Davidson (2004e, s. 145).

bychom uvažovat přesvědčení vůbec.⁴² S celým souborem přesvědčení je nutno počítat i při vyhodnocování iracionality (tzv. „kritérium holismu“⁴³). Jedno přesvědčení může být pravdivé, nebo nepravdivé, nemůže však být racionální, nebo iracionální: „[...] žádné faktické přesvědčení samo o sobě, bez ohledu na to, jak nehorázné se zdá ostatním, nemůže být považováno za iracionální.“⁴⁴ Iracionalita je rozpoznatelná pouze v souboru přesvědčení a jejím poznávacím znakem je nesoudržnost tohoto souboru.

Zde bychom chtěli poznamenat, že rovněž epistemický koherencionismus („epistemical coherentism“) uvažuje síť přesvědčení jako koherentní celek, bez rozdělení na centrum a periferii. V *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online] čteme: „Poznání a zdůvodnění jsou strukturovány jako síť, kde síla kterékoli oblasti závisí na síle okolních oblastí. Koherencionisté tedy popírají, že by existovala nějaká základní přesvědčení.“⁴⁵ Podobně Bill Martin prohlašuje, že „[z] Davidsonova pohledu neexistují ‚počátky‘ v síti přesvědčení“.⁴⁶

Triangulace

Nyní by se mohlo zdát, že racionalita je pozorovatelná pouze introspekci subjektu. Takový závěr by byl ovšem zavádějící, zdůrazníme proto, že Davidson považuje racionalitu za sociální rys: „Projevuje se jen u komunikujících bytostí.“⁴⁷ Každá bytost, kterou je podle Davidsona možno označit za racionální, musí vládnout jazykem, kdyby totiž jazyk neovládala, nebyla by schopna myslet. „Aby byla myslící, racionální bytostí, musí být tato bytost schopna vyjádřit mnoho myšlenek – a především, musí být schopna interpretovat slova a myšlenky

42 Viz tamtéž, s. 146.

43 Hříbek (2009, s. 87).

44 „[...] no factual belief by itself, no matter how egregious it seems to others, can be held to be irrational.“ Davidson (2004a, s. 192).

45 „Knowledge and justification are structured like a web where the strength of any given area depends on the strength of the surrounding areas. Coherentists, then, deny that there are any basic beliefs.“ Steup & Ram (2020).

46 „In Davidson’s view, there are no ‚openings‘ in the web of belief.“ Martin (1993, s. 132).

47 Davidson (2004f, s. 127).

druhých.⁴⁸ Na základě vzájemné komunikace jsme schopni jiným lidem přisoudit propoziční postoje (víru, touhy, přesvědčení...), které můžeme nepřímou pozorovat díky jejich vnějším (především verbálním) projevům. Tyto pozorované projevy následně interpretujeme.⁴⁹ Ačkoli se taková interpretace může při každodenní praxi jevit samozřejmou, postihnout ji v její komplexitě je poměrně složité: „[...] máme-li opodstatněně připsat určitou myšlenku, musíme být svědky velmi komplexního vzorce chování.“⁵⁰ Myšlenky, názory či přesvědčení přisuzujeme druhým na základě propojení jejich jednání s našimi vlastními propozičními postoji, které danému jednání odpovídají.⁵¹ Díky možnosti přisuzování propozičních postojů můžeme sledovat i jejich logické vazby, a určit tak míru racionality, resp. iracionality jednání svého komunikačního partnera.

V eseji „Tři druhy poznání“ („Three Varieties of Knowledge“, 1991) popisuje Davidson možnosti komunikace dvou racionálních bytostí, jež mají obě percepce určitého objektu, pomocí triangulace.⁵² Jedná se o proces získávání dat založený na matematickém principu, jenž zahrnuje trojici bodů a trojici vztahů zachytitelnou v podobě trojúhelníku (viz schéma 1).⁵³ Peter Pagin zdůrazňuje metaforičnost Davidsonova užívání původně matematického pojmu: „Obecně pak může být triangulace [...] popsána jako způsob určení třetího bodu ze dvou daných bodů a komplexního třímístného vztahu mezi těmito třemi body. A takto popsáný se pojem triangulace nabízí jako metafora.“⁵⁴ Rovněž navrhuje explicitně odlišovat davidsonovskou „sémantickou triangulaci“ („semantic triangulation“) od matematické triangulace.⁵⁵

48 Tamtéž, s. 122.

49 Souhlasíme s Davidsonem, když poznamenává, že teorie interpretace je společnou záležitostí lingvisty, psychologa a filosofa. Viz Davidson (2001, s. 141–142).

50 Davidson (2004f, s. 122).

51 Viz Davidson (2004d, s. 242).

52 Viz tamtéž, s. 241.

53 Sám Davidson do svého díla nezačleňuje žádné obrázky ani schémata, inspiroval ovšem řadu schémat použitých v této studii.

54 „Then, in general, triangulation [...] can be described as a way of determining a third point from two given points and a complex three place relation holding between the three points. And described in this way, the notion of triangulation lends itself as a metaphor.“ Pagin (2001, s. 200).

55 Viz tamtéž.

Motiv triangulace lze sledovat napříč Davidsonovými pracemi, např. v eseji „Živočichové rozumní,“ v níž označuje jazykovou komunikaci za zdroj pojmu objektivního světa, nebo v eseji „Zrod myšlení“ („The Emergence of Thought“, 1997), v níž je primitivní triangulace popisována jako „předjazyková, prekognitivní situace“.56 My se zde nebudeme zabývat pojmem objektivní pravdy, ale využijeme Davidsonovy poznámky o mezilidské komunikaci k rozvinutí úvah, které nám budou sloužit jako podklad pro studium iracionální interpretace.

Schéma 1: Davidsonův primitivní model komunikace

„Je to výsledek trojitě interakce, která je z pohledu každého z aktérů dvojitá: oba jsou ve vzájemné interakci se světem a s tím druhým.“57 Dva subjekty sdílejí společný svět, jehož součástí je objekt, na který každý z nich nějakým způsobem reaguje. Své reakce mohou navzájem pozorovat, sdílet, a dokonce spolu o nich mohou mluvit. Verbální komunikace tvoří v daném schématu základní vztah, neboť pouze pomocí ní lze dosáhnout nějaké intersubjektivní shody. Subjekt je schopen porovnávat nejen nonverbální reakce svého partnera se svými nonverbálními reakcemi, ale rovněž jeho verbální reakce se svými vlastními přesvědčeními. Davidson stanovuje podmínku pro to, aby lidská bytost vůbec mohla mít přesvědčení, a tou je *mít pojem přesvědčení* (neboli přesvědčení o přesvědčení), což umožňuje pouze jazyk.58 Jazyk je tudíž pro lidskou interakci zásadní minimálně ze dvou důvodů: zaprvé umožňuje každému subjektu mít přesvědčení o světě (mohli bychom říci, že je implicitní součástí obou odvěsen trojúhelníka, neboť slouží v rámci myšlení k vyhodnocení a zpracování nonverbálních reakcí), zadruhé umožňuje

56 Davidson (2004e, s. 150).

57 Tamtéž.

58 Viz Davidson (2004f, s. 124).

subjektům vzájemnou komunikaci, a tedy získání pojmu intersubjektivní (resp. objektivní) pravdy.⁵⁹

Jak při komunikaci zohledňujeme racionalitu? Při interpretaci promluvy (v podobě mluvené řeči i psaného textu) zachováváme tzv. „princip vstřícnosti“ („principle of charity“). Interpret předpokládá logickou soudržnost myšlení mluvčího („princip koherence“) a zároveň předpokládá, že „reaguje na tytéž aspekty světa, na něž by za stejných okolností reagoval on (interpret) sám“ („princip korespondence“).⁶⁰ Jsme nakloněni věřit, že mluvčí zastává táž přesvědčení jako my a že se ve většině svých přesvědčení nemýlí.⁶¹ Teprve v průběhu komunikace identifikujeme případné odchylky, názorové neshody apod. Majoritní shoda souborů našich přesvědčení však zůstává zachována, jinak bychom totiž mluvčímu vůbec nedokázali porozumět.⁶²

Jak využít davidsonovský trojúhelník v teorii interpretace textu? Nabízí se jednoduché nahrazení (nebo přesněji konkretizování) objektu textem. Zobrazíme tak vztahy při recepci jednoho textu dvěma subjekty (recipienty), jejichž reakce na text jsou součástí procesu interpretace. Jak subjekty v prvním případě, tak recipienty ve druhém případě bychom mohli shodně nazvat interprety (jednou interpretují situaci neязыkovou, podruhé jazykovou). Jazyková základna zde opět představuje komunikaci (vyjednávání, diskusi...).

Schéma 2: Vyjednávání o textu

59 „Komunikace závisí na tom, že každý její účastník má pojem sdíleného, intersubjektivního světa, a správně si myslí, že jej mají i ostatní. Ale pojem intersubjektivního světa je pojmem objektivního světa – světa, jehož se mohou týkat přesvědčení každého účastníka komunikace.“ Davidson (2004f, s. 127).

60 Davidson (2004d, s. 239).

61 Srov. Davidson (1998, s. 124).

62 Srov. Davidson (2004f, s. 127).

Davidson ve své eseji „Hledání literárního jazyka“ („Locating Literary Language“, 1993) představuje vlastní model triangulace uplatnitelný na poli literatury. Jedná se o užší zaměření než při obecně pojaté interpretaci textu, kterou jsme naznačili ve schématu 2, vychází ale z týchž principů. Vladimír Papoušek vysvětluje Davidsonovu transformaci trojúhelníkového schématu následovně: „Tato výměna není subverzí jeho původní teorie, nýbrž spíše potvrzením faktu, že literární komunikace je součástí lidské komunikace obecně.“⁶³ V tomto modelu umísťuje Davidson autora literárního díla na jeden vrchol trojúhelníku, na druhý čtenáře a na třetí tradici.⁶⁴

Schéma 3: Davidsonův primitivní model literární komunikace

Literární tradice představuje pro Davidsona nejvýznamnější část pozadí („background“), na základě níž utváří recipient svou interpretaci autorova díla, proto je umístěna na vrchol trojúhelníka, ačkoli by na stejném místě podle našeho názoru mohl stát obecnější termín „zkušenost“ či „zkušenost se světem“. „Ostatní knihy pomáhají utvářet svět, který uzavírá trojúhelník s autorem a čtenářem, stejně jako předchozí konverzace poskytuje mnoho z toho, na čem závisí dobrá komunikace mluvčího a posluchače.“⁶⁵ Davidson upozorňuje na fakt, že čtenářova znalost tradice do značné míry ovlivní rozpoznání autorských záměrů. Někteří autoři, např. James Joyce, se znalostmi recipienta počítají nebo po nich alespoň touží. Předpoklad znalosti literatury ve svém jazyce považuje

63 Papoušek (2021, s. 86).

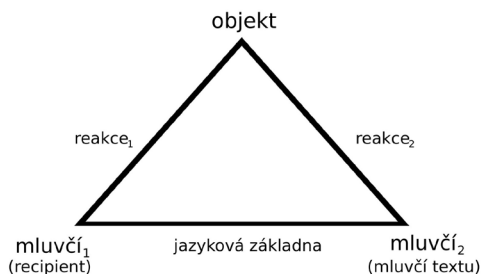
64 Davidson (2005a, s. 168). Davidson ovšem explicitně nepojmenovává vztahy mezi jednotlivými participanty, ve schématu 3 jsme je označili jako znalost₁, znalost₂ a (shodně s ostatními schématy) jazykovou základnu.

65 „Other books help constitute the world which completes the triangle of author and reader, just as prior conversations provide much of what speaker and hearer depend on for good communication.“ Tamtéž, s. 180.

Davidson za rozumný („reasonable“) s odkazem na T. S. Eliota a jeho dílo „Tradice a individuální talent“ („Tradition and Individual Talent“, 1919).⁶⁶ Jedincovy znalosti literární (či obecně kulturní) tradice jsou vždy individuální, aby byla komunikace s autorem (a s dalšími interprety) díla možná, musí však existovat široká společná báze, na níž se všichni participant shodnou. Tato báze vychází ze zkušenosti se sdíleným světem. „Pokud to, co sdílíme, poskytuje společný standard pravdy a objektivitu, dává rozdílnost názorů smysl.“⁶⁷ Stejně jako na pozadí sdílených standardů racionality můžeme pozorovat odchylky v podobě iracionality, pouze na pozadí společně uznávaných logických principů pravdy a objektivitu můžeme zaznamenat vzájemné odchylky a názorové neshody.

V následujícím schématu se pokusíme znázornit „vyjednávání s textem“. V takovém případě považujeme nikoli přímo autora, ale mluvčího textu (toho, kdo promlouvá, ať už je to vypravěč v různých formách, lyrický subjekt, implikovaný autor či jiný podobný konstrukt) za komunikačního partnera, s nímž vedeme diskusi na nejružnější témata (protože se jedná o předmět hovoru, je množina témat zachycených v textu označena ve schématu 4 jako „objekt“).

Schéma 4: Vyjednávání s textem

Komunikace recipienta s mluvčím textu je ovšem velmi specifická, na první pohled je totiž jednostranná. Na rozdíl od komunikace dvou živých subjektů, které pozorují jediný objekt, a navíc navzájem své reakce, existuje v komunikaci subjektu s jakýmsi pseudosubjektem

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ „If what we share provides a common standard of truth and objectivity, difference of opinion makes sense.“ Tamtéž, s. 181.

(konstruktem) patrná distance. Mluvčí společně nesdílejí týž prostor ani čas.⁶⁸ V případě textu dochází k jakési časové fixaci – jakmile získá konečnou podobu, je daný sled slov neměnný (nejedná-li se o experiment s moderními technologiemi). Řečové akty mluvčího textu jsou sice aktualizovány v okamžiku čtení, a sdílejí tudíž „tady a teď“ recipienta, mluvčí textu však nemůže reagovat na chování (ať už jazykové či nejazykové) svého komunikačního partnera. Může nanejvýš předvídat chování modelového čtenáře a interagovat s ním. Recipient naopak reaguje na jazykové projevy mluvčího textu, jeho interpretace se neustále utváří a proměňuje.

Iracionální interpretace

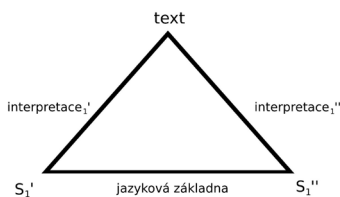
Davidsonovo pojetí iracionality je založeno na freudiánském předpokladu rozštěpení mysli. To znamená, že přisuzuje mysli dvě nebo více poloautonomních struktur. „Pouze rozdělením mysli se zdá být možné vysvětlit, jak může jedna myšlenka nebo impuls vyvolat jinou, s níž nemá žádný racionální vztah.“⁶⁹ Pokud uvažujeme nad procesem iracionální interpretace textu, je tedy potřeba považovat interpretovu mysl za rozdělenou na několik částí (pro maximální zjednodušení volíme pouze dvě). Modelovou situaci si můžeme představit jako „vyjednávání sám se sebou“, jež lze zachytit pomocí modifikovaného schématu 2 (vyjednávání o textu). Nechtě jsou S_1' a S_1 “ dvě relativně separátní části jedné mysli (náležející subjektu S_1). Každá z těchto částí, neboli každý z těchto semi-subjektů, si teoreticky může utvářet vlastní přesvědčení a interpretovat text svým vlastním způsobem. Předpoklad je ten, že spolu následně oba

68 Znalost společného (intersubjektivního) světa je podstatnou složkou Davidsonova modelu komunikace: „Veškeré propoziční myšlení, ať už pozitivní, nebo skeptické, ať už vnitřní, nebo vnější, vyžaduje mít pojem objektivní pravdy a tento pojem je přístupný pouze těm tvorům, kteří komunikují s ostatními. Poznání jiných mysli je tedy základem veškerého myšlení. Takové poznání však vyžaduje a předpokládá znalost společného světa předmětů ve společném čase a prostoru.“ „All propositional thought, whether positive or skeptical, whether of the inner or of the outer, requires possession of the concept of objective truth, and this concept is accessible only to those creatures that are in communication with others. Knowledge of other minds is thus basic to all thought. But such knowledge requires and assumes knowledge of a shared world of objects in a common time and space.“ Davidson (2004c, s. 18).

69 „Only by partitioning the mind does it seem possible to explain how a thought or impulse can cause another to which it bears no rational relation.“ Davidson (2004b, s. 184–185).

semisubjekty v rámci jedné mysli komunikují, tedy vyjednávají o textu obdobně jako subjekty ve schématu 2.

Schéma 5: Vyjednávání sám se sebou

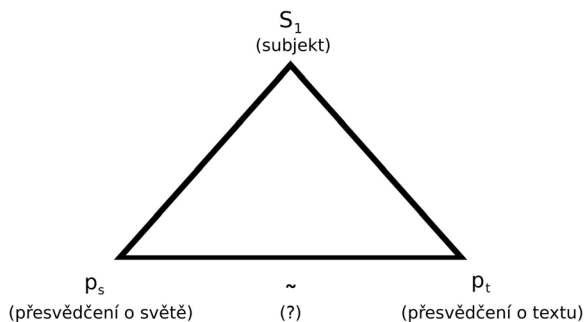
Nic ovšem nenasvědčuje tomu, že by takto proces interpretace textu skutečně fungoval. Nepozorujeme, že by si jeden recipient během četby textu utvářel zároveň více teorií, mnoho vědců naopak popisuje proces utváření a postupných změn jediné teorie.⁷⁰ Přesto při snaze objasnit podstatu iracionální interpretace myšlenku rozštěpení mysli neopustíme. Jednu část mysli (S_1') budeme vnímat jako upozaděnou nebo dočasně potlačenou část, zatímco do popředí se dostane aktivní část (S_1''). Části S_1' přisoudíme všechna přesvědčení o světě p_s ($P_{s_1} \dots P_{s_n}$), která bychom přisoudili celému subjektu S_1 , a část S_1'' necháme utvářet nová přesvědčení, a sice přesvědčení o textu p_t ($P_{t_1} \dots P_{t_m}$).⁷¹ Ačkoli nová přesvědčení o textu vznikají logicky na základě přesvědčení o světě, neboť zahrnují veškerou dosavadní evidenci subjektu, jeho „celoživotní zkušenost“, jsou tato nová přesvědčení součástí množiny p_t , jež může, ale nemusí být podmnožinou p_s . Mohou mezi nimi být odlišnosti obsahové (nové informace získané z textu) – ty by bylo možno neproblematicky začlenit do množiny p_s , nebo logické, vztahové – ty jsou s množinou p_s nekompatibilní. Jakmile logické inference platné v rámci p_t nelze uplatnit v p_s , protože se dostávají do rozporu s logickými vztahy platnými v p_s

70 Viz např. fenomenologii čtení (Iser, W. (2002): „Proces čtení ve fenomenologickém pohledu.“ *Aluze 2*: 106–117), čtenářskou konkretizaci schematických aspektů textu (Ingarden, R. (1989): *Umělecké dílo literární*. Odeon, Praha) nebo předběžnou/výchozí a průběžnou teorii („prior and passing theory“) rozumění (Davidson, D. (2005b): „A Nice Derangement of Epitaphs.“ In *Truth, Language, and History*, D. Davidson, Oxford University Press, New York, 2005, s. 89–107.).

71 Přičemž n je proměnnou, jež v každém z případů nabyvá různé hodnoty. Hodnota n v případě P_{s_n} není tedy totožná s hodnotou n v případě P_{t_n} . Jedná se o velmi zjednodušený zápis dostačující našemu účelu.

(a naopak), vyjednávání mezi S_1' a S_1'' se stává problematickým. Jakmile subjekt S_1 reflektuje nekompatibilitu obou množin, nutně dochází k revizi jeho přesvědčení. Některá ze svých dříve pravdivých přesvědčení vyhodnotí jako nepravdivá.⁷² Pokud se subjekt ocitne ve stavu takovéto vnitřní nesoudržnosti, následkem níž je nucen revidovat svá přesvědčení, jsme svědky „iracionální interpretace“.

Schéma 6: In/konzistence systému přesvědčení subjektu

Přesvědčení o textu jsou do značné míry ovlivněna recipientovou zkušeností s texty – s druhy a žánry, se slohovými postupy apod. Zásadně důležitá je orientace v kontextu (v komunikační situaci). Bill Martin označuje Davidsona za „kontextualistu“, neboť považuje kontext za určující pro význam každé věty: „[...] při určování významu jakékoli dané věty v určitém jazyce hraje svou roli zkušenost a konfigurace jazyka jako celku; a místo, kde jedna role začíná a druhá končí, je zcela určováno kontextem.“⁷³ Kontext zahrnuje mnoho faktorů, jedním z nich jsou přesvědčení subjektu o světě.

Již při prvním kontaktu s textem vzniká určité předporozumění. To se zakládá na očekávaních závislých na vnějších faktorech – např. lokace textu (článek v periodiku, internetová diskuse), čas vzniku nebo vydání (aktuální novinová zpráva, román z minulého století), doporučení (autority, blízké osoby). Např. chceme-li si přečíst článek na internetových

⁷² Otázka, kterých přesvědčení se tato revize bude týkat, je předem nezodpověditelná.

⁷³ „[...] in the determination of the meaning of any given sentence in a particular language, there is a role played by experience and a role played by the configuration of the language as a whole; and the place where one role begins and the other leaves off is determined entirely by context.“ Martin (1993, s. 133).

stránkách univerzity, kde jsou pravidelně sdělovány novinky, očekáváme, že tvrzení v textu budou pravdivá. Pokud tomu tak ovšem není, může nastat jev, který bychom mohli popsat jako snahu o naplnění svých vlastních očekávání a který vede k nesoudržnosti našich přesvědčení, a tedy k iracionální interpretaci.

Analyzujeme konkrétní interpretační situace, abychom viděli, jak může k iracionální interpretaci dojít v praxi. Představme si situaci nejdříve obecně: subjekt S recipuje a interpretuje text T . Na počátku má přesvědčení o světě p_s a přesvědčení o textu p_t . Druhá z obou množin nejdříve zahrnuje pouze předporozumění a během četby se postupně rozrůstá, a to na základě zkušenosti s konkrétním textem T .

Nyní budeme analyzovat první konkrétní případ: za proměnné S a T dosadíme jména:⁷⁴ subjekt S_1 recipuje a interpretuje text „Jihočeská univerzita pořídila slona indického“. Jeho přesvědčení o světě (p_s) zahrnují mimo jiné přesvědčení: (P_{s1}) „Je možné v ČR chovat slona.“; (P_{s2}) „Zemědělská fakulta JU chová různé druhy zvířat.“; (P_{s3}) „Jednou z povinností rektora je reprezentovat univerzitu.“ Množina jeho přesvědčení o textu (p_t) zahrnuje předporozumění typu: (P_{t1}) „Na oficiálních stránkách univerzity se setkávám s pravdivými zprávami.“; (P_{t2}) „Sekce ‚Novinky‘ na těchto stránkách přináší aktuální zprávy o dění na univerzitě.“

Ze vstupní situace logicky vyplývá, že S_1 má tendenci věřit tvrzením v textu jakožto pravdivým. Tato víra odpovídá jeho dosavadní zkušenosti. Přijímá-li tvrzení, která logicky korespondují s jeho dosavadními přesvědčeními, zůstává jeho systém přesvědčení konzistentní ($p_t \sim p_s$). Příkladem takto neproblematického tvrzení budiž (A) „Jihočeská univerzita je známá špičkovým biologickým výzkumem a rozvinutým zemědělským výzkumem, neboť je jedinou z všeobecně zaměřených univerzit, která má zemědělskou fakultu (přesněji řečeno dvě fakulty zaměřené na zemědělskou problematiku).“⁷⁵

Během četby textu se ovšem S_1 setkává s tvrzeními, jež by bez kontextu na základě svých přesvědčení o světě označil za nepravdivá, např. (B) „Předsedkyně Akademického senátu JU už oznámila, že u kandidátů

74 Z důvodu ochrany osobních údajů zapisujeme jména subjektů pouze ve formě $S_1, S_2...$

75 Jihočeská univerzita (2019).

na rektora bude jedno z kritérií vyloučení fobie z výšek, aby rektor při příjezdu na promoce nedostal závrať.⁷⁶ Subjekt však neevaluuje každé jednotlivé tvrzení, ale chápe text jako kompaktní celek, jeho interpretace je inklusivní. Vycházejí ze svých přesvědčení (P_{t_1}) a (P_{t_2}) předpokládá, že tvrzení v nadpisu textu „Jihočeská univerzita pořídila slona indického“ je pravdivé, a na základě tohoto předpokladu vyhodnocuje i další tvrzení v textu jako pravdivá až do bodu, kdy míra iracionality překročí určitou mez a dosavadní interpretace se stane neudržitelnou. Než se tak stane, subjekt automaticky přijímá za pravdivé každé tvrzení, které přímo neodporuje žádnému z jeho přesvědčení, např. (C).

(C) Aby univerzita vyšla vstříc výzvam Evropské komise na zavádění multikulturalismu do všech úrovní akademického života, rozhodl rektor, že se inspiruje východoasijským zvykem přijíždět na slonovi u příležitosti významných oslav (např. při svatbách). Od příštího akademického roku bude proto rektor přijíždět na slonovi při slavnostních imatrikulacích a promociích.⁷⁷

Následně je S_1 ochoten přijmout i tvrzení (B), ač nikoli jakožto vážné tvrzení, ale jakožto vtíp začleněný do kontextu celé zprávy, neboť podle jeho zkušenosti se v článkách – jak na internetu, tak v novinách – někdy nadsázka a vtíp vyskytují. Postupně ovšem dochází ke konfrontaci S_1 s dalšími tvrzeními, která se začleňují čím dále obtížněji, a na základě snahy začlenit všechna nová přesvědčení o textu do logického řetězce pravdivých tvrzení dochází k čím dále větší inkonzistenci systému přesvědčení subjektu. Množiny p_t a p_s již nejsou kompatibilní a subjekt si to uvědomuje.

Stejně jako v Davidsonově příkladu se zde hromadí evidence nepodporující prvotní hypotézu. S_1 si je vědom, že dostupná evidence je v rozporu s jeho dosavadními přesvědčeními, což je jedním z ukazatelů iracionálního jednání.⁷⁸ Tato evidence ovšem nevede S_1 ke změnám pře-

76 Tamtéž.

77 Tamtéž.

78 Viz Davidson (2004a, s. 190).

svědčení o textu, naopak tenduje ke změnám přesvědčení o světě. Sama množina p_s se na základě těchto dílčích změn stává inkoherní, logické vazby jsou narušeny, což nutně vede k přehodnocování postojů a ke změnám dalších a dalších přesvědčení. Celý proces se ovšem přeruší, jakmile se dostaví „aha-moment“, uvědomění vlastní chyby, na základě něž S_1 retrospektivně vyhodnotí svou interpretaci textu jako iracionální.

Iracionalita interpretace textu je pozorovatelná nejen introspektivně, ale rovněž intersubjektivně na základě pozorovatelného jednání. Její kritéria nejsou subjektivní, nýbrž objektivně daná. Davidson označuje iracionalitu za normativní koncept,⁷⁹ podléhá tedy určitým pravidlům. Iracionální chování nastává tehdy, poruší-li člověk určité standardy – a již výše jsme uvedli, že se jedná o *jeho vlastní standardy*,⁸⁰ na základě čehož se dostává do stavu vnitřní nesoudržnosti a rozporuplnosti. Konkrétní standardy myšlení subjektu jsou tedy subjektivní, ale možnost posouzení jejich dodržování, či porušení je již objektivní.

Interpretovaný text obsahoval několik vodítek, jež mohla (a pravděpodobně měla) pomoci odhalit jeho pravou povahu, S_1 ovšem adekvátně zareagoval teprve na informaci obsaženou v poslední větě: „Jumbo bude na půdu Jihočeské univerzity dopraven 1. dubna 2019 ve 12:00.“⁸¹ Nedošlo k setkání se zcela nemožnou skutečností (schody a krb si vyměnily strany), pouze jedna další informace nesla s sebou konotace, jež podnítily vznik nové hypotézy. S_1 logicky odvodil z přesvědčení (P_{s4}) „Dne 1. dubna se provádějí aprílové žerty.“, že text obsahující velké množství tvrzení, na jejichž základě byl nucen pozměnit mnoho svých vlastních přesvědčení, a vydaný 1. dubna bude oním aprílovým žertem. Mnohdy je to skutečně informovanost čtenáře, s čím autor textu počítá, má-li nějakou intenci a chce-li například, aby text působil určitým způsobem.⁸² Nejen literární tradice a nejen předchozí komunikační situace ovlivňují míru úspěšnosti komunikace, chtěli bychom zobecnit označení vrcholu pomyslného trojúhelníku na „zkušenost se sdíleným světem“, zahrnující znalost diskurzu i dané kultury. Jsou-li zkušenosti a na nich závislá

79 Viz tamtéž.

80 Viz tamtéž, s. 192.

81 Jihočeská univerzita (2019).

82 Viz Davidson (2005a, s. 180).

presvědčení autora příliš odlišná od zkušeností a přesvědčení recipienta, komunikační záměry selhávají.⁸³ Vtip se stane lží, absurdní zpráva určená k pobavení svého čtenáře mystifikuje.⁸⁴

Druhým zaznamenaným případem iracionální interpretace je interpretace textu dětské písničky „Sluníčko“⁸⁵ subjektem S_2 .⁸⁶ Subjekt k textu přistupuje s předporozuměním (P_{t1}) „V dětských říkankách se běžně vyskytují personifikované předměty, zvířata či přírodní živly.“ Setká-li se během poslechu či četby textu písně s výpovědí (A) „Sluníčko, sluníčko, popojdi maličko“,⁸⁷ představí si proto postavu Slunce, jak opatřena nožičkami chodí či stojí u cesty. Množina p_t subjektu S_2 nyní zahrnuje přesvědčení o textu (P_{t2}) „Hlavní postavou písně je Slunce.“ Ve druhé sloce ovšem zaznívá verš (B) „[...] ani nevíš, jak to šimrá, když mi ležeš po dlani.“⁸⁸ Nyní je subjekt nucen integrovat nové přesvědčení o textu (P_{t3}) „Slunce leze lyrickému subjektu po dlani.“ do množiny p_t , anebo revidovat své předchozí přesvědčení. Subjekt lpí na své původní hypotéze, a tudíž se rozhodne pro integraci přesvědčení (P_{t3}) jakožto metaforického vyjádření. Zastává totiž přesvědčení (P_{s1}) „Sluneční paprsky mohou člověka šimrat – tak lze pojmenovat pocit změny teploty na kůži.“ Při konfrontaci s následujícím veršem (C) „Podívej se[,] zvedá krovky“⁸⁹ ovšem interpretace selhává, stává se neudržitelnou. S_2 nedokáže logicky přiřadit Slunci krovky, v novém kontextu tedy nenachází argument na podporu své původní hypotézy. Uvědomí si zvukovou podobnost slov „sluníčko“ a „sluněčko“, a tak na základě svých přesvědčení o světě (P_{s2}) „Některé druhy hmyzu mají krovky.“ a (P_{s3}) „Sluněčko sedmítečné je hmyz s krovkami.“ reviduje svá předchozí přesvědčení o textu (P_{t2}) a (P_{t3}). Nová interpretace textu namísto nich zahrnuje přesvědčení (P_{t4}) „Hlavní postavou písně je sluněčko sedmítečné.“, u nějž je neproblematické, aby někomu ležlo po dlani. Stejně jako v prvním případě S_1 hledal i S_2 ve své množině p_s argumenty na podporu své hypotézy o textu, již nebyl ochoten

83 Míra odlišnosti je relativní, nelze vymezit žádnou hranici.

84 Usuzujeme, že právě k tomu došlo v analyzovaném případě.

85 Suchý (1993).

86 Tento příklad si vypůjčujeme od kolegy Ondřeje Dadejíka s jeho laskavým svolením.

87 Suchý (1993).

88 Tamtéž.

89 Tamtéž.

měnit, dokud se nestala neudržitelnou. Snažil se integrovat sporná tvrzení do množiny svých přesvědčení o textu, místo aby na základě přibývajících evidence zvážil nabízející se revizi přesvědčení založených na interpretaci titulu písně.⁹⁰

Iracionální, či nikoli?

Eric Schwitzgebel ve studii „Fenomenální, dispoziční popis přesvědčení“ („A Phenomenal, Dispositional Account of Belief“, 2002) zkoumá odchylky od standardních (stereotypních) projevů, jež vykazuje člověk mající určité přesvědčení.⁹¹ Rozlišuje přitom, zda je odchylka v chování subjektu omluvitelná, či nikoli.⁹² Na pohled iracionální chování subjektu bychom měli omluvit např. v případě, kdy nerozumí jazyku komunikačního partnera, neslyší ho nebo není fyzicky schopen vyjádřit souhlas s jeho tvrzením. Sporný případ podle Schwitzgebela představuje neznalost souvislostí.⁹³ Neví-li např. subjekt, že Budweiser je druhem piva, máme jeho přesvědčení (P_1) „Lednice je plná Budweiseru.“ a (P_2) „V lednici není žádné pivo.“ považovat za konzistentní, či nikoli?

Představme si situaci, v níž subjekt S_3 interpretuje recept, podle kterého se chystá druhý den uvařit oběd. Text nese nadpis „Kuřecí kari“.⁹⁴ S_3 disponuje přesvědčením (P_{s1}) „Ve skříni mám sáček s kořením kari.“, ale jeho znalost nesahá tak daleko, aby věděl, co přesně je obsahem sáčku. Přesvědčení, s nímž subjekt k textu přistupuje, zní (P_{s2}) „Pokud mám doma kari koření a kuřecí maso, budu schopen uvařit kuřecí kari.“ S_3 je však znejistěn při četbě seznamu ingrediencí, jež obsahuje položky jako: „kurkuma, koriandr, římský kmín“ apod. Na základě zjištění, že potřebuje mnohem více ingrediencí, než se původně domníval, upraví

90 Je otázkou, zda má interpretace uměleckého textu určitá specifika, která je nutné brát při hodnocení i/racionality interpretace v úvahu. Problematika vztahu uměleckých, resp. literárních a neliterárních textů, úzce spojená s problematikou vztahu fikčních a nefikčních textů ovšem přesahuje rámec této studie.

91 Standardně je člověk zastávající určité přesvědčení (P) ochoten souhlasit s tvrzením, že (P), a naopak nesouhlasit s tvrzením, že (-P), apod. (s tímto předpokladem operuje např. Davidsonova teorie radikální interpretace).

92 Schwitzgebel (2002, s. 253–257).

93 Tamtéž, s. 254.

94 Zde neodkazujeme na konkrétní text. Představme si modelový případ jednoduchého receptu, jež obsahuje zprvč seznam surovin a zadruhé popis pracovního postupu.

své přesvědčení (P_{s_2}), neboť není v souladu s nově nabytým přesvědčením (P_{t_1}) „Pro dodržení správného postupu potřebujeme kurkumu, koriandr atd.“, a nahradí jej (P_{s_3}) „Pro dodržení správného postupu je potřeba dokoupit další suroviny.“ Aby byl schopen dodržet postup přípravy, začne si tedy psát dlouhý nákupní seznam. Jakmile ovšem dojde na konec výčtu surovin, uvědomí si, že na něm jedna ze dvou věcí, které by s jistotou při vaření použil, vůbec není: kari koření. V tomto momentě se zrodí tušení, spíše než přesvědčení, (P_{s_4}) „Kari není jedním druhem koření, ale směsí.“, které se potvrdí, jakmile si S_3 přečte složení na zadní straně sáčku. Následně vyhodnotí svá přesvědčení (P_{t_1}) a (P_{s_3}) jako nepravdivá, (P_{t_1}) nahradí (P_{t_2}) „V textu jsou rozepsány suroviny, z nichž se skládá směs kari koření.“ a opět uvěří v pravdivost přesvědčení (P_{s_2}).

Byla by v takovém případě interpretace iracionální, anebo by byl S_3 omluven svou neznalostí informací? Liší se tento případ zásadně od předchozích dvou? Nebo můžeme říci, že ani S_1 nemohl vědět, že Jihočeská univerzita žádného slona nepořádila, a tudíž jeho interpretace byla dostatečně racionální? Záleží na tom, kde nastavíme hranici. Text T_1 na rozdíl od T_3 objektivně obsahoval mnohem více vodítek ke správné interpretaci (např. skutečně absurdní vtipy), otázkou ovšem je, nakolik by měl být určujícím faktorem iracionální interpretace samotný text. Oba příklady jsou si podobné v postupu uvažování subjektu: na základě recepce textu si subjekt utváří přesvědčení o tomto textu (p_t) a ve chvíli, kdy jsou tato přesvědčení nekonzistentní s jeho přesvědčeními o světě (p_s), se nezamýšlí nad revizí přesvědčení o textu, nýbrž řeší nastalou nekonzistenci jiným způsobem. S_1 hledá (a do určité doby nachází) přesvědčení z množiny p_s na podporu svých přesvědčení o textu, jež neochvějně považuje za pravdivá. Podobně S_3 v okamžiku nekonzistence dává přednost pravdivosti přesvědčení z množiny p_t a na základě jejich přijetí vyhodnocuje svá původní přesvědčení z množiny p_s jako nepravdivá.

Pokud hledáme odlišnost mezi těmito případy interpretace textu, neměli bychom ji hledat v oblasti faktických znalostí subjektu. Ač to na první pohled nemusí být zřejmé, neznalost světa je totiž vůči míře racionality subjektu irelevantní. Vycházíme-li z Davidsonova pojetí iracionality, jež jsme nastínili výše, vnímáme subjekt jakožto iracionálně

uvažující či jednající pouze, pokud je narušena soudržnost jeho vlastního systému přesvědčení.⁹⁵ Jakmile subjekt považuje tvrzení (A) „Budweiser je druh piva.“ za nepravdivé, pak jsou jeho přesvědčení (P_1) „Lednice je plná Budweiseru.“ a (P_2) „V lednici není žádné pivo.“ logicky koherentní. Pokud se v lednici skutečně nenachází nic kromě Budweiseru, pak dokonce (P_2) logicky vyplývá z (P_1): je-li v lednici pouze Budweiser, pak tam není nic jiného, ani pivo. Kdybychom se daného subjektu dotázali, jak je možné, že věří v pravdivost (P_1) a zároveň v pravdivost (P_2), pravděpodobně by nám byl schopen podat vysvětlení (např. (B) „Budweiser přece není pivo.“). Problematická tedy není v podobných případech faktická neznalost subjektu, ale pozorovatelova neznalost dostatečného množství přesvědčení pozorovaného subjektu. Koherence systému přesvědčení subjektu je dostatečná, pouze není dostatečně zřejmá.

Závěr

Navržená analýza interpretace textu si klade za cíl pomoci objasnit jev vyskytující se při určitém stavu mysli interpreta. Dochází při něm k vzájemné nesoudržnosti systému přesvědčení subjektu, již zkoumáme na základě konceptu iracionality Donalda Davidsona. Zvolili jsme jeho koncept, jež přijímáme bez potřeby konfrontace s jinými existujícími koncepty iracionality,⁹⁶ neboť plně vyhovuje našim účelům. Soustředíme-li se navíc na Davidsonovy úvahy o lidské komunikaci, intersubjektivitě a sdílení společného světa, získáme poměrně ucelený obraz základních principů vyjednávání o recipovaném textu. Pomocí triangulace můžeme teoreticky vysvětlit fungování primitivních modelů komunikace dvou recipientů o textu, komunikace recipienta s textem nebo vyjednávání o textu v mysli jediného recipienta.

Iracionální interpretace textu byla zatím popsána velmi obecně. Na konkrétních příkladech bylo ukázáno, že lze o iracionální interpretaci hovořit v nestejných, byť podobných případech, nestanovíme-li si předem nějaká bližší omezení. Ve všech případech byla shodně pozorována

95 Viz Davidson (2004a, s. 192).

96 Kritickou konfrontaci Davidsonova pojetí iracionality a rozštěpené mysli s názory dalších odborníků viz Hříbek (2009).

nekompatibilita mezi dvěma množinami přesvědčení subjektu. Všechny tři sledované subjekty projeví neochotu k revizi původní hypotézy, již si vytvořily při prvním kontaktu s textem, resp. s nadpisem textu. A všechny tři během interpretace dospěly do bodu, kdy se jejich hypotéza zhroutila a musela být nahrazena novou.

Analyzovali jsme tři případy interpretace tří odlišných typů textu – novinové zprávy, uměleckého textu a popisu pracovního postupu. Vystává zde otázka, zda je pro určení i/racionality interpretace textu relevantní zohlednit druh textu, anebo stačí vzít v potaz pouze interpretův přístup k textu (který bude druhem textu pravděpodobně ovlivněn). Tuto a související otázky pomůže zodpovědět další výzkum, jenž bude zahrnovat větší množství analýz konkrétních případů. Cílem této studie bylo pouze představení konceptu iracionální interpretace, který může být dále rozvíjen.

Literatura

- Cambridge University Press: „Rationality.“ In *Cambridge Dictionary* [online] [cit. 22. 11. 2021]. Dostupné z: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rationality>.
- Davidson, D. (1998): „O samotné myšlence pojmového schématu.“ In *Obrat k jazyku: druhé kolo (Jazyk, myšlení a svět v názorech postanalytických filosofů)*, ed. J. Peregrin. Filosofia, Praha, 1998, s. 107–125.
- Davidson, D. (2001): „Belief and the Basis of Meaning.“ In *Inquiries into Truth and Interpretation*, D. Davidson. Oxford University Press, New York, 2001, s. 141–154.
- Davidson, D. (2004a): „Incoherence and Irrationality.“ In *Problems of Rationality*, D. Davidson, Oxford University Press, New York, 2004, s. 189–198.
- Davidson, D. (2004b): „Paradoxes of Irrationality.“ In *Problems of Rationality*, D. Davidson, Oxford University Press, New York, 2004, s. 169–187.
- Davidson, D. (2004c): „The Problem of Objectivity.“ In *Problems of Rationality*, D. Davidson, Oxford University Press, New York, 2004, s. 3–18.

- Davidson, D. (2004d): „Tři druhy poznání.“ In *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*, D. Davidson, Filosofia, Praha, 2004, s. 233–249.
- Davidson, D. (2004e): „Zrod myšlení.“ In *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*, D. Davidson, Filosofia, Praha, 2004, s. 145–155.
- Davidson, D. (2004f): „Živočichové rozumní.“ In *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*, D. Davidson, Filosofia, Praha, 2004, s. 117–127.
- Davidson, D. (2005a): „Locating Literary Language.“ In *Truth, Language, and History*, D. Davidson, Oxford University Press, New York, 2005, s. 167–181.
- Harris, R. (2015): *Racionalita a gramotná mysl*. Pavel Mervart, Červený Kostelec.
- Hříbek, T. (2009): „Jak je možná iracionalita? Davidson a rozštěpená mysl.“ In *Studie k filosofii D. Davidsona*, eds. L. Dostálová & T. Marvan, Filosofia, Praha, 2009, s. 79–102.
- Jihočeská univerzita (2019): „Jihočeská univerzita pořídila slona indického.“ In *Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích* [online] [cit. 2. 4. 2019]. Dostupné z: <https://www.jcu.cz/o-univerzite/aktuality/jihoceska-univerzita-poridila-slona-indickeho>.
- Kolodny, N. & Brunero, J. (2013): „Instrumental Rationality.“ In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 13. 2. 2013, aktualiz. 2. 11. 2018 [cit. 7. 6. 2022]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/rationality-instrumental/>.
- Martin, B. (1993): „Analytic Philosophy’s Narrative Turn: Quine, Rorty, Davidson.“ In *Literary Theory after Davidson*, ed. R. W. Dasenbrock, Penn State University Press, Pennsylvania, 1993, s. 124–143.
- McGrath, M. & Devin, F. (2005): „Propositions.“ In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 19. 12. 2005, aktualiz. 25. 1. 2018 [cit. 8. 6. 2022]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2020/entries/propositions/>.
- Nosek, J. (2007): *Věda a zdravý rozum: komparativní studie dvou kompetencí racionality*. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň, 2007.

- Pagin, P. (2001): „Semantic Triangulation.“ In *Interpreting Davidson*, eds. P. Kořátko, P. Pagin & G. Segal. CSLI Publications, Stanford, 2001, s. 199–212.
- Papoušek, V. (2021): „Filosofický obrat k jazyku a literární věda: Teorie řečových aktů, radikální překlad a radikální interpretace jako inspirace pro literárněvědná zkoumání z hlediska neopragmatismu.“ In *Pohyb řeči a místa nespojitosti: Postanalytické a neopragmatické iniciace v literární vědě*, V. Papoušek, D. Skalický, M. Kaplický & P. A. Bílek, Akropolis, Praha, 2021, s. 11–102.
- Ransdorf, M. (2020): „Racionalita.“ In *Sociologická encyklopedie*. [online] posl. aktualiz. 21. 9. 2020 [cit. 22. 11. 2021]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Racionalita>.
- Schwitzgebel, E. (2002): „A Phenomenal, Dispositional Account of Belief.“ *NOÛS* 2: 249–275.
- Schwitzgebel, E. (2006): „Belief.“ In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 14. 8. 2006, aktualiz. 3. 6. 2019 [cit. 7. 6. 2022]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/belief/>.
- Steup, M. & Ram, N. (2005): „Epistemology.“ In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Ed. E. N. Zalta. 14. 12. 2005, aktualiz. 11. 4. 2020 [cit. 8. 6. 2022]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/epistemology/>.

Abstract

Irrational Text Interpretation

The study focuses on the process of text interpretation, tracing the phenomenon called “irrational interpretation”. It understands the contrast rational – irrational on the basis of Donald Davidson’s concept and is therefore based more on the philosophy of language and mind than on psychology. The irrationality of interpretation lies in the inconsistency of the interpreter’s beliefs, i.e. in the disruption of logical connections between his individual beliefs. Concrete examples are used to show how such a state of mind of the interpreter can occur and what effect it has on the understanding of the whole text. The notion of irrational interpretation is considered against the background of a whole network of relationships – the interpreter to the text, to the author, to the context and to

the tradition. These relationships are captured through several schemes based on Davidson's models of triangulation. But these models are substantially modified.

Key words: interpretation, irrationality, belief, inner inconsistency, triangulation

Dvořáková, H. (2022): „Iracionální interpretace textu.“ *Filosofie dnes* 14 (2): 3–30. Dostupné z www.filosofiednes.ff.uhk.cz

Dummett's Anti-Realism about Mathematical Statements

Jan Štěpánek

*Filozofická fakulta
Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno
380011@mail.muni.cz*

Just as the accuracy of scientific theories is best tested in extreme physical conditions, it is advisable to verify the accuracy of a recognized conception of language on its extreme parts. Mathematical statements meet this role, thanks to the notion of truth and proof. Michael Dummett's anti-realism is an enterprise that has attempted on this basis to question the notion of the functioning of language-based primarily on the principle of bivalence, the truth-condition theory of meaning, and the notion that the speaker must be able to demonstrate his knowledge of meaning publicly. In common language practice, one can observe assertions that we can neither verify nor refute in principle. On these so-called undecidable statements, Dummett tried to show that if we apply the traditional description to them, we inevitably reach paradoxical conclusions. Mathematical statements referring to an infinite number may be examples of these assertions. In the submitted paper, I will present Dummett's position resulting primarily in a manifestation and acquisition argument, according to which it should not be possible to understand undecidable statements at all. In conclusion, however, I will show that his intention – despite many valuable comments – fails, i.e. that there is a way to avoid both arguments while preserving the realistic description of the language in general.

Key words: anti-realism, mathematical statements, meaning, Michael Dummett, truth, truth-condition theory of meaning

At first glance, mathematical statements are no different from ordinary assertions. Although they contain some symbolism, we use everyday expressions to express them, translate them into foreign languages, and determine whether they are true or false. In many other ways, however, they are an exceptional part of the language. The semantic differential of mathematical theorems is close to zero, meaning is given once and for all, and proof plays a key role alongside the truth.¹ Unlike empirical sentences, it is possible to doubt what mathematical statements refer to, i.e. what the ontological status of mathematical objects is.² There can be no doubt, on the other hand, that the accepted theory of meaning must be sufficiently precise and general to describe all parts of the language uniformly. It is just the mathematical statements that, by virtue of their properties, will serve as a suitable adept for examining the correctness of these theories.

The same intention in the philosophy of language was started by the British philosopher Michael Dummett, who used the basic principles of intuitionism to challenge the dominant description of language at that time.³ In the present article, I will attempt to interpret and critically evaluate his position, using the example of mathematical statements. For, while Dummett's criticism seems to be appropriate, one may doubt his description of a realistic position as I will call the dominant theory of language. I even believe we can avoid his arguments even at the cost of accepting all the underlying assumptions. But first, in the following article, I will briefly present the notion against which Dummett defined himself. Then I will show his criticism, and briefly also the theory of anti-realism built on it, which seeks the solution of defects. In conclusion, I will use a few examples to assess the strength of the objections by which Dummett competed with the rival notion, and to show how a realist can defend himself.⁴

1 When we talk about proof, we need to remember whether we interpret it from the perspective of classical or intuitionistic mathematics and logic.

2 Among others, this question motivated the emergence of several opposing approaches to mathematics. The most famous of these were formalism, logicism, and constructivism, a special case of which is intuitionism, which was in many ways a source of inspiration for Dummett. See Dummett (1977, p. 1).

3 For first texts of this kind see Dummett (1996a) and Dummett (1996b).

4 Although the theory of meaning must be universal in its description of the language, this does

The classical conception of language

For our purposes, it is not necessary to work with a precise definition of a mathematical statement. It is quite enough to understand such a sentence that works with natural numbers. For example, we can take three well-known sentences, the one about the existence of infinitely many primes, the one about doubling the cube, and the Goldbach's conjecture, which claim in turn:

- (E) There are infinitely many primes.
- (Z) It can be created a cube whose volume is doubled that of a given cube by using a ruler and compass.
- (G) Any even number greater than two can be written as the sum of two primes.

The difference between them is that in the case of (E) and (Z) we have proofs that confirm the first sentence and refute the second. For (G), however, despite our best efforts, we do not yet have proof.

According to realistic semantics, all mathematical sentences – regardless of the truth or presence of proof – speak of mathematical objects. Primes, cubes, etc. do not have their existence depending on thinking beings but live their lives independently of us. If not in ordinary space-time, then at least in some realm of abstract entities. All claims about them are either true or false once and for all. There is no third value. Even (G) or statements that have not yet been formulated already have their truth value. We just do not yet know what it is. For this reason, this concept of truth is called verification transcendent. For even such claims, the difficulty of which exceeds our confirmatory capabilities currently or in principle, are true.⁵

not mean that it is necessary to hold the same position in all different discourses. One can be a realist about theorems of past tensed sentences and at the same time an anti-realist about mathematical statements. See Dummett (1996d, p. 374).

5 Of course, at this point, we do not know whether Goldbach's conjecture is undecidable in principle. At any time, some evidence may emerge. But at the moment, we do not know any procedure for how any even number greater than 2 could be expressed as the sum of two primes. Dummett's original example of an undecidable infinite statement is the sentence "A city will never be built on this spot." Dummett (1996a, p. 16). But I do not think it is appropriate because, although confirmation of the statement requires an "infinitely" long time, a situation may occur without difficulty in real-time to disprove it.

The meaning of the above sentences is – I suppose – obvious and, just by looking at Goldbach's conjecture, clearly has nothing to do with the knowledge of the relevant proof. Although it is we who formulate these sentences, it seems that each statement has meaning without our doing, that the statements are connected to the world and, through it, to a particular truth value. Meaning and truth are thus two sides of the same coin. Sentence (E) expresses the fact that there is no greatest prime number. And because we know through the proof that this is indeed the case, we consider (E) to be true. If a sentence expressed such properties that primes do not have, it would be false. Knowledge of meaning is thus an important component for us to identify the truth value.⁶

The connection of meaning and the concept of truth is a key part of the truth-conditional theory of meaning, a theory that plays a central role in the philosophy of language and which we will associate with a realistic view of language. Its proponents insist that the meaning of a sentence is given by its use and knowing it means to be able to use the statement unproblematically or to know the conditions under which the sentence is true. To know the meaning of the sentence "Prague is the capital of the Czech Republic" means to know how the world must be set up for the sentence to be true. For Prague to be the capital of the Czech Republic, it needs to have a parliament, a president, and for this information to be marked in maps and atlases. But what would the world have to look like for the theorems of mathematics to be true? Proponents of the idea of the existence of mathematical reality would say that the guarantee of the truth of the theorems is existing objects with described properties.⁷ But someone else might argue that there must be proof. And it does not matter whether we know it. But it is enough to know that a deductive correct procedure exists and is traceable in the scientific literature.

Another important aspect of a realistic description of a language is that sentences do not have meanings of their own, but that they form a huge network in which they are interconnected. The meaning of one sentence thus depends on the meanings of many other sentences, and to fully understand it, the whole network must be understood. The propo-

6 Tautological sentences are exceptions, e.g. $\neg \neg A \leftrightarrow A$.

7 Dummett (1993d, p. 248).

sition (Z) and the sentences “The volume of a cube is calculated as the third power of the length of the edge” and “A cube is a convex body” not only do not contradict each other, but the meaning of one sentence even completes the meaning of the others.

In summary, we can say that the basic features of a realistic description of a language are the above-mentioned principle of bivalence, truth-condition theory of meaning, the verification-transcendent concept of truth, and a holistic approach to a language. Any sentence in our language should therefore be capable of being described using these tools, and its meaning should not contradict our intuitions. This means that there cannot be a situation where we find a sentence meaning of which we clearly understand, but the realistic description of which does not allow us to understand it. If this were the case, the theory would have to be rearranged. It was this idea that drove Dummett in his verification of the correctness of a realistic conception of a language.

Objections to the truth-condition theory

Before explaining Dummett’s example and arguments, we will take a closer look at what else acceptance of the theory obliges us to do. The ability to imagine truth conditions depends on the ability to master a language, understand it, and recognize which sentences make sense and which do not. Part of this background, according to Dummett, is the theory of meaning.⁸ This can be seen, for example, from the fact that if we could program a language into a robot to use it and understand it, then we could not do without the theory of meaning. Without its knowledge, a talking robot would not be able to work independently with the truth of even elementary sentences. Therefore, the practical ability to use a language requires a theory of meaning, i.e. a set of information – or rules – on what sentences mean and how they relate to the world.

But how are we familiar with the theory of meaning, or of the truth? It can be either a set of explicitly expressed sentences, or a set of internal implicit habits. The first possibility is contradicted by the fact that, although most speakers of a language can communicate without much

8 Dummett (1993b, p. 36–37).

difficulty, only a very small percentage of them can formulate, for example, the Tarski T-scheme. And even if someone can do so, their efforts to express their understanding of a sentence will always end up just by saying another sentence. It makes no sense to say that I understand the sentence (*Z*) because I also understand the statement “The cube is a specific case of a cuboid.” I run the risk of being asked to show how I understand this new sentence. So I would keep creating more and more sentences, which would put me either in a *circulus vitiosus* or in an infinite regress.⁹

The conclusion is that if knowledge of meanings cannot be explicit, it must be implicit. Let us assume that there are sentences that the speaker understands internally, intuitively, without the ability to say exactly how. The idea that inexpressible knowledge would lie in the speaker's private states, and that it would make it possible to communicate with the language as a public medium without difficulty at the same time, does not make sense, according to Dummett.¹⁰ It would be a problem like that of the existence of a private language. The only way to maintain a theory of meaning based on truth conditions is to resort to the view that the knowledge of meaning is manifested in the language behaviour of the speaker. That is a faculty that manifests itself publicly and can be observed and understood as an act of understanding by anyone who speaks the same language. The role of implicit knowledge can be played, for example, by nodding one's head in agreement in a situation where a sentence-expressed event occurs, or by another rational reaction that does not contradict the sentence uttered and on the contrary complements it. The important point is that the meaning must be completely publicly accessible. If any part of it were private and inexpressible, then no one would be able to reach that part of the meaning, making it completely useless for any communication.¹¹

Admittedly, it takes a lot of situations, a lot of agreeing and no less disagreeing to test a single sentence. Moreover, we go through the same test every time we debate. Even when the computer bots check that we are real people and let us choose the parts with the traffic light from

9 Dummett (1996c, p. 217).

10 Ibid, p. 217–218.

11 Dummett (1977, p. 260).

a picture of a busy city street. In this way, they verify that we understand the sentence “Here is the traffic light” and that we are humans. But how do we prove our understanding of the sentence about the existence of infinitely many primes? What must the world look like for (E) to be true? It is fair to say that in that abstract realm of mathematical objects there must be an infinite number of natural numbers that have exactly two divisors. Confirmation may be the existence of formal proof, and in another way, the existence of the so-called Mersenne primes, a procedure that allows us to construct freely sized primes with no limitations.

Thus, even the knowledge of the method of confirming or disproving the statement is sufficient to prove our understanding of the meaning. However, the condition is that this procedure can be performed in a finite time and a finite number of steps. One non-mathematical example is the sentence “50 miles below the surface of the Martian equator there is water.”¹² While we cannot currently confirm or refute this sentence, we can imagine what the world is supposed to look like for it to be true, and we can even imagine a way to decide it. It is sufficient to send a crew to the Red Planet. However, there is no way we can reverse the passage of time to demonstrate an understanding of the subjunctive conditional “If Clinton had been born in New York, he would never have become president.” Nor can we postulate a procedure to at least hypothetically verify, or refute this sentence. There is no method by which we can manifest our implicit knowledge, and we can only conclude that it is impossible to understand this sentence according to the assumptions above.¹³ Certainly not based on the principles that realists accept. The theory of meaning based on truth conditions has led us to a non-intuitive conclusion and we should therefore abandon it. In the case of mathematical statements, the situation is analogous. (G) is a typical example.¹⁴

Given the emphasis that has been put on demonstrating the ability to understand a sentence, the previous argument is referred to as a mani-

¹² Loux (2003, p. 640).

¹³ Dummett (1996c, p. 224–225).

¹⁴ At this point, the terminology should be clarified. Dummett’s term “undecidable” must be understood in the context of truth condition theory. States of affairs of these statements are beyond our verification abilities. On the other hand, the term “undecidable” has a different meaning in mathematics; where it refers to a statement that is proven to be impossible to prove within a given theory. Just as the continuum hypothesis within the ZFC.

festation argument, and in this article, we will – in line with Alexander Miller¹⁵ – distinguish between a strong and a weak version. The structure of the two arguments can be described using the following statements:

- (1) The understanding of sentences depends on the knowledge of their truthfulness conditions.
- (2) The truthfulness value of sentences is verifiably transcendent.
- (3) The understanding of sentences is a set of practical skills to use them.

The judgment itself takes then the form of:

$$\frac{\begin{array}{l} ((1) \wedge (2)) \Rightarrow \neg (3) \\ (3) \end{array}}{\neg ((1) \wedge (2))}$$

On the example of undecidable statements, truth conditions of which we cannot encounter in any way, nor can we possess a procedure to give a sentence truth value, we can see that all three statements cannot be made at the same time. Either (1) and (2) must be valid, or (3). Dummett is inclined to think that it is necessary to reject (1), i.e. the truth condition theory of meaning, and replace it with a more accurate description. According to the strong version of the manifestation argument, it is, therefore, necessary to reject realistic semantics.¹⁶ The weak manifestation argument differs from the strong one in the final opinion. Its position is that a realistic concept must be complemented by something, or that it cannot be accepted based solely on the practical ability to show an understanding of a sentence.¹⁷

The acquisition argument, according to which it is even impossible to learn the meanings of undecidable sentences, is closely related to the manifestation argument. To learn the meaning of sentences, it is not

¹⁵ Miller (2002, p. 354–355).

¹⁶ Ibid, p. 356.

¹⁷ Ibid, p. 360.

necessary to have precise definitions of all the expressions involved. It is rather a pragmatic matter, the key component of which is the art of controlling sentences in practice, using them in convenient situations, and seeing an adequate response in the surroundings. This is the way by which we learn the meanings. We learn the meanings of sentences describing facts within our reach by observing other speakers as they repeatedly use them in the presence of the same events. By combining observation, trial, and error, we consolidate, modify, or completely reject the meaning of a sentence if it conflicts with other sentences. I learned the meaning of the statement “Number 59 is a prime number” by observing other sentences about primes, divisors, etc. But the question is, how can one learn to use and understand undecidable sentences when one could never witness the realization of their truth conditions?¹⁸

To formally construct an acquisition argument, it is sufficient to replace (3) with an amended statement:

(3′) The meanings of sentences are acquired by observing their use.

The form of judgment is the same as that of a manifestation argument:

$$\frac{\begin{array}{l} ((1) \wedge (2)) \Rightarrow \neg (3') \\ (3') \end{array}}{\neg ((1) \wedge (2))}^{19}$$

Again, the crucial point of judgment is the impossibility of encountering the contents of Goldbach’s conjecture. Realistic semantics force us to conclude that we do not really understand the conjecture at all, because we could never have witnessed the relevant truth conditions occurring.²⁰ But any speaker of a language can easily form an idea of what (G) is saying.

¹⁸ Dummett (1996d, p. 362).

¹⁹ Miller writes this argument somewhat differently. In the acquisition argument, he merges the statements (1) and (2) into a single statement. Miller (2003, p. 3). However, this does not change its validity.

²⁰ Indeed, due to the absence of proof, Goldbach’s conjecture is currently neither true nor untrue from Dummett’s point of view. It gains its truthful value only when we prove it or its negation. Dummett (1977, p. 267).

The last lesser-known argument presented here attempts to disrupt the key role of the notion of truth. Truth and meaning should form an inseparable pair, at least in the sense that if we want to determine the truth value of a statement, if it is not tautology in its form, we must first know its meaning. At the same time, as we learn a language, we train ourselves to connect the states of things with individual meanings, thereby acquiring the sentence for further use. Although the truth of sentences does not depend on us – at least from a realistic conceptual point of view – we are constantly trying to discover it. In search of mathematical proof, in answering questions in a knowledge quiz, etc.

Consider the following thought experiment: At one moment, two changes occur in the minds of language users around the world. The first concerns our terminology, causing the numbers 2, 4, 6 ... to be referred to as “odd” and the numbers 1, 3, 5 ... to be referred to as “even”. The second results in a change in attributing to the very property “to be even” and “to be odd”. Thus, we would now consider 2, 4, 6 ... to be odd numbers and *vice versa*. But the change would occur only in ourselves, only in our perception. The parity of the numbers themselves remains the same. Dummett then asks what the world would look like after these changes.²¹ Would it change at all? Both changes would obviously be cancelled out because the statement “The number 2022 is even” would still be accepted by every linguistically equipped person. We would continue to be able to use all known terms well enough, and we would never get into any conflict caused by the changes described above. Even Goldbach’s conjecture would still have the same form.

Yet one fundamental change has occurred. Many of our statements would now be false. Even if everyone agrees with the statement about the even parity of the number 2022, the contents of this statement are that 2022 is not divisible by 2 without remainder. The old terminology called this number odd. Therefore, any connection with the actual state of affairs has disappeared, although there is nothing to prevent successful communication. Our statements about even and odd numbers do not refer to the numbers that we believe to refer to. But this means that the

²¹ Dummett’s example did not work with mathematical concepts but with colours. However, the form of the argument is the same. Dummett (1991, p. 313–314).

relationship between truth and meaning is completely irrelevant and that a realistic concept does not constitute an appropriate description of language.

Although realists and anti-realists approach many theorems, in the same way, i.e. theorems verification or denial of which are either within our direct or at least possible reach, the two directions differ in the interpretation of undecidable statements. The inability of meaning theory, based on truthful conditions, to describe the understanding and learning of such theorems, and the related conception of truth, leads Dummett to reject a realistic position and seek an alternative. It is important to realize what Dummett is really opposing. His aim is not to reject the idea that meaning is a use. Instead, he wants to preserve this conception. We should only revise the emphasis we place on the notion of truth.²² Dummett builds an alternative on the basic idea of intuitionism, according to which the concept of verification transcendent truth is replaced by the ability to recognize evidence or evidence, while the phrase “meaning is a use” remains valid.²³

Dummett’s anti-realism

The change that needs to be made so that we are not forced to accept non-intuitive conclusions is obvious:

“We must, therefore, replace the notion of truth, as the central notion of the theory of meaning for mathematical statements, by the notion of proof: a grasp of the meaning of a statement consists in a capacity to recognize a proof of it when one is presented to us.”²⁴

²² Dummett (1996c, p. 224).

²³ The roots of this concept lie in Brouwer’s conception of mathematics, from which the whole debate originated. Intuitionists believe that mathematics is a mental activity that is created within us. Therefore, there is no place in this theory for a static and eternal concept of truth. *Ibid.*, p. 225.

²⁴ *Ibid.*, p. 225. Stuart Brock and Edwin Mares interpret Dummett’s words to mean that the meaning of a statement is a set of conditions for how to verify a sentence and that it is, therefore, possible to escalate the understanding of the meaning with an increasing number of known conditions. See Brock & Mares (2006, p. 80–82). Given the inconvenience to which such a concept leads, and given Dummett’s own words, we will adhere to a non-set concept of meaning. The same view can be found elsewhere, see Loux (2003, p. 641–645).

In the words of Bernard Weiss, the truth condition theory of meaning, which cannot explain how to manifest an understanding of the meaning of undecidable statements, is replaced by the proof condition account of meaning, according to which to understand the meaning of a sentence is to understand what parameters a construction must have to be a proof of a sentence. It is the ability by which we can decide on processes that are proof and which are not.²⁵

Because of this concept, it is sufficient for the speaker to have the ability to recognize what the world must look like for a sentence to be true. The description of understanding the meanings (E), (Z), and (G) then produces no questionable conclusions. But Dummett's anti-realism should not be understood as requiring a language user to show an understanding of the meaning of a sentence by performing the proof of the sentence himself, or by being able to identify it among the several procedures offered. To understand the proof of a mathematical statement, it is necessary to be familiar with certain theoretical foundations, such as axioms, other usable sentences, symbolism, and, above all, how formal evidence is formed. It takes much less to understand a statement. We know its meaning if we acquire the ability to understand any proof. Dummett's theory of meaning²⁶ which includes all claims can also be formulated in such a way that to know the meaning of a claim is to know the circumstances in which we would be convincingly entitled to make a claim.

Weak points of Dummett's arguments

As we have seen above, an undecidable statement can also be a theorem that speaks of an infinite set of numbers and for which we do not know a method that can be done in a finite time to confirm or disprove the statement. One example is the Goldbach conjecture (G). The phrase "Number 987655111 is a prime number" is, on the other hand, determinable because we know an algorithm – the Eratosthenes sieve

²⁵ Weiss (2002, p. 98).

²⁶ For a long time, Dummett referred to his theory of meaning as verificationist, though it differed substantially from the positivist theory of the same name. To avoid misunderstanding he later began to work with the concept of justification. Dummett (1993e, p. 475).

– that can reliably confirm or disprove it. But sentences like (G) are the reason why Dummett finds truth-condition theory inappropriate. We have raised 3 objections to its proponents in the previous text. The manifestation argument in its strong and weak form, the acquisition argument, and the questioning of the key role of the notion of truth. In this section, I will show that each of these objections can be avoided while retaining the essential elements of a realistic description of language.²⁷

A defense against a strong version of a manifestation argument is a position that can ensure the validity of (1), (2), and (3) simultaneously. How this can be achieved requires finding the ability by which a speaker can demonstrate his understanding of undecidable sentences. Miller shows in a discussion between proponents of both sides that this skill can be the ability to decide whether a sentence is describable by truth conditions or not.²⁸ A speaker of a language in manifesting an understanding of the meaning of (G) does not need to provide any proof, nor does it need to – and indeed cannot – refer to the truth conditions of a previously unproven conjecture. It is enough to show that knowledge that there is no proof for (G) yet, or that it is not possible to present truth terms for a given sentence, i.e. that a sentence is undecidable with Dummett’s terminology. A strong version of the argument is therefore not acceptable and cannot be understood as a reason to directly deny a realistic concept.²⁹

In McDowell’s note, Miller goes on to show that a manifestation

²⁷ However, there are many more problems surrounding the intuitionist conception of mathematics and anti-realism. We will focus here only on the outright objections to the realistic semantics of theorems, but anti-realists can be accused of, among other things, certain carelessness in the use of the concepts of negation and undecidability, which need to be interpreted from the point of view of intuitionist logic and thus consistently distinguished from the concept of classical logic. For this see Diez (2003). From another point of view, James Page also defined himself against Dummett-who, although he also focused on the problem of the manifestation argument, dealt with specific terms, not whole sentences. See Page (1991).

²⁸ Miller (2002, p. 360).

²⁹ A similar solution was proposed by Geoffrey Hunter (1980, p. 122–123). According to him, an understanding of the meaning of (G) can be demonstrated by being able to select from a list of those theorems that are equivalent to it, i.e. that express the same content. If the theorems (G1) stand before us, “For every even natural number greater than 2, one can find a pair of numbers that add up to the original number and have exactly two divisors for each.” and (G2) “All natural numbers greater than 2 can be written as the sum of two primes.” then if the speaker identifies only (G1) as equivalent to (G), we can readily understand its selection as a proof of the theorem’s proposition.

argument cannot be used to prove that realistic semantics need some correction. He shows that truth conditions theory correctly describes undecidable sentences. Knowledge of sentence's truth conditions is not conditioned by the ability to be a direct witness to them. The phrase "to understand the meaning of a sentence is to know or to understand its truth conditions" obliges us only to be able to say what events would confirm or refute the sentence. Even without knowledge of the procedure to prove truth (G), we can understand the conjecture precisely because we know what such construction should do.³⁰

Unlike many other thinkers, Dummett does not accept the holistic concept of language. "[T]he acceptance of holism should lead to the conclusion that any systematic theory of meaning is impossible ... my own preference is, therefore, to assume as a methodological principle that holism is false."³¹ Each sentence has a meaning by itself. If the meaning of sentences depends on the meaning of other sentences, it would be impossible to learn any language at all. To master a language would require knowledge of all the propositions and the rules associated with them. Dummett on the other hand accepts the molecularity of meaning theory that understanding any sentence "will depend upon the mastery of some fragment of the language, more or less extensive according to the complexity or depth of the sentence."³² The meaning of a statement is made up of the meanings of its parts. Thus, it seems possible to understand sentences like Goldbach's conjecture simply because we know the meaning of the sentence "Every even number greater than 2 and less than 100 is the sum of two prime numbers," which is decidable and therefore also easily manifested, and we also understand the concept of infinity³³, which is just the constant addition of another successor. By unifying these known truth conditions, we can then learn the meaning of the proposition (G), which at first glance may seem too complicated.

30 Miller (2002, p. 367).

31 Dummett (1993a, p. 21).

32 Dummett (1977, p. 255).

33 Dummett seems to argue that from a realism point of view, no statement about infinite quantities is comprehensible because it sets us the task of holding an infinite number of elements at one moment. But this objection can be easily dismissed by reference to the axiom of infinity set theory, the function of the successor in Peano arithmetic, etc. It is sufficient to work with infinity potential instead of infinitely current.

The compositional principle is a powerful tool to which anti-realists have no effective answer. In the case of the acquisition argument, it allows the proposition (1), (2) and (3') to be held simultaneously because we can also reach an understanding of sentences by composing previously acquired meanings and knowing their truth conditions. We also learn other propositions by composing meanings. "50 miles below the Martian equator is water" is just a combination of the terrestrial form of this theorem and the planet Mars. The phrase "Hannibal's favourite geometric shape was a triangle" is again a mere combination of simpler meanings and therefore simpler truth conditions. As proof, one can even cite a sentence that none of us have ever heard before, i.e. could never even face its truthful conditions in its entirety, and yet it will be understood immediately by "Gandalf the Grey entered McDonald's and ordered sushi." The compositional principle is therefore an effective response to the acquisition argument.³⁴

Andrew Ward made another criticism.³⁵ According to him, Dummett omits the difference between verifying the truth of a statement and the justification to attribute truth conditions to a sentence.³⁶ The first case concerns the correspondence between the meaning of a sentence and reality. The second then – related to the principle of coherence – the relation between each sentence. Therefore, for Dummett, the only way to prove knowledge of the meaning of a sentence, truth conditions of which we are unable to verify at present, is to find a procedure that would at least hypothetically put us in this role. However, if we consider the difference between the two situations, it is entirely legitimate to manifest an understanding of a sentence also by means of sentences directly related to it, or by explaining "the role (semantic location) of the sentence in the logical space provided by the other sentences of the language."³⁷

34 Miller (2003, p. 469–470).

35 Ward (1988, p. 554–555).

36 This can be seen, for example, in Dummett reading realism. To maintain the principle of bivalence while avoiding a vicious circle, he submits to realists an attitude according to which there must be something in the world that causes the truth or falsity of claims. Dummett (1996a, p. 14).

37 Ward (1988, p. 555).

The connection of individual sentences and concepts are crucial points for the last objection. The thought experiment of confusing the terms “even” and “odd” and confusing our perceptions of parity seems convincing. Humans go through a psychological change, but mathematical objects do not. This, according to Dummett, causes a paradoxical situation: Compared to mathematical reality, our statements are now false, but they also serve to communicate successfully. What the experiment neglects is that the predicates “even” and “odd” do not stand alone in our mathematical theories but are linked to many other concepts. If there is to be confusion at the level of predicates and not just our expressions, the related concepts must be changed along with the predicates. “Being even” carries the predicate “being divisible by two without remainder.” But if, after the change, we mark the numbers 1, 3, 5 ... as even, i.e. numbers divisible by two without remainder, then we can clearly see that this condition is not fulfilled. So, we would have to modify the division operation as well. But such a change already leads to further adjustments, and if they were done with real precision, we would find that we need to transform the plethora of expressions in which we talk about mathematical objects. At the end of this effort, however, we would get to a state where our completely rebuilt statements still accurately describe numbers and retain their truth as before the initial change. The only difference would be a change in terminology.

Conclusion

Dummett's theory of anti-realism can be criticized from almost all points of view. We have concentrated exclusively on the problems of his objections to realistic semantics. But for its beauty and pertinence, let us also cite an objection concerning Dummett's division into sentences that are decisive and undecidable. John McDowell agrees to some extent with Dummett's criticism of realistic concepts.³⁸ But he does not see from which position we can say about some assertions that we can never decide them, namely that their truth conditions are beyond our verification abilities.

³⁸ McDowell (1989, p. 180).

“Dummett’s realist standardly aims to credit himself with a conception of what it would be for something to be capable in a way that transcends his own capacities to tell it is true, by exploiting the notion of a notion of whether or not cognitive cities are being limited – a whole of a direct capability into the whole of some pictured region of reality.”³⁹

Over the years, Dummett has revised some of his views in response to criticism. He has acknowledged that mastery of a language is not purely practical art or skill, but that it requires a theoretical basis in addition to practice, and that it is a phenomenon so complex that it is very complicated to describe its functioning in detail. Nevertheless, he does not give up on the importance of practical knowledge.⁴⁰ As I have attempted to show, the arguments he has made against a realistic view of language are not convincing. Certainly not in the form in which he has formulated them. Yet his ingenious criticism has revealed several issues, and the debate he has provoked has shown the way forward.

References

- Brock, S. & Mares, E. (2006): *Realism and Anti-Realism*. Routledge, London.
- Devitt, M. (1983): “Dummett’s Anti-Realism.” *The Journal of Philosophy* 80 (2): 73–99.
- Diez, F. (2003): “Is the Language of Intuitionistic Mathematics Adequate for Intuitionistic Purposes?” *Logic and Philosophy of Science* 1 (1).
- Dummett, M. (1977): *Elements of Intuitionism*. Oxford University Press, Oxford.
- Dummett, M. (1991): “Truth-Conditional Theory of Meaning.” In *The Logical Basis of Metaphysics*, M. Dummett, Harvard University Press, Cambridge, 1991, p. 301–321.
- Dummett, M. (1993a): “What is the Theory of Meaning? (I)” In *The Seas of Language*, M. Dummett, Oxford University Press, Oxford, 1993, p. 1–33.

³⁹ Ibid., p. 185.

⁴⁰ Dummett (1993, Preface).

- Dummett, M. (1993b): "What is the Theory of Meaning? (II)" In *The Seas of Language*, M. Dummett, Oxford University Press, Oxford, 1993, p. 34–93.
- Dummett, M. (1993c): "What is Mathematics About?" In *The Seas of Language*, M. Dummett, Oxford University Press, Oxford, 1993, p. 145–165.
- Dummett, M. (1993d): "Realism." In *The Seas of Language*, M. Dummett, Oxford University Press, Oxford, 1993, p. 230–276.
- Dummett, M. (1993e): "Realism and Anti-Realism." In *The Seas of Language*, M. Dummett, Oxford University Press, Oxford, 1993, p. 462–478.
- Dummett, M. (1996a): "Truth." In *Truth and Other Enigmas*, M. Dummett, Harvard University Press, Cambridge, 1996, p. 1–24.
- Dummett, M. (1996b): "Realism." In *Truth and Other Enigmas*, M. Dummett, Harvard University Press, Cambridge, 1996, p. 145–165.
- Dummett, M. (1996c): "The Philosophical Basis of Intuitionistic Logic." In *Truth and Other Enigmas*, M. Dummett, Harvard University Press, Cambridge, 1996, p. 215–247.
- Dummett, M. (1996d): "The Reality of the Past." In *Truth and Other Enigmas*, M. Dummett, Harvard University Press, Cambridge, 1996, p. 358–374.
- Hunter, G. (1980): "Dummett's Arguments about the Natural Numbers." *Proceedings of the Aristotelian Society New Series* 80: 115–126.
- Loux, M. J. (2003): "Realism and Anti-Realism: Dummett's Challenge." In *The Oxford Handbook of Metaphysics*, eds. M. J. Loux & D. W. Zimmerman, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 633–664.
- McDowell, J. (1989): "Mathematical Platonism and Dummettian Anti-Realism." *Dialectica* 43 (1): 173–192.
- Miller, A. (2002): "What is the Manifestation Argument." *Pacific Philosophical Quarterly* 83 (4): 352–383.
- Miller, A. (2003): "What is the Acquisition Argument." In *Epistemology of Language*, eds. A. Barber, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 459–497.
- Page, J. (1991): "Dummett's Mathematical Antirealism." *Philosophical Studies* 63 (3): 327–342.

Ward, A. (1988): “A ‘Semantic Realist’ Response to Dummett’s Antirealism.” *Philosophy and Phenomenological Research* 48 (3): 553–555.

Weiss, B. (2002): *Michael Dummett*. Routledge, London.

Abstrakt

Dummettův anti-realismus o matematických tvrzeních

Podobně jako se správnost vědeckých teorií nejlépe testuje v extrémních fyzikálních podmínkách, je vhodné ověřovat správnost uznávaného pojetí jazyka na jeho extrémních částech. Vhodným adeptem na tuto roli jsou díky pojmu pravdy a důkazu matematická tvrzení. Anti-realismus Michaela Dummetta je podnik, který se právě na tomto základě pokusil nabourat dosavadní představu o fungování jazyka založeného především na principu bivalence, teorii pravdivostních podmínek a představě, že mluvčí musí být schopen svou znalost významu veřejně vykázat. V běžné jazykové praxi lze zpozorovat tvrzení, která nedokážeme v principu ani potvrdit, ani vyvrátit. Na těchto tzv. nerozhodnutelných tvrzeních se Dummett pokusil ukázat, že pokud na ně použijeme tradiční popis, dostaneme se nevyhnutelně k paradoxním závěrům. Matematická tvrzení odkazující k nekonečnému množství mohou být příkladem těchto tvrzení. V předloženém článku vyložím Dummettův postoj ústící především do manifestačního a akvizičního argumentu, podle nichž by nemělo být vůbec možné nerozhodnutelným tvrzením rozumět. V závěru však ukážu, že jeho záměr – přes mnoho cenných pozorování – selhává, tj. že lze nalézt způsob, jak se oběma argumentům vyhnout a zachovat přitom celistvost realistického popisu jazyka.

Klíčová slova: anti-realismus, matematický výrok, význam Michael Dummett, pravda, pravdivostní podmínka, teorie významu

Štěpánek, J. (2022): „Dummett’s Anti-Realism about Mathematical Statements.“ *Filosofie dnes* 14 (2): 31–49. Dostupné z www.filosofiednes.ff.uhk.cz

Vybrané problémy argumentačných schém v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii¹

Tomáš Kollárik

*Filozofický ústav SAV
Klemensova 19, 811 09 Bratislava
tomas.kollarik@savba.sk*

V práci sa zaoberám kritickou expozíciou argumentačných schém v kontexte pragma-dialektického prístupu k argumentácii. Nadväzujem pritom na prácu Hitchcocka a Wagemansa (2011), ktorí sa sústredili najmä na problémy súvisiace s typológiou argumentačných schém v pragma-dialektike. Pozorovania Hitchcocka a Wagemansa sú v priebehu výkladu kriticky hodnotené, prípadne upravené. Časť kritiky, ktorú v práci uvádzam, súvisí s tým, že niektoré dôležité aspekty argumentačných schém sú v rôznych pragma-dialektických publikáciách prezentované odlišne bez toho, aby sa odlišnosť akokoľvek komentovala, alebo zdôvodnila. Existencia takýchto zdôvodnení nie je pritom iba znakom, ale aj nevyhnutnou podmienkou toho, aby sme akúkoľvek zmenu mohli nazývať pokrokom v teórii. Posledná časť práce je zameraná na problémy týkajúce sa hodnotenia argumentácie v pragma-dialektickom prístupe. Hoci článok prináša vlastné pozitívne návrhy, dôraz a celkový zámer spočíva predovšetkým na expozícii nedostatkov súčasného stavu pragma-dialektickej koncepcie argumentačných schém.

Kľúčové slová: argumentačné schémy, kritické otázky, pragma-dialektický prístup k argumentácii, hodnotenie argumentov

¹ Článok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0049/20: *K idei ľudských práv: koncepty, problémy, perspektívy*.

1 Úvod

Van Eemeren a Garssen v roku 2020 konštatovali, že od sedemdesiatych rokov sa výskum argumentačných schém v oblasti pragma-dialektiky významne neposunul.² Tento stav porovnávajú s existujúcimi teoretickými výsledkami, ktoré boli dosiahnuté mimo oblasti pragma-dialektiky, keď poukazujú na známu publikáciu *Argumentation Schemes* od Douglasa Waltona, Christophera Reeda a Fabrizia Macagna z roku 2008³, alebo na článok Christophu Lumera z roku 2011⁴, či na článok Jeana Wagemansa z roku 2016⁵. Vzhľadom na obdobie, z ktorého pochádza toto pozorovanie van Eemerena a Garssena je pozoruhodné, že prehliadli pokus o kritiku argumentačných schém v pragma-dialektike spolu s pozitívnym návrhom riešenia identifikovaných problémov, ktorú napísali Wagemans spolu s Davidom Hitchcockom (2011).

V práci začnem podrobným rozborom niektorých bodov kritiky *klasifikácie* argumentačných schém podľa Hitchcocka a Wagemansa, ktorú miestami upravím alebo kriticky zhodnotím. Konkrétne sa pokúsím ukázať, že Hitchcockova a Wagemansova kritika pragma-dialektickej klasifikácie argumentačných schém obstojí iba čiastočne, pokiaľ ide o kritérium *vzájomného vylúčovania* argumentačných schém, ale nie pokiaľ ide o ich *úplnosť*. Následne sa budem venovať *kritickým otázkam a hodnoteniu* argumentov. V súvislosti s kritickými otázkami jednotlivých schém sa budem venovať nedostatkom ich systematického rozpracovania v pragma-dialektickej teórii, ale tiež otázke ich relevancie a v niektorých prípadoch aj ich možnej redundantnosti. Nakoniec sa bližšie pozriem na kritériá hodnotenia dokonalosti jednotlivých argumentov v pragma-dialektike a pokúsím sa ukázať, že pragma-dialektické publikácie nedávajú spolu jednotný obrázok o tom, ako jednotlivé argumenty hodnotiť.

2 Pozri van Eemeren & Garssen (2020, s. 11).

3 Pozri Walton, D., Reed, Ch. & Macagno, F. (2008): *Argumentation schemes*. Cambridge University Press, New York. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511802034>.

4 Pozri Lumer, C. (2011): „Argument schemes – an epistemological approach.“ In *Argumentation: Cognition and Community. Proceedings of the 9th International Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA)*, ed. F. Zenker, Windsor, 2011, s. 1–32.

5 Pozri Wagemans, J. H. M. (2016): „Constructing a Periodic Table of Arguments.“ In *Argumentation, Objectivity, and Bias: Proceedings of the 11th International Conference of the Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA)*, eds. P. Bondy & L. Benacquista, OSSA, Windsor, ON, s. 1–12. Dostupné z: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2769833>.

Verím, že táto práca môže prispieť k ďalšej diskusii o argumentačných schémach v pragma-dialektike a môže podnietiť ďalší rozvoj v tejto špecifickej oblasti.

2 Čo je to argumentačná schéma?

Schémy argumentov, alebo argumentačné schémy sú v niektorých aspektoch pragma-dialektickým náprotivkom pravidiel správneho usudzovania v deduktívnej formálnej logike – pravidlá správneho usudzovania v deduktívnej logike sú inferenčné štruktúry rôznych foriem, ktoré obsahujú premenné. Korektným dosadením hodnôt za premenné získavame konkrétne úsudky, alebo argumenty. Takisto v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii sú argumentačné schémy charakterizované, ako „abstraktné rámce pripúšťajúce nekonečné množstvo substitúcií“.⁶ Na rozdiel od deduktívnej logiky však neexistuje spôsob, ako schémy v pragma-dialektike „dokázať“ – schémy argumentov predstavujú štruktúry *neformálnej* podpory záveru / stanoviska, ktoré pripúšťajú spochybnenia napríklad kladením kritických otázok. Klasifikácia schém korešponduje s rôznosťou *zdôvodňujúcich princípov*, ktoré v argumentačnej praxi častokrát zostávajú nevyslovené a o ktorých sa hovorí aj ako o *premostňovacích premisách*.⁷ Ide o princípy, ktoré zabezpečujú prenos akceptability predpokladov na závery, respektíve na stanoviská argumentov. V tomto zmysle „premostňujú“ východiskové tvrdenie s predmetom zdôvodňovania. Schémy argumentov v pragma-dialektike zachytávajú „internú štruktúru“ jednotlivých jednoduchých argumentov.⁸ Jednoduché argumenty pozostávajú z trojice výrokov: zo stanoviska, respektíve zo záveru (napr. *Juraj je múdry*), z dôvodu, ktorý je obyčajne explicitne vyslovený (*Juraj veľa číta*) a z premostňujúcej premisy (*Pre tých, ktorí veľa čítajú je charakteristické, že sú múdri*), ktorá je bežne v argumentácii zamlčaná.

Pragma-dialektici označujú nepremostňujúcu premisu (v našom príklade *Juraj veľa číta*) výrazom „argument“.⁹ Tejto konvencie sa

6 Van Eemeren & Grootendorst (2004, s. 4).

7 Porovnaj van Eemeren et al. (2014, s. 23).

8 Tamže, s. 4.

9 Porovnaj napr. van Eemeren et al. (2012, s. 61), alebo Svačinová (2019, s. 134).

nebudem pridržiavať, pretože som výraz „schéma argumentu“ vyhradil pre pragma-dialektickú inferenčnú štruktúru a to, čo pragma-dialektici označujú ako argument, je iba jej zložkou. O hlavných zložkách (výrokoch) jednotlivých argumentov budem ďalej hovoriť ako o záveroch alebo stanoviskách (pokiaľ ide o predmet zdôvodňovania, respektíve cieľový výrok) a o premisách, alebo o predpokladoch, či o dôvodoch (pokiaľ ide o prostriedok dokazovania, alebo o východiskový výrok). Medzi premisami budem rozlišovať nepremosťovacia premisu a premosťovacia premisu (vzhľadom na jej funkciu v argumentácii)

2.1 Typy argumentačných schém

Názov schémy argumentu:	Kauzálna schéma	Analogická schéma	Symptomatická schéma
Schéma argumentu:	1 X je Y. 1.1 X je Z. 1.1' Z je príčinou / vedie k / spôsobuje Y.	1 X je Y. 1.1 Z je Y. 1.1' Z je porovnateľné / analogické / podobné s X.	1 X je Y. 1.1 X je Z. 1.1' Z je charakteristické / typické / symptomatické pre Y.

Tabuľka 1 Hlavné typy schém argumentov

Pragma-dialektika pozná tri hlavné typy argumentačných schém: *kauzálnu schému*, *analogickú schému* a *symptomatickú schému*.¹⁰ Tabuľka 1 zachytáva charakteristickú štruktúru schém argumentov. Jednotlivé zložky schémy sú vždy uvedené číslom. Za číslom 1 nasleduje záver, alebo stanovisko, za číslom 1.1 nasleduje dôvod, alebo premisa a za číslom, za ktorým je apostrof, je uvedená premosťovacia premisa, ktorá zároveň charakterizuje daný typ argumentu. Vyššie sme už uviedli príklad symptomatického

¹⁰ Uvedené názvy používa Svačinová (2019, s. 135). Pokiaľ ide o analogickú schému, podobný názov (*Analogy argumentation*) nájdeme napríklad u van Eemeren et al. (2007, s. 138). V mierne odlišnej podobe (*Argumentation based on a relation of analogy*) sa vyskytuje aj vo van Eemeren et al. (2012, s. 99). Okrem názvov, ktoré obsahujú výraz „analógia“ je táto schéma známa aj pod názvami ako „argumentácia porovnaním“ (*comparison argumentation*) „argumentácia podobnosťou“ (*resemblance argumentation*). Tiež symptomatická schéma je niekedy označovaná ako „argumentácia znakom“ (*sign argumentation*). Porovnaj van Eemeren & Garssen (2020, s. 15).

argumentu. Tu je rekonštrukcia tohto argumentu podľa jeho schémy:

1 Juraj (X) je múdry (Y).

1.1 Juraj (X) veľa číta (Z).

1.1' Pre tých, ktorí veľa čítajú (Z) je charakteristické, že sú múdri (Y).

V argumente s Jurajom usudzujeme z toho, že Juraj veľa číta na to, že Juraj je múdry. Prechod od jedného výroku k druhému je založený na premošujúcej premise, podľa ktorej ľudí, ktorí veľa čítajú charakterizuje to, že sú múdri.

Medzi tým, ako opisujú hlavné typy schém argumentov van Eemeren a jeho kolegovia a ako ich opisujú Hitchcock a Wagemans, sú zaujímavé rozdiely. Pozrime sa na opis van Eemeren a Snoeck Henkemans:

„V argumentácii založenej na symptomatickom vzťahu sa stanovisko obhajuje tak, že sa v argumente uvedie určitý znak, symptóm alebo rozlišovacia vlastnosť toho, čo sa v stanovisku tvrdí. Na základe tohto príznaku argumentujúci tvrdí, že stanovisko by sa malo prijať.“¹¹

Tento opis je príliš všeobecný, pretože neurčuje, ktorá z premenných X, Y, Z zastupuje znak a ktorá to, čo je nositeľom tejto charakteristiky. Navyše, prísne vzaté, predmetom tvrdenia nie je nejaká hodnota X, Y alebo Z, ktoré zastupujú znak, respektíve symptóm, ale výrok; no nositeľom charakteristiky zrejme nemá byť výrok. Pozrime sa na všeobecný opis symptomatickej schémy Hitchcocka a Wagemansa:

„V tomto prípade majú argument [t.j. nepremošovacia premisa] a stanovisko spoločný referent (X), ale rôzne predikáty. Vlastnosť pripisovaná referentu v argumente (Z) je predstavená ako symptóm vlastnosti, ktorá sa mu pripisuje v stanovisku (Y).“¹²

11 Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 84). Už sme upozornili, že výraz „argument“ pragma-dialektici používajú na označenie explicitnej premisy.

12 Hitchcock & Wagemans (2011, s. 186).

Hitchcock a Wagemans vychádzajú pri určovaní vlastností tej ktorej schémy zo subjekt-predikátovej štruktúry výrokov tvoriacich jednotlivé argumenty.¹³ Výrazom „referent“ odkazujú na tú časť výroku, ktorá označuje nositeľa vlastnosti, respektíve subjekt (*Juraj*) a výrazom „predikát“ odkazujú na tú časť výroku, ktorá označuje pripisovanú vlastnosť (*byť múdry*). Hitchcockov a Wagemansov opis schémy je špecifickejší v tom zmysle, že na rozdiel od opisu van Eemeren a Snoeck Henkemans vieme presne, medzi ktorými elementami výrokov tvoriacich argument je vzťah byť symptomatický – vlastnosť „čítať veľa“ je symptómom vlastnosti „byť múdry“. Opis symptomatickej schémy možno nazvať priliehavším aj vzhľadom na Tabuľku 1. Preto budem ďalej vychádzať z opisov schém, ktoré formulovali Hitchcock a Wagemans.

V kauzálnej schéme majú opäť nepremosťovacia premisa a stanovisko rovnaký referent (X) a odlišujú sa predikátom (Y, Z). Prenos akceptability zabezpečuje premosťovacia premisa, podľa ktorej je predikát nepremosťujúcej premisy (Z) príčinou predikátu stanoviska (Y). Hitchcock a Wagemans k tejto charakteristike uvádzajú nasledovný príklad: „Tomáša musela strašne bolieť hlava, pretože vypil veľké množstvo alkoholu“.¹⁴ Argument vyzerá po preklopení do svojej schémy takto:

1 Tomáša (X) musela strašne bolieť hlava (Y).

1.1 Tomáš (X) vypil veľké množstvo alkoholu (Z).

1.1' Vypitie veľkého množstva alkoholu (Z) je príčinou (strašnej) bolesti hlavy (Y).

V prípade analogickej schémy má nepremosťovacia premisa a záver spoločný predikát (Y) a odlišujú sa referentmi (X, Z). Prenos akceptability je postavený na podobnosti referentov. van Eemeren a Snoeck Henkemans uvádzajú tento príklad:

„Nie je vôbec potrebné dávať Jamesovi 10 dolárov vreckového, pretože jeho brat vždy dostával len 5 dolárov týždenne. (A s jedným dieťaťom by sa malo zaobchádzať rovnako ako s druhým.)“¹⁵

¹³ Tamže, s. 186.

¹⁴ Hitchcock & Wagemans (2011, s. 187).

¹⁵ Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 86).

Po prenesení príkladu do jeho schémy dostávame:

- 1 James (X) dostane 5 dolárov vreckového týždenne (Y).
- 1.1 Jeho brat (Z) dostával 5 dolárov vreckového týždenne (Y).
- 1.1' James (X) a jeho brat (Z) sú si podobní (s ohľadom na Y) .

3 Kritika argumentačných schém podľa Hitchcocka a Wagemansa

Hitchcock a Wagemans si všimajú, že pragma-dialektické argumentačné schémy mali spĺňať niekoľko vlastností. Van Eemeren a iní ich v knihe z roku 1987 opisujú v súvislosti s ich kritikou klasifikácie typológie schém Chaïma Perelmana a Lucie Olbrechts-Tyteku, pretože nezabezpečuje žiaduce vlastnosti, podľa ktorých by sa jednotlivé typy schém mali *vzájomne vylučovať* a klasifikácia by mala byť *úplná*.¹⁶ Okrem týchto vlastností skúmajú Hitchcock a Wagemans aj to, či *podtypy hlavných typov schém dedia ich kritické otázky* a nakoniec to, či sú kritické otázky schém *relevantné*.¹⁷

3.1 Vzájomné vylučovanie

Vlastnosť *vzájomného vylučovania* charakterizujú Hitchcock a Wagemans tak, že žiadny argument nepatrí do viac ako dvoch hlavných typov schém argumentov, respektíve do dvoch podtypov rôznych hlavných typov schém argumentov.¹⁸ Hitchcock a Wagemans prichádzajú s týmto príkladom argumentu:

- 1 X má infekciu (Y)
- 1.1 X má horúčku (Z)

Na rekonštrukciu premostovacej premisy sa podľa van Eemerena a iných ponúkajú dve možnosti: (i) Z je symptomatické pre Y, alebo (ii) Y je príčinou Z. V prípade (ii) ide o variant kauzálnej schémy, v ktorej

16 Van Eemeren, Grootendorst & Kruijer (1987, s. 254).

17 Tamže.

18 Hitchcock & Wagemans (2011, s. 192).

sa akceptabilita prenáša z výroku/dôvodu, ktorý zmieňuje efekt, na stanovisko zmieňujúce príčinu.¹⁹ Podľa Hitchcocka a Wagemansa platí, že čokoľvek je kauzálnou argumentáciou, je aj symptomatickou argumentáciou, no neplatí to naopak, pretože príčina môže mať dva nezávislé efekty, ktoré nie sú v kauzálnnej relácii, ale ktoré môžeme považovať za vzájomné symptómy.²⁰ Nedokážem v tejto chvíli posúdiť, či sú prípady kauzálnnej argumentácie vlastnou podmnožinou prípadov symptomatickej argumentácie, ako to hovoria Hitchcock a Wagemans. Ale celkom zrejme existujú presvedčivé protipríklady k myšlienke, podľa ktorej môže mať argument iba kauzálnu, alebo symptomatickú schému, no nie obidve. Z metodologického hľadiska je však v tomto prípade existencia protipríkladu postačujúca. V tejto práci som výraz „argument“ vyhradil pre celú inferenčnú štruktúru, ktorú tvoria stanovisko, nepremosťovacia a premosťovacia premisa. Tvrdenie, že argument môže byť symptomatický a kauzálny, by nás mohlo ľahko priviesť ku konceptuálnym problémom – takýto argument by musel mať dve premosťovacie premisy a v takom prípade by nezodpovedal *žiadnej* zo štruktúr v Tabuľke 1. To, že argument môže byť symptomatický aj kauzálny znamená, že ak ktosi obhajuje stanovisko dôvodom, v ktorom cituje príčinu (alebo účinok), tak neexistuje principiálny problém klasifikovať daný argument ako symptomatický. Spomeňme si na známy Humeov príklad s hodinkami, ktoré boli objavené na opustenom ostrove. Hume tvrdí, že na niekdajšiu prítomnosť človeka, usúdime podľa kauzálnnej relácie, ktorá je medzi prítomnosťou hodínok na ostrove (efekt) a predchádzajúcou návštevou ostrova človekom (príčina).²¹ No zrejme má perfektný zmysel o hodinkách na opustenom ostrove uvažovať ako o *symptóme* niekdajšej prítomnosti človeka na ostrove. Vezmime si ďalší príklad argumentu, v ktorom sa nepostupuje od účinku k príčine, ale od príčiny k účinku: *Róberta bude bolieť rameno, pretože bol na očkovaní*. Je pravda, že očkovanie obyčajne (kauzálne) spôsobuje bolesť v ramene, ale rovnako hovoríme, že bolesť v ramene je pre očkovaných symptomatická.

19 Van Eemeren et al. (2007, s. 164–165).

20 Hitchcock & Wagemans (2011, s. 193).

21 Hume (2007, s 29).

3.2 Je klasifikácia schém v pragma-dialektike úplná?

Najprv by sme sa mali opýtať, čo je to vlastne podtyp schémy. Ak je pravda, že argumentačné schémy možno charakterizovať opisom ich všeobecnej štruktúry – a to je bežnou praxou pragma-dialektikov, ktorú používajú pri uvedení schém argumentov – tak by mal byť podtyp hlavnej schémy z hľadiska štruktúry rovnaký, no mal by mať nejakú ďalšiu vlastnosť, ktorá ho robí pri iných variantoch tej istej štruktúry špecifickým. Zvlášť ak očakávame, že kritické otázky hlavného typu sa majú viazať aj na jeho podtypy. Kritické otázky, ktoré sa viažu na štruktúru argumentačnej schémy, možno charakterizovať z dvoch hľadísk – z hľadiska *hodnotenia* argumentov a z *dialogického* hľadiska. Pokiaľ ide o hodnotenie, tomu sa budem podrobnejšie venovať neskôr. Nateraz stačí povedať toľko, že kritickými otázkami sa preveruje *správnosť použitia* schémy. Ak nie je kritická otázka uspokojivo zodpovedaná, tak daná schéma nebola použitá na obhajobu stanoviska správne. Z dialogického hľadiska kritické otázky určujú dialogické východiská riešenia názorovej nezhody v argumentačnom spore²² a rozvíjajú štruktúru argumentácie.²³

Pozrime sa na príklad argumentu expertom, ktorý je podtypom symptomatickej schémy:

1 Názor O (X) je pravdivý / prijateľný (Y).

1.1 Názor O (X) tvrdí expert E (Z).

1.1' Pre tvrdenia expertov (Z) je symptomatické, že sú pravdivé/
prijateľné (Y).²⁴

Vlastnosť názoru O (byť tvrdený expertom) je dôvodom pre akceptáciu ďalšej vlastnosti názoru O (byť pravdivý/prijateľný). Argument expertom je štruktúrne rovnaký s typom, pod ktorý patrí – so symptomatickou schémou – pretože sa opiera o rovnaký typ premostujúcej premisy. No zároveň má špecifickú vlastnosť, ktorá z neho robí jedinečný typ

²² Van Eemeren & Garssen (2020, s. 15–16).

²³ Pragma-dialektika rozlišuje popri jednoduchých argumentoch aj zložité argumenty, napr. viacnásobný argument, koordinatívny kumulatívny argument, koordinatívny komplementárny argument a subordinatívny argument. Porovnaj van Eemeren et al. 2007, s. 194 a ďalej. Téma štruktúry argumentácie presahuje rámec tejto práce a ďalej o nej nebudem hovoriť.

²⁴ Príklad je voľne prebratý z Wagemans (2011, s. 335).

argumentu symptomatickej schémy: jeho premostovacia premisa hovorí o expertovi a pravdivosti/prijateľnosti jeho tvrdenia. Vzhľadom na tieto vlastnosti je pochopiteľné, že argument expertom bude mať rovnaký typ kritických otázok ako symptomatická schéma, ale aj to, že sa k nemu budú viazať aj kritické otázky, ktoré budú nastavené na hľadanie slabej stránky v jeho špecifikách – budú útočiť napríklad na dôveryhodnosť/zaujatosť/atď. experta.

Pragmatický argument je podtypom schémy kauzálneho argumentu. Ide o typ argumentu, v ktorom sa zdôvodňuje nejaké konanie na základe jeho žiadúcich (kauzálnych) dôsledkov. Pragmatický argument sa používa aj vtedy, keď sa zdôvodňuje potreba vyvarovať sa určitému konaniu, ak má nežiadúce účinky. Tu je príklad pragmatického argumentu podľa van Eemeren a Snoeck Henkemans:

Lekári by sa mali vrátiť k noseniu bielych plášťov, pretože to vytvára odstup (a je dobré mať určitý odstup medzi lekárom a pacientom).²⁵

Pozrime sa na argument po jeho premietnutí do trojriadkovej štruktúry:

1 Lekári (X) by sa mali vrátiť k noseniu bielych plášťov (Y).

1.1 Nosenie bielych plášťov (Y) vytvára odstup (Z) (medzi pacientom a lekárom).

1.1' Je dobré mať určitý odstup medzi lekárom a pacientom (Z).

Na prvý pohľad je zrejmé, že ak je pragmatický argument podtypom kauzálnej schémy, určite ním nie je v zmysle, ktorý sme opísali vyššie, pretože sú z hľadiska svojej štruktúry odlišné a nemajú rovnakú ani premostovacu premisu. Prvý výrazný rozdiel je, že kauzálny vzťah tu nevyjadruje premostovacia premisa (ako je to v prípade kauzálnej schémy), ale nepremostovacia premisa. Druhý rozdiel je, že premostovacia premisa vyjadruje normatívny výrok. Tretia odlišnosť je, že zložky premostovacej premisy by mali byť hodnotami dvoch rôznych

25 Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 89). Van Eemeren a Snoeck Henkemans používajú zátvorky na uvedenie nevyjadrených prvkov argumentácie. V prípade argumentov sú nevyjadrenými prvkami premisy alebo závery. Tamže, s. 43, 60, 61. V tomto konkrétnom prípade je nevyjadreným prvkom premostovacia premisa.

premenných, z ktorých by sa jedna mala nachádzať v premise 1.1 a druhá v stanovisku 1 (čiže premenných X, Z). Posledná uvedená vlastnosť by mala oprávňovať postup od nepremosťujúcej premisy k stanovisku. Keďže táto vlastnosť splnená nie je, zostáva záhadou, ako tento prechod v prípade tohto argumentu prebieha.

Podľa Hitchcocka a Wagemansa je klasifikácia schém úplná vtedy a len vtedy, keď

„[...] každý legitímny pokus preniesť akceptabilitu z argumentu [t.j. z nepremosťujúcej premisy] na stanovisko zahŕňa jeden z troch vzťahov prvku argumentu [t.j. prvku nepremosťujúcej premisy] k (neprekrývajúcemu sa) prvku stanoviska: byť symptómom, byť podobným, byť príčinou.“²⁶

Hoci tu poskytnutá analýza uvedeného príkladu nie je v dokonalej zhode s analýzou Hitchcocka a Wagemansa²⁷, súhlasím, že argument o odstupe lekárov a pacientov je protipríkladom toho, že klasifikácia schém argumentov je v pragma-dialektike úplná. Je však podmienka, aby bola klasifikácia schém argumentov úplná, prijateľná v podobe, v akej ju formulovali Hitchcock a Wagemans? Nazdávam sa, že áno, pretože pre schému je esenciálna premostovacia premisa a nie nepremosťovacia premisa, alebo stanovisko – typ schémy je jednoznačne určený vzťahom, ktorý cituje premostovacia premisa. Takže ak existuje argument, ktorý v premostovacej premise necituje žiadny zo známych vzťahov, tak ide z hľadiska klasifikácie o neznámy typ argumentu. No nie je pravda, že argument o odstupe lekárov a pacientov možno spochybniť tak, že

²⁶ Hitchcock & Wagemans (2011, s. 191).

²⁷ Hitchcock & Wagemans sú presvedčení, že premostovacia premisa obsahuje obe zložky, ktorými sa odlišujú explicitná premisa a stanovisko (t.j. X, Z). Premosťovacia premisa podľa nich hovorí o vzťahu *preskripcie* k *účinku* a svoje tvrdenie, že pragma-dialektická klasifikácia nie je úplná, zdôvodňujú tak, že vzťah medzi preskripciou a účinkom v premostovacej premise nepozná. Ale s tým celkom nesúhlasím. Premosťovacia premisa vyjadruje určitú vlastnosť (byť dobrý), ktorú má nejaký *stav vecí* (odstup medzi lekárom a pacientom). Stanovisko, ktoré hovorí o tom, že lekári by mali určitým spôsobom *konať* (nosiť biely plášť), žiadnu zo zložiek premostovacej premisy neobsahuje. Táto odlišnosť medzi mojou analýzou predmetného príkladu a analýzou Hitchcocka a Wagemansa však nie je zásadná z hľadiska cieľov tejto práce, pretože obe analýzy majú spoločné to, že nekorešpondujú so žiadnou známou pragma-dialektickou argumentačnou schémou.

zaútočíme na údajnú kauzálnu súvislosť medzi bielym plášťom lekára a odstupom pacienta? Zdá sa, že to pravda je. Ale v takom prípade neplatí, že charakter kritických otázok vždy určuje typ argumentu, pretože určujúca pre typ argumentu je vždy jeho premostňovacia premisa.

No je zrejmé, že spôsob, akým van Eemeren a Snoeck Henkemans predstavili príklad o odstupe medzi lekármi a pacientami, nie je v poriadku z hľadiska pragma-dialektickej klasifikácie argumentov. To nepriamo podporuje aj skutočnosť, že van Eemeren a Garssen neskôr predstavili štruktúru pragmatického argumentu, ktorá nie je v zhode so štruktúrou príkladu o odstupe medzi lekármi a pacientami:

1 Činnosť X by sa mala vykonať.

1.1 Činnosť X vedie k želanému dôsledku Y.

(1.1') (Ak činnosť X vedie k želanému dôsledku, napríklad Y, činnosť X sa musí vykonať).²⁸

Medzi štruktúrou predchádzajúceho pragmatického argumentu a touto štruktúrou môžeme pozorovať niekoľko rozdielov. (i) Premosťovacia premisa má teraz formu zloženého podmieňovacieho súvetia. (ii) Výrok o tom, že nejaký stav sveta / dôsledok je dobrý v novej štruktúre nie je. Namiesto toho sa v nej hovorí o želanom dôsledku. (iii) Tvar novej štruktúry nápadne pripomína formálne platný úsudok *modus ponens* – 1.1' má formu implikácie, 1.1 obsahuje jej antecedent a 1 jej konzekvent. Tomu, aby bola forma *modus ponens* naplnená úplne, bráni iba to, že premostňovacia premisa obsahuje výraz „musí“, kým stanovisko výraz „mala by“. Keďže ide zrejme o výrazy, ktoré majú iný význam, autori by mali svoje rozhodnutie použiť raz jeden a potom druhý výraz vysvetliť. Takéto vysvetlenie však nikde v texte nie je a preto sa zdá, že cieľom použitia odlišných výrazov bolo iba to, aby štruktúra nemala formu logicky platného úsudku. Tento dojem umocňuje skutočnosť, že van Eemeren a Garssen v tom istom článku hovoria, že tam, kde je dôkaz, ktorého záver „logicky vyplýva z pravdivých premís... nie je priestor pre argumentáciu“. Podľa van Eemeren a Garssena sú totiž „dôvody, uvedené v argumentácii určené na to, aby poskytli neformálne

²⁸ Van Eemeren & Garssen (2020, s. 17).

zdôvodnenie prijateľnosti daného stanoviska, nie definitívny dôkaz jeho pravdivosti.²⁹ Inak povedané, ak by pragma-dialektická schéma mala logickú formu *modus ponens*, nemohla by byť organickou súčasťou argumentácie. V tejto podobe ňou môže byť, ale iba za tú cenu, že stanovisko obsahuje výraz „mala by“, kým premostovacia premisa výraz „musí“.

Je treba povedať, že novšia štruktúra pragmatického argumentu rieši problém s úplnosťou klasifikácie, teda aspoň pokiaľ ide o pragmatický argument. Nepremostovacia premisa, ktorá vyjadruje kauzálnu reláciu medzi X a Y, je vnorená do premostujúcej premisy, ktorá navyše obsahuje časť o nutnosti vykonania X. S tvrdením, že keď „používame pragmatický argument, tak používame aj kauzálny argument“³⁰, je možné súhlasiť. Na novšiu verziu pragmatickej argumentácie sa tiež dá pozeráť ako na kauzálnu argumentáciu s určitou špecifickou vlastnosťou. Kritické otázky ktoré sa viažu ku kauzálnnej argumentácii, sa preto budú viazať aj k pragmatickej argumentácii, ktorá bude navyše mať aj nejaké špecifické otázky týkajúce sa jej jedinečných vlastností. Problematické zostáva to, že novšia štruktúra pragmatického argumentu nekorešponduje úplne s kauzálnym argumentom, pretože nepremostovacia premisa a stanovisko neobsahujú dva odlišné elementy, ale iba jeden (Y), ktoré by k sebe viazala premostovacia premisa. V tomto existuje odlišnosť medzi reláciou štruktúry argumentu expertom k štruktúre symptomatickej schémy a štruktúry pragmatického argumentu k štruktúre kauzálnnej schémy. Iba prvá z uvedených relácií je izomorfná.

Na záver sa ešte pozrime na rekonštrukciu argumentu s lekármi podľa novšej štruktúry:

- 1 Lekári by sa mali vrátiť k noseniu bielych plášťov.
- 1.1 Nosenie bielych plášťov vytvára želaný odstup medzi lekármi a pacientami.
- 1.1‘ Ak nosenie bielych plášťov vytvára želaný odstup medzi lekármi a pacientami, lekári sa musia vrátiť k noseniu bielych plášťov.

²⁹ Tamže, s. 12.

³⁰ Tamže, s. 17.

Zbežné porovnanie argumentu s lekármi z roku 2016 s touto rekonštrukciou odhaľuje odlišnosť premostovacích premisách. Kým v prvom prípade premostovacia premisa odstup medzi pacientom a lekárom hodnotí ako niečo dobré, tak v druhom prípade ide o podmienkové súvetie, v ktorom je nosenie bielych plášťov vytvárajúce želaný odstup medzi lekármi a pacientami predstavené ako podmienka nevyhnutnosti lekárov opäť nosiť biele plášte. Iba v druhom prípade zmieňuje premostovacia premisa nosenie bielych plášťov ako kauzálnu podmienku odstupom medzi lekármi a pacientami.

3.3 Zhrnutie diskusie o problémoch v klasifikácií argumentačných schém v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii

Hitchcockovi a Wagemansovi sa podľa mňa podarilo presvedčivo upozorniť na to, že klasifikácia argumentačných schém v pragma-dialektike nespĺňa požiadavku *vzájomného vylučovania* v prípade kauzálnej a symptomatickej schémy argumentu. Pri podmienke *úplnosti* je však situácia trochu komplikovanejšia. Súhlasím s Hitchcockom a Wagemansom v tom, že v príklade argumentu s lekármi a bielymi plášťami nemožno rozpoznať žiadny typ argumentačnej schémy v rámci pragma-dialektickej klasifikácie schém a v tomto zmysle akosi „visí vo vzduchoprázdne“. Hitchcock s Wagemansom prijali vysvetlenie, podľa ktorého premostovacia premisa tohto argumentu hovorí o vzťahu preskripcie a účinku, ktorý pragma-dialektická typológia schém nepozná.³¹ Moje vysvetlenie je, že van Eemeren a Snoeck Henkemans pripísali rolu premostovacej, nepremostovacej premisy a záveru jednotlivým výpovediam tak, že v nich nebolo možné rozpoznať štruktúru, ktorá by z pragmatického argumentu robila podtyp kauzálneho argumentu. Následne som poukázal na schému pragmatického argumentu, ako ju uvádzajú van Eemeren a Garssen³², ktorá *nepredstavuje* žiadny protipríklad k úplnosti klasifikácie schém a ktorá nekorešponduje s údajnou schémou pragmatického argumentu ako ju opisujú Hitchcock

³¹ Porovnaj pozn. pod čiarou č. 27 vyššie.

³² Eemeren & Garssen (2020, s. 17).

a Wagemans³³. Preto sa nazdávam, že *nie je pravda*, že „pragmatická argumentácia nie je druhom kauzálnej argumentácie“³⁴. Hitchcock a Wagemans jednoducho vykonali to, čo považujem za nesprávnu analýzu nesprávne predstaveného príkladu pragmatického argumentu.

4 Kritické otázky – odlišnosti bez vývoja

V tejto časti sa budem venovať ďalším problémom pragma-dialektických schém, ktoré súvisia s nejednotnou prezentáciou kritických otázok v pragma-dialektickej literatúre a s relevanciou kritických otázok.

Kritické otázky jednotlivých schém sú prezentované v pragma-dialektických knihách v rôznych podobách bez toho, aby boli motivácie týchto zmien akokoľvek objasnené. Očakávali by sme, že zmeny budú zdôvodnené potrebou vyrovnáť sa s nejakými zistenými nedostatkami, ale v takom prípade by bolo namieste, keby príslušné zmeny sprevádzal komentár o prednostiach novej podoby kritických otázok. Pozoruhodné je, že otázky vo van Eemeren et al. (2002) a vo van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016) sú si relatívne podobné v porovnaní s otázkami, ktoré vznikli v medziobdobí vo van Eemeren et al. (2007). Nebudem komentovať všetky rozdiely, ale uvediem iba zopár príkladov. Na riadky tabuľky 2 budem odkazovať podľa roku vydania knihy, na stĺpec podľa mena schémy.

4.1 Kauzálna schéma

V prípade kauzálnej schémy sú v roku 2002 a v roku 2016 rozlíšené všeobecné a doplnkové otázky, čo neplatí pre otázky z roku 2007. V roku 2002 znie všeobecná otázka *Vedie Z vždy k Y?* Táto otázka sa odlišuje od prvej otázky z roku 2007 (*Naozaj daná príčina vedie k danému efektu?*) a tiež od všeobecnej otázky z roku 2016 (*Vedie Z naozaj k Y?*). V uvedených otázkach z rokov 2007 a 2016 sa totiž hovorí o tom, či príčina „naozaj vedie“ k účinku, kým vo všeobecnej otázke z roku 2002 sa hovorí o tom, či príčina „vždy“ vedie k efektu. Vo všeobecnosti pritom

³³ Hitchcock & Wagemans (2011, s. 192).

³⁴ Tamže.

neexistuje námietka proti tomu, aby sme za *skutočnú* príčinu považovali aj niečo, čo *nie vždy* vedie k svojmu efektu (napríklad z dôvodu nejakých ďalších okolností).

Ďalej, druhá otázka z roku 2007 nemá náprotivok v rokoch 2002 a 2016. Tretia otázka z 2007 je spoločná 2002 aj 2016, no v 2016 nájdeme aj kritickú otázku *Sú aj také prípady, kedy Z nevedie k Y?*, ktorá v 2002, ale ani v 2007 nie je.

4.2 Symptomatická schéma

Skôr ako pristúpim k expozícii problémov s kritickými otázkami symptomatickej schémy, bude nutné sa ešte na chvíľu pristiaviť pri niektorých špecifikách symptomatickej schémy. van Eemeren et al. (2002), van Eemeren et al. (2007), Hitchcock a Wagemans (2011) van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016) sa zhodujú, že v symptomatickej argumentácii sa vnepremosťovacej premise cituje to, čo je charakteristické pre niečo, čo sa cituje v stanovisku. Tu je príklad takého argumentu:

1 Bill je jedináčik.

1.1 Bill je veľmi egocentrický.

1.1' Egocentrizmus je charakteristický pre ľudí, ktorí sú jedináčikmi.³⁵

Tento príklad je v súlade s opisom symptomatickej argumentácie – egocentrizmus je charakteristický pre jedináčikov a preto to, že niekto túto charakteristiku má, predstavuje dôvod pre presvedčenie, že je jedináčik. Tí istí autori však tvrdia, že „rovnaká relácia“ umožňuje aj „inverznú“³⁶ argumentáciu:

1 Bill je veľmi egocentrický.

1.1 Bill je jedináčik.

1.1' Egocentrizmus je charakteristický pre ľudí, ktorí sú jedináčikmi.³⁷

35 Van Eemeren et al. (2007, s. 154).

36 Kritické otázky pre argument s inverznou argumentáciou v tabuľku 2 označujem ako „Inv“.

37 Van Eemeren et al. (2007, s. 154). Porovnaj van Eemeren et al. (2002, s. 98) a van Eemeren & Henkemans (2016, s. 84–85).

S myšlienkou inverznej symptomatickej argumentácie sa spája niekoľko problémov.

(i) Vlastnosť byť jedináčikom určite nie je význačným špecifikom, respektíve charakteristikou egocentrických ľudí. Relácia x je charakteristické/typické pre y nie je reflexívna – čiže neplatí, že x je charakteristické/typické pre y vtedy a len vtedy, keď je y charakteristické pre x . Tu je niekoľko príkladov, ktoré potvrdzujú ireflexívnosť relácie byť charakteristický:

- a) Pre ľudí je charakteristické, že majú dve obličky. Pre tých, čo majú dve obličky, je charakteristické, že sú ľudia.
- b) Pre psov je charakteristické, že majú dobrý čuch. Pre tých, čo majú dobrý čuch, je charakteristické, že sú psy.
- c) Pre chrípku je charakteristická zvýšená teplota. Pre zvýšenú teplotu je charakteristická chrípka.

(ii) Z (i) vyplýva, že inverzný argument nie je v súlade s opisom symptomatickej argumentácie, pretože v nepremosťovacej premise sa necituje to, čo je charakteristické pre čosi, čo sa cituje v stanovisku.

(iii) Voľná vstupenka na inverziu symptomatického argumentu nie je správna a sám zámer invertovať argument by mal byť sprevádzaný dodatočnými kritickými otázkami, ktorými sa hovorca uistí, že to v danom prípade je naozaj možné. Napriek tomu, že „býť charakteristický pre“ nie je reflexívna relácia, platí, že oba prvky tejto relácie niekedy považujeme za svoje symptómy, ak výrazu „býť symptómom“ rozumieme v zmysle *odkazovať na niečo iné*. To znamená, že ak má niekto teplotu, usudzujeme na to, že má chrípku. A tiež to, že ak má niekto chrípku, tak má (bude mať) teplotu. Inak povedané, „postupujeme“ od teploty k chrípke a naopak. A to len na základe informácie, že pre chrípku je charakteristická zvýšená teplota. Ale nie vždy platí, že môžeme postupovať od x a y tam a naspäť, ak sú v relácii x je charakteristické pre y – z predpokladu, že je niekto človek, môžeme poľahky usúdiť na to, že má dve obličky. (Pretože dve obličky sú pre človeka typické). No z predpokladu, že niečo má dve obličky (t.j. je obratlovec) len ťažko usúdime, že je človek.

	<i>Kauzálna schéma</i>	<i>Symptomatická schéma</i>	<i>Analogická schéma</i>
<i>Van Eemeren et al. (2002)</i>	Všeobecná: Vedie Z vždy k Y? Doplnkové: Nemohlo byť Y spôsobené aj niečím iným ako Z?	- Neexistujú aj iné non-Y, ktoré majú charakteristiku Z? - Neexistujú aj také Y, ktoré nemajú charakteristiku Z? (Inv.)	Sú medzi Z a X (medzi porovnanými vecami) nejaké významné rozdiely?
<i>Van Eemeren et al. (2007)</i>	- Naozaj daná príčina vedie k danému efektu? - Musia byť splnené ešte aj nejaké iné podmienky, aby efekt nastal? - Mohol by byť daný efekt spôsobený aj niečím iným?	- Je charakteristika Y naozaj typická pre Z? - Nie je charakteristika Y typická aj pre nejaké iné Z? - Existujú nejaké ďalšie Y, ktoré musí X mať, aby sme mu mohli pripísať Y?	- Sú porovnávané veci skutočne porovnateľné? - Je medzi porovnanými vecami dostatok relevantných podobností? - Sú medzi porovnanými vecami nejaké dôležité rozdiely?
<i>Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016)</i>	Všeobecná: Vedie Z naozaj k Y? Doplnkové: 1. Sú aj také prípady, kedy Z nevedie k Y? 2. Nemohlo byť Y spôsobené aj niečím iným ako Z?	Všeobecná: Je Z naozaj charakteristické pre Y? Doplnkové: 1. Neexistujú aj také Y, ktoré nemajú charakteristiku Z? (Inv.) 2. Neexistujú aj také non-Y, ktoré majú charakteristiku Z?	Sú medzi Z a X (medzi porovnanými vecami) nejaké významné rozdiely?

Tabuľka 2 Kritické otázky v pragma-dialektickej literatúre

Uvedené problémy sa dajú čiastočne vyriešiť zmenou opisu symptomatickej schémy. Podľa upraveného opisu je symptomatický taký argument, ktorý v nepreostovacej premise cituje to, čo charakterizuje *alebo* to, čo je charakterizované – napríklad egocentrizmus charakterizuje jedináčikov, pre ktorých je charakteristický. Navyše by sa operácia inverzie mala podložiť nejakým uistením, či má v danom prípade inverzný argument dostatočnú presvedčivosť.

V Tabuľke 2 sú v prípade symptomatickej schémy v roku 2007 uvedené kritické otázky pre invertovanú variantu symptomatického argu-

mentu, v ktorej sa charakteristika cituje v stanovisku a to, čo je charakterizované, sa cituje v nepremosťujúcej premise, ako je to v prípade Billa, o ktorom sa dôvodilo, že je egocentrický, pretože je jedináčik. To je dôvod, prečo v roku 2007 Y označuje charakteristiku (a Z to, čo je charakterizované), kým v ostatných rokoch označuje charakteristiku Z (a Y to, čo je charakterizované). V roku 2016 sa rozlišuje všeobecná kritická otázka a doplnkové kritické otázky. Okrem toho van Eemeren a Snoeck Henkemans explicitne zviazali jednu z kritických otázok s invertovanou schémou. V roku 2002 van Eemeren et al. neuvádzajú všeobecnú kritickú otázku a neuvádzajú ani to, že jedna z kritických otázok (rovnaká ako v roku 2016) by sa mala viazať k invertovanej schéme. Kritické otázky z roku 2007 sa najväčšmi od otázok z ostatných rokov odlišujú spôsobom formulovania. Na prvý pohľad majú kritické otázky symptomatickej argumentácie v rôznych rokoch spoločnú iba tú otázku, ktorá dostala v roku 2016 prívlastok „všeobecná“.

4.3 Analogická schéma

Pri analogickej schéme je situácia nasledovná. Roky 2002 a 2016 obsahujú jedinú otázku a zhodujú sa v nej. Táto kritická otázka sa týka toho, či nie sú medzi porovnávanými vecami významné rozdiely. Existencia významných rozdielov by mohla vyvolať pochybnosti o tom, či sa z toho, že jedna z porovnávaných vecí má nejakú vlastnosť, dá usúdiť na to, že aj druhá porovnávaná vec má tú istú vlastnosť. V roku 2007 však okrem tejto kritickej otázky nachádzame aj ďalšie dve. Prvá z nich je o tom, či sú porovnané veci skutočne porovnateľné. Táto otázka sa zameriava na fundamentálny predpoklad, ktorý zakladá možnosť analogického argumentu a teda na to, že *X a Y je vôbec možné porovnať*. Porovnateľnosť X a Y je logickým predpokladom zmysluplnosti výrokov formy *X a Y sú také isté z ohľadom na vlastnosť F*. Napríklad počítačový program nemožno porovnávať s basketbalistom z hľadiska ich výšky.

Druhá otázka je o tom, či je medzi porovnávanými vecami dost relevantných podobností. Nový termín „relevantná podobnosť“ je pri analogickom argumente dôležitý, pretože nie každá podobnosť medzi porovnávanými vecami mení postoj k záveru argumentu. To, že Juraj by

mal ísť v boxe do rovnakej váhovej kategórie ako Ján, možno zdôvodniť podobnosťou ich hmotností, ale nie podobnosťou ich výšok. Výška jednoducho pre váhové kategórie v boxe nie je relevantný parameter.

Teraz, buď majú dve nové otázky v roku 2007 pri posudzovaní argumentov rolu, ktorú nemožno redukovať na otázku z roku 2002, alebo nie. V prípade prvej možnosti nie je potom vôbec zrejmé, prečo tieto otázky nie sú uvedené aj neskôr v roku 2016. V prípade druhej možnosti zase nie je zrejmé, prečo vôbec boli tieto otázky uvedené v roku 2007.

Predpokladajme, že uvedené otázky majú nezastupiteľnú rolu. V takom prípade nie je jasné, aká presne je ich vzájomná sémantická súvislosť, čo je problém, ktorý súvisí s prítomnosťou výrazov ako „podobnosť“ a „rozdiel“. Predstavme si, že dvaja bratia, Filip, a Gregor, sú si *podobní* z hľadiska výšky. Nie je potom pravdivé povedať, že medzi výškou Filipa a Gregora *nie* je významný *rozdiel*? Zdá sa, že aspoň v prípade niektorých vlastností (ak nie všetkých) platí, že *absencia* (významného) rozdielu z hľadiska nejakej spoločnej vlastnosti znamená *prítomnosť* podobnosti a *vice versa*. Ak je to tak, potom nepotrebujeme dve kritické otázky, ale iba jednu, pretože tú druhú možno prerozprávať v termínoch prvej otázky. Ja sa však nazdávam, že osobitné zavedenie každej z dvojice otázok môže byť zdôvodnené aj metodologicky a nie iba tým, že sú relevantné a že majú odlišný význam. Hľadať (relevantné) podobnosti je čosi celkom iné, ako hľadať rozdiely, podobne, ako je pokus o nájdenie podmienok verifikácie všeobecného výroku čosi celkom iné, ako pokus o nájdenie podmienok jeho falzifikácie.

5 Kritické otázky a relevancia

Hitchcock a Wagemans (2011) spochybnili relevantnosť kritických otázok.³⁸ Relevantná je taká kritická otázka, ktorá má potenciál identifikovať odpoveď so spochybňujúcim účinkom. Ak napríklad respondent vysloví otázku, ktorou spochybní kauzálny argument a túto otázku navyše doloží evidenciou, podľa ktorej medzi vlastnosťami kauzálneho argumentu nie je kauzálna relácia, tak respondent nezamietol záver, ale spochybnil, že uvedená kauzálna schéma môže byť (správne)

³⁸ Hitchcock & Wagemans (2011, s. 194–196).

použitá na obhajobu akceptability tohto záveru. Pragma-dialektici hovoria, že táto schéma bola použitá „nesprávne“.³⁹

Nebudem tu rekapitulovať všetky protipríklady Hitchcocka a Wagemansa k relevantnosti niektorých kritických otázok. Namiesto toho formulujem analýzu jedného príkladu, ktorá sa v niektorých aspektoch bude odlišovať od Hitchcockovej a Wagemansovej analýzy.⁴⁰ Pozrime sa na kritické otázky symptomatickej schémy z roku 2007. Prvá otázka otvára pochybnosti o tom, či je *Y* naozaj charakteristický pre *Z*. Po dosadení hodnôt z príkladu s Billom znie táto otázka takto: *Je egocentrizmus naozaj charakteristický pre jedináčikov?* Negatívna odpoveď, ktorej pravdivosť vedie k hodnoteniu symptomatického argumentu ako nesprávne použitého, znie nasledovne:

Egocentrizmus nie je charakteristický pre jedináčikov.

Druhá otázka znie takto: Nie je charakteristika *Y* typická aj pre nejaké iné *Z'*? Po dosadení hodnôt z príkladu s Billom dostávame túto kritickú otázku: Nie je egocentrizmus charakteristický aj pre niekoho iného (*Z'*) ako sú jedináčikovia? S Hitchcockom a Wagemansom sa zhodujem v tom, že táto otázka má dve interpretácie.⁴¹

- (i) Je egocentrizmus charakteristický aj pre inú (in addition) vlastnosť ako len pre vlastnosť „byť jedináčikom“?
- (ii) Necharakterizuje egocentrizmus namiesto (instead of) vlastnosti byť jedináčikom nejakú inú vlastnosť?

Teraz uvediem odpovede, na tieto otázky (po nahradení všetkých premenných zvolenými hodnotami):

Odpoveď na (i): Egocentrizmus nie je charakteristický *len* pre jedináčikov, ale je charakteristický *aj* pre narcisov.

Odpoveď na (ii): Egocentrizmus nie je charakteristický pre jedináčikov, ale *namiesto toho* charakterizuje narcisov.

39 Porovnaj van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 117).

40 Hitchcock & Wagemans (2011, s. 195–196).

41 Tamže, s. 95.

Samozrejme, prvá odpoveď je pravdivá, ale pre účely porovnania nechávam príklady odpovedí čo najpodobnejšie. Pristúpme k analýze dôsledkov uvedenej odpovede na otázku (i). Predstavme si, že Bill *nie je* narcis. To, že okrem jedináčikov charakterizuje egocentrizmus aj narcisov, nepredstavuje žiadny dôvod na pochybovanie o argumente, podľa ktorého je Bill egocentrik, pretože je jedináčik. Predpokladajme naopak, že Bill je narcis. Ak je Bill narcis a zároveň je egocentrizmus charakteristický pre narcisov, tak predpoklad, že Bill je narcis zakladá druhý argument v prospech stanoviska, že Bill je egocentrik. Tento druhý argument tvorí s argumentom, ktorého nepremosťovacia premisa konštatuje, že Bill je jedináčik, *viacnásobnú argumentáciu* v prospech stanoviska, že Bill je egocentrik. Ale Bill je, alebo nie je narcis (tretia možnosť nie je). Teda to, že okrem jedináčikov charakterizuje egocentrizmus aj narcisov, nie je námietkou proti argumentu s Billom. Príklad s narcisom bol arbitrárne zvolený a výsledky tejto úvahy preto platia všeobecne.

Pristúpme k analýze dôsledkov uvedenej odpovede na otázku (ii). Všimnime si, že časť odpovede na otázku (ii) je významovo totožná s odpoveďou na prvú otázku z roku 2007, ktorú som uviedol vyššie. Tvrdím, že celý spochybňujúci potenciál analyzovanej otázky pri druhej interpretácii stojí na tom, že v sebe zahŕňa odpoveď na prvú otázku z roku 2007. Tu je dôkaz. Predpokladajme, že odpoveď na otázku (ii) by neobsahovala časť, ktorá nasleduje za čiarkou, čiže časť *...ale namiesto toho charakterizuje narcisov.*“ Zostávajúca časť, podľa ktorej egocentrizmus nie je charakteristický pre jedináčikov, sama osebe celkom stačí na odmietnutie argumentu. Teraz naopak predpokladajme, že odpoveď na otázku (ii) by v sebe nezahŕňala časť pred čiarkou, čiže časť *Egocentrizmus nie je charakteristický pre jedináčikov.* Zostávajúca časť, podľa ktorej egocentrizmus charakterizuje narcisov, nepredstavuje žiadny dôvod pochybovať o argumente; to už bolo zdôvodnené pri hodnotení odpovede na otázku (i): skutočnosť, že existuje nejaká iná vlastnosť, ktorú charakterizuje egocentrizmus, nepredstavuje žiadny dôvod na pochybovanie o argumente, podľa ktorého je Bill egocentrik, pretože je jedináčik.

Záverom konštatujem, že druhá kritická otázka symptomatickej schémy z roku 2007 je nadbytočná a bez akejkoľvek škody môže byť vymazaná.

Hitchcock a Wagemans na riešenie niektorých z uvedených problémov pragma-dialektickej typológie schém navrhujú zmenu klasifikácie – nová klasifikácia pozostáva z dvoch supertried: *argumentácia znakom (sign argumentation)* a *argumentácia podobnosťou (similarity argumentation)*.⁴² Autori sú si vedomí, že nová klasifikácia nerieši všetky problémy, ktoré načrtli, ale veria, že zabezpečuje platnosť princípu, podľa ktorého majú byť kritické otázky vyšších typov relevantné pre schémy podriadených typov. Napriek tomu, že nová klasifikácia vykazuje určité kvality, existujú dôvody o nej pochybovať. Napríklad, hoci si Hitchcock a Wagemans nemyslia, že ich klasifikácia rieši problém úplnosti, je pravdepodobné, že by chceli, aby do nej patril tak prominentný typ argumentu, ako je pragmatická argumentácia. Keďže sa prikláňam k neskoršiemu variantu pragmatického argumentu van Eemeren a Garssen (dôvody uvádzam v poznámke pod čiarkou č. 26), myslím si, že pre pragmatický argument v novej klasifikácii nie je miesto. Je potrebné dodať, že Wagemans týmto návrhom riešenia uvedených problémov pragma-dialektickej klasifikácii argumentačných schém neskončil. Práve naopak, v súčasnosti obhajuje prehľadný systém argumentačných schém, ktorý charakterizuje systematickosť (organizácia argumentačných schém podľa ich esenciálnych vlastností) a ktorý sa nazýva *periodická tabuľka argumentov*.⁴³

6 Hodnotenie argumentov

Nutnou podmienkou toho, aby sme akýkoľvek argument mohli hodnotiť ako správny, alebo dokonalejší, je, že medzi jeho zložkami (výrokmi) je vzťah podpory. Vo všeobecnosti sa rozlišujú dva typy vzťahov podpory, ktoré sú medzi elementami argumentov. Prvý typ je citlivý na nové informácie, alebo predpoklady – to, že Michal je zlodej, je dôvodom myslieť si, že ukradol prsteň. Ak sa však dozvieme, že Michal bol v čase krádeže na úplne inom mieste, akceptabilita predpokladu (Michal je zlodej), prestane byť prenositeľná na stanovisko (Michal ukradol prsteň). Takéto argumenty sú *revidovateľné*,⁴⁴ ale hovorí sa o nich aj

⁴² Hitchcock & Wagemans (2011, s. 199).

⁴³ Pozri napr. Hinton & Wagemans (2022, s. 70).

⁴⁴ Výrazy „revidovateľný“ a „nerevidovateľný“ používa Lukáš Bielík (2020).

ako o *nededuktívnych argumentoch*, alebo ako o argumentoch, ktoré sú založené na *nemonotónnom usudzovaní*. Vzťah podpory v prípade *nerevidovateľných* argumentov nie je citlivý na nové informácie. Štandardný príklad takéhoto argumentu má tvar modus ponens: *Ak prší, tak sú ulice mokré. Prší. Teda ulice sú mokré*. Vzťah podpory sa pri takýchto argumentoch nedá *oslabiť*, ani *úplne zrušiť* – nanajvýš môžeme poukázať na to, že aspoň jeden predpoklad je nepravdivý. Nerevidovateľné argumenty sú inak známe pod názvami „logicky platné argumenty“, či „deduktívne platné argumenty“. Ich vzťah podpory označujeme ako „logické vyplývanie“.

Argument môže byť napadnutý podľa pragma-dialektického prístupu k argumentácii rôznymi spôsobmi – môže sa napríklad ukázať, že sa účastníci na začiatku diskusie zaviazali, že spoločne neprijímajú jeho nepremostovaciu premisu. Alebo sa môže poukázať na to, že bola prijatá dohoda, že sa schéma použitá v danom argumente v diskusii nesmie použiť. Postupov je samozrejme viac. Ďalšími dôležitými parametrami hodnotenia argumentov sú *logická*, respektíve *deduktívna* platnosť a *vhodnosť* a *správnosť* použitia schémy. Vhodnosť schémy sa posudzuje napríklad tak, že sa preverí, či patrí medzi schémy akceptované oboma stranami diskusie. Správnosť použitia schémy sa preveruje kladením kritických otázok – ak sú zodpovedané uspokojivo, použitie schémy sa hodnotí ako správne. Logická platnosť, respektíve správne a vhodné použitie schémy sú parametrami hodnotenia *dokonalosti* (*soundness*) argumentu.

6.1 Pravidlá hodnotenia dokonalosti argumentov

Pravidlá hodnotenia *dokonalosti* argumentov by mali byť jednoznačné, tzn. v prípade každého jednotlivého argumentu by sme mali vedieť rozhodnúť o tom, či je dokonalý, alebo nedokonalý. Alebo by sme mali mať aspoň jednoznačné vysvetlenie, prečo v danom prípade nie je možné priradiť jedno, alebo druhé hodnotenie.

V súvislosti s podmienkami dokonalosti argumentov narážame na podobný problém, aký bol s kritickými otázkami – v rôznom čase a v rôznych pragma-dialektických knihách nachádzame odlišné pod-

mienky dokonalosti argumentov. To by bolo v poriadku, ak by sa odlišnosť uvedených podmienok niesla s odôvodnením zavedenia úprav, pretože v takom prípade by sme mohli hovoriť o teoretickom vývoji konceptu argumentačnej schémy. Žiaľ, odlišnosti v podmienkach dokonalosti argumentov zostávajú bez ich zdôvodnenia. Tu sú podmienky dokonalosti argumentov z rôznych pragma-dialektických textov (z dôvodu prehľadnosti uvádzam komentáre spolu so zdrojmi v poznámkach pod čiarou):

1. Ku kritériu logickej platnosti:
 - a. Kritérium logickej platnosti je nevyhnutnou podmienkou dokonalosti v prípade každého jednotlivého argumentu.⁴⁵
 - b. Kritérium logickej platnosti je nevyhnutnou podmienkou dokonalosti iba v prípade tých argumentov, pri ktorých je overené, že protagonista mal zámer formulovať ich ako nerevidovateľné / logicky platné argumenty a tieto argumenty sú založené na plne externalizovanom⁴⁶ logicky platnom usudzovaní.⁴⁷
2. Ku kritériám správneho a vhodného použitia argumentačnej schémy:
 - a. Kritériá správneho a vhodného použitia argumentačnej schémy sú nevyhnutnou a nie dostatočnou podmienkou dokonalosti v prípade každého jednotlivého argumentu. Vždy musíme zvážiť ešte aj podmienku logickej platnosti.⁴⁸
 - b. Kritériá správneho a vhodného použitia argumentačnej schémy nie sú nevyhnutnou podmienkou dokonalosti

45 Porovnaj van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 82) a van Eemeren et al. (2002, s. 94–95) – v oboch prípadoch sa autori zhodujú na tom, že jednotlivý argument je *dokonalý* iba ak je logicky platný, alebo ak je „možné ho logicky platným urobiť“. Pretože v opačnom prípade nie je „akceptovateľnou obranou, či zamietnutím“ (tamže). Logicky platný argument dosiahneme vhodným doplnením premisy.

46 Hoci autori nepriniesli vlastnú definíciu, vychádzam z predpokladu, že plne externalizované logicky platné usudzovanie je také, v ktorom nie je potrebné doplniť žiadnu premisu, ani uviesť žiadne implicitné elementy argumentu, aby bol deduktívne platný.

47 Porovnaj van Eemeren & Grootendorst (2004, s. 148).

48 Porovnaj van Eemeren et al. (2002, s. 95).

v prípade každého jednotlivého argumentu, ale sú dostatočnou podmienkou dokonalosti argumentu vtedy, keď jednotlivý argument nie je založený na externalizovanom deduktívne platnom usudzovaní.⁴⁹

3. Ku kritériám logickej platnosti, vhodnosti a správnosti použitia argumentačnej schémy:
 - a. Kritérium logickej platnosti a kritériá správneho a vhodného použitia argumentačnej schémy sú exkluzívne – nemôžu byť splnené zároveň.⁵⁰

Body 1.a. a 1.b. si na prvý pohľad protirečia rovnako ako body 2.a. a 2.b. Navyše, bod 2.b. protirečí aj bodom 1.a. a 1.b. No a bod 3.a. protirečí bodom 1.a., 1.b., a 2.a.

Toto, nazdávam sa, nepredstavuje dobrú východiskovú situáciu pre ďalší teoretický vývoj konceptu argumentačných schém.

6.2 Odkiaľ pramení nesúlad medzi pravidlami hodnotenia?

Pojmy logického minima a pragmatického optima nie sú kľúčové iba pri analýze argumentačného diskurzu, ale súvisia aj s hodnotením argumentov. Napriek ich významu sa nie vždy v pragma-dialektických publikáciách ponecháva priestor na ich predstavenie. Vo van Eemeren et al. (2002) a vo van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016) sa napríklad nezmieňujú ani raz, hoci čitateľ, ktorý je s nimi oboznámený, ich „prítomnosť“ v týchto publikáciách rozpozná. Z analytického hľadiska tieto pojmy zabezpečujú priestor deduktívnej logike v argumentácii, respektíve v argumentoch, ktorý je v istom zmysle veľkorysý, hoci v inom zmysle zase relatívne obmedzený. Nazdávam sa, že oboznámenie sa s týmito pojmami do istej miere vrhne svetlo na vyššie uvedený nesúlad medzi požiadavkami deduktívnej platnosti argumentov a správnosti a vhodnosti použitia argumentačnej schémy.

49 Porovnaj van Eemeren & Grootendorst (2004, s. 148), van Eemeren et al. (2014, s. 544) a van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 83).

50 Porovnaj van Eemeren & Garssen (2020, s. 12–13). Správnosť použitia schémy overujeme vtedy, keď usudzovanie v argumente nie je logicky platné (s. 13). Ale ak je logicky platné (má napr. formu modus ponens), tak sa jeho preverovanie končí overením jeho logickej platnosti (s. 12).

6.2.1 Logické minimum

Argumenty bežne nie sú predstavené v úplne rozvinutej podobe. Na identifikáciu nevyjadrených zložiek argumentov možno použiť logiku v tom slova zmysle, že výsledok rekonštrukcie argumentu s explicitne uvedenými zložkami, ktoré boli v prezentácii argumentu zamlčané, bude logicky (deduktívne) platný.⁵¹ Výsledkom aplikácie logiky pri rekonštrukcii argumentu však môže byť aj to, že protagonistovi pripíšeme významy, ktoré nechcel komunikovať.⁵² Tento nedostatok má napraviť *pragmatické optimum*, v ktorom sa po identifikácii logického jadra argumentu zisťuje skutočne komunikovaný obsah.⁵³ Vezmime si van Eemerenov a Grootendorstov príklad, ktorý uvádzajú pri objasňovaní metodologického účelu logického minima a pragmatického optima:

Angie je skutočná žena
Preto je Angie zvedavá⁵⁴

Logické minimum dostaneme tak, že uvedené zložky argumentu rozšíri-
me o kondicionál tvaru „Ak..., tak...“, pričom premisa nasleduje za „Ak“
a záver pred „tak“. Výsledkom je logicky úsudok *modus ponens*. Logic-
ké minimum vraj k významom vyjadrených vetami „Angie je skutočná
žena“ a „Angie je zvedavá“ „nič nové nepridáva“. ⁵⁵ Identifikácia logické-

51 Van Eemeren & Grootendorst (1992, s. 60).

52 Rozlíšenie toho, čo hovorca v skutočnosti chcel povedať od toho, čo povedal, súvisí s pojmom konverzácie, pri ktorom pragma-dialektici vychádzajú najmä z práce Gricea (1975). Konverzácia je cieľavedomá činnosť, na ktorej participujú jej účastníci. Naplnenie cieľov konverzácie zabezpečujú tzv. *pravidlá komunikácie*. Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 45). Porušenie nejakého pravidla komunikácie, ktoré je *očividne zámerné*, je pre účastníkov konverzácie signálom, aby identifikovali *komunikovaný význam*, ktorý je v tomto prípade iný ako *doslovný význam*. Táto zámena doslovného významu za komunikovaný je vedená očakávaním, že kooperatívna činnosť konverzácie neprerušene napreduje k svojmu cieľu, pričom predpoklad o pokračovaní konverzácie je udržateľný iba s komunikovaným významom, nie s doslovným významom. Pozrime sa na Griceov príklad s porušením pravidla kvality, podľa ktorého majú účastníci do konverzácie prispieť iba pravdivými výpoveďami. V jeho príklade vystupuje obchodník A, ktorého obchodné tajomstvo vyzradila blízka osoba X konkurencii. Keď A neskôr hovorí pred publikom, ktoré je o všetkom informované, že „X je skvelý priateľ“, publikum vie, že je A ironický – že to, čo doslovne hovorí, považuje za nepravdivé a že v skutočnosti komunikuje to, že X nie je skvelý priateľ Grice (1975, 53).

53 Van Eemeren & Grootendorst (1992, s. 63).

54 Tamže, s. 62.

55 Tamže, s. 64.

ho minima by v tomto prípade viedla ku konštatovaniu, že hovorca porušil pravidlá komunikácie, keďže jeho celková výpoveď by obsahovala nadbytočné prvky.⁵⁶ Tento nový výrok „je iba čírym opakovaním toho, čo implikovali tie ďalšie výroky“.⁵⁷

6.2.2 Je logické minimum udržateľné?

Pristavme sa na chvíľu pritom, čo bolo zatiaľ povedané. Budem vychádzať z toho, že autori mali na mysli modus ponens, v ktorom figuruje materiálna implikácia, no nazdávam sa, že väčšina z toho, čo ďalej poviem, má všeobecnú platnosť a netýka sa len klasickej výrokovej logiky. Po prvé, nie je pravda, že logické minimum v tomto prípade k premise a záveru nič nepridáva. Platí síce, že ak sú premisa a záver pravdivé, tak je pravdivá aj implikácia „Ak *premise*, tak *záver*“. Ale to je iba jedna z troch konfigurácií pravdivostných podmienok, za ktorých je materiálna implikácia pravdivá.

<i>A</i>	<i>B</i>	$A \rightarrow B$
1	1	1
1	0	0
0	1	1
0	0	1

Tabuľka 3 Pravdivostné hodnoty pre materiálnu implikáciu

V tabuľke 3 môžeme vidieť, že materiálna implikácia je nepravdivá iba v prípade, keď je antecedent pravdivý a konzekvent nepravdivý. Ak niekomu pripíšeme kondicionálny výrok, ktorého pravdivostné podmienky zachytáva materiálna implikácia, tak vlastne tvrdíme, že dotýčny je pre-

⁵⁶ Van Eemeren Grootendorst (1992, s. 64) a van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 51).

⁵⁷ Van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016, s. 51). Prehovor, ktorý obsahuje nadbytočné prvky, porušuje pravidlo *efektívnosti*. Nadbytočné prvky by konverzácia v tomto prípade obsahovala, ak by sme predpokladali, že správnym doplnením rekonštruovaného argumentu je kondicionál, respektíve materiálna implikácia. Porušenie pravidla by malo za následok odklonenie sa od cieľov konverzácie. Preto sa musí prijať iné doplnenie argumentu, než to, ktorého výsledkom je modus ponens.

svedčený, že je vylúčená taká situácia, v ktorej je antecedent (A) pravdivý a konzekvent (B) nepravdivý. Som presvedčený, že pripísať proponentovi argumentácie takéto presvedčenie nie je korektné, ak všetko, čo vieme je, že proponent je presvedčený o pravdivosti A a o pravdivosti B. Preto nesúhlasím, že z takej rekonštrukcie, v ktorej protagonistovi pripisujeme kondicionál tvaru $A \rightarrow B$ iba preto, že tvrdil A a B, vyplýva, že sa proponent dopustil porušenia pravidla komunikácie *efektívnosti*.⁵⁸ Implikácia $A \rightarrow B$ je popri samostatnom A a samostatnom B čosi úplne nové.

Ale je táto námietka vhodná? Pozrime sa na nasledujúce vyjadrenie van Eemeren a Grootendorsta k logickému minimu:

„Logickým minimom je teda spojenie už existujúcich informácií: Jediné, čo robí, je to, že explicitne uvádza, že je dovolené vyvodiť daný záver z danej premisy.“⁵⁹

Ak prehliadneme podstatnú skutočnosť, že *modus ponens* nič nehovorí o dovoľeniach vyvodzovať závery, ale že je pravidlom správneho usudzovania, tak pri uvedenej interpretácii je údajné opakovanie dôsledkom toho, že protagonista stanoviska argumentu s Angie implicitne hovorí, respektíve sa implicitne hlási k tomu, že z toho, že Angie je pravá žena (a z ďalších nevyslovených predpokladov) logicky vyplýva, že Angie je zvedavá. Inak by neuvádzal argument s Angie, v ktorom je výrok „Angie je pravá žena“ dôvodom pre akceptáciu výroku „Angie je zvedavá“. Implikácia $A \rightarrow B$ je teda opakovaním toho, čo už bolo povedané v tom zmysle, že ak protagonista stanoviska argumentu tvrdí, že z A výrokovo-logicky vyplýva B ($A \Vdash_v B$), tak vlastne implicitne súhlasí aj s tým, že $A \rightarrow B$ je pravdivé. Túto interpretáciu považujem za menej presvedčivú, ale pre úplnosť jej venujem niekoľko ďalších riadkov. Vo výrokovej logike relácia vyplývania nie je to isté, ako materiálna implikácia: kým z pravdivosti $A \rightarrow B$ logicky vyplýva, že *nie je pravda*, že A je pravdivé a B je nepravdivé, tak to, že $A \Vdash_v B$ (B výrokovo-logicky vyplýva z A) znamená, že *nie je možné*, aby A bolo pravdivé a B nebolo pravdivé. Na druhej strane je pravda, že ak $A \Vdash_v B$, tak $A \rightarrow B$. Inak

58 Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 45).

59 Van Eemeren & Grootendorst (1992, s. 64).

povedané, ak z A výrokovo-logicky vyplýva B, tak je pravdivá implikácia $A \rightarrow B$. To je dôsledkom vety o dedukcii, ale keďže tá neplatí pre každý logický systém, tak pragma-dialektici by sa tým vzhľadom na túto interpretáciu implicitne a z neznámych dôvodov zaviazali k vybranej podmnožine logík. Navyše, vzhľadom na to, že veta o dedukcii nie je každému zrejmá a je predmetom (vysokoškolskej) výučby, zdá sa byť nekorektné, aby sme bez dodatočných predpokladov pripisovali presvedčenie $A \rightarrow B$ komukoľvek, komu pripisujeme presvedčenie, že $A \Vdash_v B$. „ $A \Vdash_v B$ “ jednoducho *neznamená* to isté, ako „ $A \rightarrow B$ “. No a nakoniec, dôsledkom vety o dedukcii za predpokladu, že $A \Vdash_v B$, nie je iba to, že $A \rightarrow B$ je pravdivé, ale aj to, že $A \rightarrow B$ je teorémou. A teda, že $A \& \sim B$ je samo osebe kontradiktórické. Pochybujem, že argumenty ako je ten s Angie, vyslovujeme iba vtedy, keď sme presvedčení, že výrok „Angie je pravá žena a Angie nie je zvedavá“ je vnútorne protirečivý. Práve naopak, usudzovanie v argumentoch ako je ten o Angie je podľa mňa revidovateľné.

6.2.3. Pragmatické optimum a logické minimum – sú kompatibilné?

Pragmatické optimum možno na úvod opísať tak, že v sebe zahŕňa logické minimum, ale obsahuje aj niečo navyše. Jeho účelom je na jednej strane udržanie podmienky logického minima – deduktívne vyplývanie záveru z premís – kým na druhej strane ide o zabezpečenie toho, aby sa proponentovi argumentácie nepripisovali záväzky, ktoré v skutočnosti neprijal.⁶⁰ Aké je pragmatické optimum v prípade argumentu s Angie? Pragmatické optimum je vraj výrok „Skutočné ženy sú zvedavé“.⁶¹ Ale túto vetu nemožno rekonštruovať vo výrokovej logike, lebo by sa vytratilo vyplývanie. Museli by sme ju rekonštruovať aspoň v predikátovej logike prvého rádu. Novtako v prípade by bolo potrebné určiť, ktorý kvantifikátor je vhodný – existenčný, alebo univerzálny? Aby bola zabezpečená požiadavka deduktívneho vyplývania, musel by to byť všeobecný kvantifikátor. No zdá sa, že použitie univerzálného kvantifikátora nie je v takýchto prípadoch v pragma-dialektike samozrejmosťou. Dôvod,

60 Tamže.

61 Tamže.

ktorý proti jeho použitiu uvádzajú v analogickom príklade argumentu o Tirolčanoch van Eemeren a Snoeck Henkemans je, že „neexistuje žiadny náznak, že argumentácia sa týka toho, koľko Tirolčanov rado jódluje. Jednoducho sa navrhuje, že pre Tirolčanov je typické, že radi jódlujú.“⁶² Všeobecný nárok na deduktívny charakter usudzovania v argumentácii je pri niektorých argumentoch neudržateľný s tým, aby sa protagonistovi stanoviska nepripisovali obsahy, ku ktorým sa v skutočnosti nemusel prihlásiť – nemôžeme koláč zjesť a nechať si ho; niektoré argumenty nie sú jednoducho založené na deduktívne platnom usudzovaní, ale sú revidovateľné.

6.3 Konkrétne príklady

V súvislosti s hodnotením argumentov som sa najprv venoval pravidlám hodnotenia dokonalosti argumentov a ich nesúladu a následne pojmom logického minima a pragmatického optima. Mojou hypotézou je, že nesúlad medzi kritériami hodnotenia dokonalosti argumentov v pragma-dialektike súvisí s napätím medzi dvoma požiadavkami. V prvom prípade je to nárok vychádzajúci z logického minima, podľa ktorého by mal byť každý dokonalý argument založený na logicky platnom usudzovaní. V druhom prípade je to snaha odpútať sa od deduktívnej logiky a namiesto „formálneho princípu“ vysvetliť prenos akceptability z premisy na záver poukázaním na tzv. „pragmatický princíp“⁶³, ktorý je založený na „ľudskej skúsenosti, t. j. na praktických zdôvodňujúcich skúsenostiach účastníkov argumentácie“.⁶⁴ Pokúsil som sa tiež ukázať, prečo je pojem logického minima vnútorne problematický a prečo nemusí byť udržateľný s pojmom pragmatického optima.

Teraz je pred nami záverečná časť, v ktorej predstavím vybrané pasáže z pragma-dialektických publikácií, ktoré hovoria o kritériách dokonalosti argumentov a aplikáciu týchto kritérií na konkrétny príklad argumentu.

62 Van Eemeren & Snoeck Henkemans (2016, s. 51).

63 Samozrejme, pragmatický princíp je vlastne premostujúca premisa, ktorá charakterizuje daný typ argumentačnej schémy.

64 Van Eemeren & Garssen (2020, s. 14).

Zdroj	van Eemeren et al. (2002)	van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016)
1	s. 94–95: Jednotlivý argument možno považovať za dokonalý len vtedy, ak je jeho usudzovanie logicky platné alebo sa takým dá urobiť. Ak je jeho usudzovanie logicky neplatné, potom argument nie je prijateľný ako obhajoba alebo vyvrátenie.	s. 82: Jednotlivý argument možno považovať za dokonalý len vtedy, ak je jeho usudzovanie logicky platné alebo sa takým dá urobiť. Ak je argument logicky neplatný, potom nie je prijateľný ako obhajoba alebo vyvrátenie.
2	s. 95: Existuje len jedna situácia, v ktorej jednotlivý argument nemožno rekonštruovať ako založený na platnej argumentácii, a to vtedy, ak je neplatné usudzovanie predstavené explicitne.	s. 82: Existuje len jedna situácia, v ktorej jednotlivý argument nemožno rekonštruovať ako založený na platnej argumentácii, a to vtedy, ak je neplatné usudzovanie predstavené explicitne.
3	s. 95: Skutočnosť, že sa jednotlivý argument zakladá na platnom usudzovaní, nemusí znamenať, že tento argument je prijateľný ako obhajoba alebo vyvrátenie.	s. 83: Skutočnosť, že sa jednotlivý argument nezakladá na explicitne platnom usudzovaní, ako je to najčastejšie v bežnom argumentačnom diskurze, nemusí nevyhnutne znamenať, že argument je neprijateľný ako obhajoba alebo vyvrátenie.
4	s. 95: Dokonalosť argumentácie závisí aj od toho, ako využíva jednu z možných argumentačných schém.	s. 83: Dokonalosť argumentu, ktorý nie je založený na explicitne platnom usudzovaní závisí od toho, ako využíva jednu z možných argumentačných schém.

Tabuľka 4

Pri uvedení podmienok dokonalosti argumentov som využil zdroje uvedené v tabuľke 4 ako evidenciu v prospech pragma-dialektickej požiadavky nevyhnutnosti logickej platnosti ako podmienky pre dokonalosť jednotlivých argumentov. Bližšie preskúmanie týchto pasáží odhaľuje, že ani tu nepanuje úplný súlad. Riadky 1 sa v druhom a treťom stĺpci tabuľky 4 zhodujú – logická platnosť (alebo jej možnosť) musia byť splnené, aby bol jednotlivý argument dokonalý. Zhodujú sa aj riadky 2 v oboch stĺpcoch, hoci je ich posolstvo problematické. Autori uvádzajú príklad argumentu, ktorý sa „nedá urobiť platný“, pretože je explicitne predstavený ako neplatný tento argument: Ak existuje boh, budem

mať zdravé dieťa; Boh neexistuje; Teda nebudem mať zdravé dieťa.⁶⁵ Súhlasím, že tento argument je neplatný z hľadiska výrokovej logiky. Ale z hľadiska výrokovej logiky je neplatný aj nasledujúci argument, ktorý je inak platný v predikátovej logike: Každý kôň má hlavu; Neptún je kôň; teda Neptún má hlavu. Za problematické tu považujem to, že platnosť je relatívna a nie absolútna hodnota. A takisto vo všeobecnosti neplatí, že neplatnosť je absolútne hodnotenie. Navyše, argument s bohom a dieťaťom možno urobiť deduktívne platným rovnako, ako to bolo v príklade s Angie, totiž zavedením implikácie s cieľom získať úsudok modus ponens. V prípade tohto argumentu by na tento cieľ poslúžila implikácia *Ak boh neexistuje, tak nebudem mať zdravé dieťa*.

Zdroje tabuľky 4 sa však najväčšmi rozchádzajú v riadkoch 3 a 4. Podľa riadku 3 v druhom stĺpci nie je logická platnosť argumentu postačujúcou podmienkou dokonalosti a vždy musíme ešte zohľadniť správnosť a vhodnosť použitia schémy. Zdá sa, že táto požiadavka platí všeobecne pre argumenty, ktoré sú explicitne predstavené ako logicky platné, ale aj pre argumenty, ktoré takými možno urobiť. No podľa zdroja tretieho stĺpca máme pri hodnotení dokonalosti argumentov zapájať argumentačné schémy v prípade argumentov, ktoré sú iba implicitne (a nie explicitne) logicky platné. V uvedených citátoch síce nie je *explicitná kontradikcia*: ale prečo by van Eemeren a Snoeck Henkemans v roku 2016 hovorili špecificky o argumentoch s implicitne platným usudzovaním, ak by mali na mysli všetky argumenty, teda aj tie s explicitne platným logickým vyplývaním?

Druhý stĺpec tabuľky 4, riadok č. 3 je aj evidenciou v prospech bodu 2.a podmienok hodnotenia dokonalosti argumentov. Podľa tohto bodu správnosť a vhodnosť použitia schémy sú nevyhnutné, ale nie dostatočné pre dokonalosť argumentov. Tretí stĺpec tabuľky 4, riadok 3 je evidenciou v prospech bodu 2.b podmienok hodnotenia dokonalosti argumentov, pretože podporuje názor, že hodnotenie správnosti a vhodnosti použitia schémy je relevantné iba v prípade argumentov, ktorých logická platnosť nie je úplne externalizovaná.

Pozrime sa na zdroje, ktoré uvádzam v súvislosti s bodom 1.b podmienok dokonalosti argumentov:

⁶⁵ Porovnaj van Eemeren et al. (2002, s. 95) a van Eemeren & Henkemans (2016, s. 82).

van Eemeren & Grootendorst 2004	van Eemeren 2018
s. 148: Platnosť usudzovania v argumentácii je potrebné hodnotiť len vtedy, ak je táto argumentácia úplne externalizovaná a protagonista môže byť považovaný za zviazaného k požiadavke, že dokonalosť argumentácie závisí od jej logickej platnosti.	s. 56: Platnosť usudzovania je potrebné hodnotiť len vtedy, ak bola argumentácia plne externalizovaná v argumentácii, pretože ak tomu tak nie je, protagonista nemôže byť zviazaný požiadavkou, že dokonalosť argumentácie závisí od jej logickej platnosti.

Tabuľka 5

Podľa týchto citácií závisí dokonalosť argumentu od logickej platnosti usudzovania iba vtedy, keď je argumentácia plne externalizovaná. Podľa van Eemeren et al. (2002) a van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016) však stačilo to, aby *bolo možné* argument urobiť platným a aktuálna explicitná platnosť sa nevyžadovala ako podmienka dokonalosti. Druhý rozdiel je, že logická platnosť nemusí byť hodnotená vždy, ale „len vtedy“, keď bola plne externalizovaná – logická platnosť teda nie je nevyhnutnou podmienkou dokonalosti argumentu. Citácie v tabuľke 5 sa neodlišujú iba od citácií v tabuľke 4, ale aj od seba navzájom. V roku 2004 sa uvádzajú dve podmienky za ktorých je potrebné hodnotiť platnosť usudzovania: (i) úplná externalizácia argumentácie a (ii) podmienka, aby bol protagonista zviazaný k požiadavke že dokonalosť argumentácie závisí od jej logickej platnosti. Vo van Eemeren (2018) už tieto podmienky nie sú uvedené ako nezávislé: protagonista môže byť zviazaný požiadavkou, podľa ktorej dokonalosť argumentácie závisí od logickej platnosti *iba ak* bola argumentácia úplne externalizovaná.

No a v súvislosti s bodom 3.a podmienok hodnotenia dokonalosti argumentov by som rád uviedol túto dlhšiu citáciu:

„Ak je možné preukázať pravdivosť stanoviska bezprostredným empirickým overením alebo dôkazom, že logicky vyplýva z pravdivých predpokladov, tak to stačí a nie je žiadny dôvod na argumentáciu – nanajvýš by tento dôkaz mohol byť predstavený ako nevyvrátiteľná argumentácia [...] Ďalej nasleduje inferenčná procedúra, ktorej cieľom je určiť, či v prípadoch, v ktorých je usudzovanie plne

externalizované, je usudzovanie „propozícia zahrnutá v argumentácii, teda propozícia zahrnutá v stanovisku“, protagonistom prezentované v jej logicky platnej podobe. Ak usudzovanie *nie je* úplne externalizované, takže argumentácia nemôže byť logicky platná tak ako bola predstavená, a tak to v argumentačnej praxi väčšinou býva, otázkou je, či sú argumentačné schémy, ktoré sú v argumentácii použité, pre obe strany prípustné a či boli v danom prípade použité správne.“⁶⁶

Podľa tejto citácie je argumentácia prezentovaná ako logicky platná, alebo nie. Ak je, tak ide o „nevyvrátiteľnú argumentáciu“. Pripomínam, že potenciálnym dôsledkom skúmania vhodnosti, alebo správnosti použitia argumentačnej schémy je zamietnutie argumentu, ktorý vyslovil protagonista v prospech nejakého stanoviska. Ak je argument „nevyvrátiteľný“, tak aký je potom dôvod preverovať vhodnosť, alebo správnosť použitia argumentačnej schémy? V opačnom prípade, kedy argumentácia nie je prezentovaná ako logicky platná, tak sa prihliada na vhodnosť a správnosť použitia argumentačnej schémy.

Vzhľadom na to, čo bolo doteraz o podmienkach dokonalosti argumentov povedané, predstavme si, že by sme stáli pred úlohou hodnotiť dokonalosť nasledujúcich argumentov:

- I. Erika je doma, alebo je na koncerte. Ale Erika na koncerte nie je. Teda je doma.
- II. Erika musí byť doma, pretože nie je na koncerte.

Tvrdím, že to, ako by sme postupovali v hodnotení dokonalosti týchto argumentov závisí od toho, z ktorej pragma-dialektickej publikácie by sme vychádzali. Vzhľadom na vyššie uvedený citát van Eemeren

66 Van Eemeren & Garssen (2020, s. 12–13). Zložitá a neprirodzená konštrukcia *prostrednej* vety uvedeného prekladu, na ktorú ma upozornil recenzent, je podľa mňa určená charakterom pôvodného textu, ktorý tu uvádzam: „Next there is the inference procedure, which is aimed at determining whether in cases in which the reasoning is fully externalized the reasoning ‚proposition involved in the argumentation, therefore proposition involved in the standpoint‘ presented by the protagonist is logically valid as it stands.“

a Garssena je zrejmé, že podľa týchto autorov ide v prípade argumentu č. I o „nevyvrátiteľnú argumentáciu“ formy eliminácie disjunkcie, ktorej platnosť je úplne externalizovaná. Preto ide o dokonalý argument. Ale zdroje v tabuľke 4 sa zhodujú nanajvýš v tom, že je splnená nevyhnutná podmienka dokonalosti, totiž logická platnosť: podľa van Eemeren a iných (2002) by bolo potrebné ešte preveriť správnosť a vhodnosť použitia schémy.⁶⁷ No podľa van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016) je argument č. I dokonalý, pretože je explicitne logicky platný.⁶⁸

Aj v prípade argumentu II sa zdroje do istej miery rozchádzajú. van Eemeren et. al. (2002) a van Eemeren a Snoeck Henkemans (2016) sa však v tomto prípade úplne zhodujú: podmienka, že tento argument je možné urobiť explicitne platným, je splnená, ale na určenie jeho dokonalosti je potrebné ešte preveriť správnosť a vhodnosť použitia schémy.⁶⁹ S tým, že je potrebné preveriť správnosť a vhodnosť použitia argumentačnej schémy, súhlasia aj van Eemeren a Grootendorst (2004),⁷⁰ van Eemeren (2018)⁷¹ a tiež van Eemeren a Garssen (2020).⁷² Ale van Eemeren a Grootendorst (2004) a van Eemeren (2018) nesúhlasne dodávajú, že v prípade argumentu II „nie je potrebné“ hodnotiť platnosť usudzovania v argumentácii, pretože usudzovanie „nie je úplne externalizované“.⁷³ No a podľa van Eemeren (2018) je absencia úplnej externalizovanosti navyše aj dôvodom, prečo nemožno považovať protagonistu za zaviazaného k argumentu založenom na logickom vyplývaní⁷⁴ – ak je to tak, potom je asi zbytočné hľadať „logické minimum“ a preverovať, či existuje možnosť urobiť tento argument logicky platným. Toto je len stručné rozvinutie argumentu s Erikou z hľadiska vybraných pragma-dialektických publikácií.

67 Porovnaj tabuľku 4, druhý stĺpec, riadky 3 a 4.

68 Porovnaj tabuľku 4, tretí stĺpec, riadok 4.

69 Porovnaj tabuľku 4 vyššie, riadky 1, 3 a 4 (oba stĺpce).

70 Porovnaj tabuľku 5 vyššie.

71 Porovnaj tabuľku 5 vyššie.

72 Van Eemeren & Garssen (2020, s. 12–13).

73 Porovnaj tabuľku 5 vyššie.

74 Porovnaj tabuľku 5 vyššie.

7 Záver

Vzhľadom na vážnosť problémov, na ktoré som v tejto práci poukázal, vyvstáva otázka, ako je možné, že doteraz nepútali pozornosť bádateľov? Ako je možné, že o nich teoretici pri analýze a hodnotení argumentácie takpovediac *nezakopávali*? Dôvodom je podľa mňa to, že pragma-dialektická teória argumentácie prináša toho oveľa viac, než „len“ zoznam kritických otázok a hodnotenie dokonalosti jednotlivých argumentov. Ide o celú radu nástrojov a konceptov, ktoré umožňujú identifikovať (typ) nezhody, ďalej argumenty, záväzky diskutujúcich, odhaliť štruktúru argumentov, ale aj štruktúrovať argumentačný diskurz do rôznych fáz, abstrahovať od irelevantných častí prehovorov, identifikovať argumentačné chyby atď. Hodnotenie jednotlivých argumentov je však pre každú teóriu argumentácie kľúčové a nazdávam sa, že pragma-dialektika má v tomto ohľade rezervy. Na záver by som rád vyslovil niekoľko návrhov, o ktorých si myslím, že by mohli byť zvažované pri ďalšom vývoji pragma-dialektiky.

Poprvé, nazdávam sa, že je dôležité, aby sa pragma-dialektika explicitne zriekla nároku, podľa ktorého musí byť usudzovanie v prípade každého akceptovateľného argumentu deduktívne a v súvislosti s tým opustila princíp logického minima. Usudzovanie v argumentoch je v niektorých prípadoch revidovateľné, v iných nerevidovateľné. V súvislosti s tým by bolo zaujímavé zistiť, či je v prípade každého pravidla správneho usudzovania aplikovateľná nejaká argumentačná schéma. Ak nie, tak kde je potom hranica, za ktorou už nie je prijateľné aplikovať argumentačné schémy? Z tohto hľadiska sa mi vidí byť problematický tento úsudok:

Do práce nesmiem prísť neskôr ako z nej odíde Elena. Elena odchádza z práce hodinu potom, čo príde Róbert. Róbert príde o 15:00. Teda nesmiem do práce prísť neskôr ako o 16:00.

Tento úsudok sa v skutočnosti dá rozdeliť na dva argumenty:

- i. Elena odchádza z práce hodinu potom, čo príde Róbert. Róbert príde o 15:00. Teda Elena odchádza z práce o 16:00.

- ii. Do práce nesmiem prísť neskôr ako z nej odíde Elena. Elena odchádza z práce o 16:00. Teda nesmiem do práce prísť neskôr ako o 16:00.

Tieto argumenty sú deduktívne platné. Ale existuje vhodná argumentačná schéma, pod ktorú patria? Aké kritické otázky sa pri týchto argumentoch dajú položiť? Mohla by to byť napríklad kritická otázka, ktorá patrí k argumentačnej schéme argumentu analógiou? Alebo ku kauzálnej/symptomatickej argumentačnej schéme?

Po druhé sa nazdávam, že je dôležité, aby sa pragma-dialektika explicitne zamietla všeobecnú platnosť toho, že deduktívne správny argument nemôže byť podradený pod nejakú argumentačnú schému a že nemôže byť preverovaná správnosť, alebo vhodnosť jej použitia. Napríklad Jory predstavil deduktívnu verziu pragmatického argumentu formy *modus ponens*:

1 Činnosť X by sa (ne)mala vykonať

1.1 Činnosť X vedie k (ne)žiaducemu následku Y

1.1' Ak činnosť X vedie k (ne)žiaducemu následku Y, tak by sa činnosť X (ne)mala vykonať.⁷⁵

Ide očividne o pragmatický argument a celkom prirodzene sa môžeme kriticky pýtať, či je následok Y naozaj žiadúci, alebo, či k nemu činnosť X naozaj vedie atď. Neuspokojivé zodpovedanie týchto otázok by pragma-dialektika priviedlo k odmietnutiu argumentu z dôvodu *nesplnenia podmienok správneho aplikovania argumentačnej schémy*. Formálny deduktívny logik by s odmietnutím akceptovať stanovisko v tomto prípade nemal žiadny problém. Ale odmietnutie stanoviska by zdôvodnil tak, že uspokojivé zodpovedanie kritických otázok bolo podmienkou akceptácie premís, ktorá nebola splnená. Ak neakceptujeme premisy deduktívneho argumentu, tak ani silná relácia podpory nás nezaväzuje k prijatiu stanoviska/záveru.

⁷⁵ Jory (2011, s. 844).

Literatúra

- Bielik, L. (2020): „Pollockova koncepcia revidovateľného usudzovania a kritika argumentov.“ *Filozofia* 75 (8): 628–643. Dostupné z: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.8.2>.
- Hume, D. (2007): *An Enquiry Concerning Human Understanding: And Other Writings*. Ed. S. Buckle, Cambridge University Press, Cambridge. Dostupné z: DOI:10.1017/CBO9780511808432.
- van Eemeren, F. H. (2018): „Critical Discussion and the Identification of Fallacies.“ In *Argumentation Theory: A Pragma-Dialectical Perspective*, ed. F. H. van Eemeren, Springer International Publishing, s. 51–70. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-3-319-95381-6_4.
- van Eemeren, F. H. & Garssen, B. (2020): „Argument Schemes: Extending the Pragma-Dialectical Approach.“ In *From Argument Schemes to Argumentative Relations in the Wild*, eds. F. H. van Eemeren & B. Garssen, Springer, s. 11–23. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-28367-4>.
- van Eemeren, F. H., Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Snoeck Henkemans, A. F., Verheij, B. & Wagemans, J. H. M. (2014): *Handbook of argumentation theory*. Springer, Dordrecht. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/978-90-481-9473-5>.
- van Eemeren, F. H. & Grootendorst, R. (1992): *Argumentation, communication, and fallacies: A pragma-dialectical perspective*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey. Dostupné z: <https://doi.org/10.4324/9781315538662>.
- van Eemeren, F. H. & Grootendorst, R. (2004): *A systematic theory of argumentation: The pragma-dialectical approach*. Cambridge UP, Cambridge. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511616389>.
- van Eemeren, F. H., Grootendorst, R. & Kruiger, T. (1987): *Handbook of argumentation theory*. De Gruyter Mouton.
- van Eemeren, F. H., Grootendorst, R. & Snoeck Henkemans, A. F. (2002): *Argumentation: analysis, evaluation, presentation*. Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, London.

- van Eemeren, F. H. & Snoeck Henkemans, A. F. (2016): *Argumentation: Analysis and Evaluation*. Routledge. Dostupné z: <https://doi.org/10.4324/9781315401140>.
- van Eemeren, F. H., Houtlosser, P. & Snoeck Henkemans, A. F. (2007): *Argumentative indicators: A pragma-dialectical study*. Springer, Dordrecht.
- Grice, P. (1975): „Logic and conversation.“ In *Syntax and Semantics. Volume 3: Speech Acts*, eds. P. Cole & J. Morgan, Academic Press, New York. s. 41–58.
- Hinton, M. & Wagemans, J. H. M. (2022): „Evaluating Reasoning in Natural Arguments: A Procedural Approach.“ *Argumentation* 36 (1): 61–84. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10503-021-09555-1>.
- Hitchcock, D. & Wagemans, J. (2011): „The pragma-dialectical account of argument schemes.“ In *Keeping in touch with pragma-dialectics*, eds E. T. Feteris, B. J. Garssen & A. F. Snoeck Henkemans, John Benjamins, Amsterdam, 2011, s. 185–205. Dostupné z: <https://doi.org/10.1075/z.163.13hit>.
- Jory, I. C. (2011): „Evaluating pragmatic argumentation: a pragmatic perspective.“ In *Proceedings of the 7th Conference of the International Society for the Study of Argumentation*, eds. F. H. van Eemeren, B. Garssen, D. Godden, & G. Mitchell, Rozenberg/Sic Sat, Amsterdam, 2011, s. 843–855. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11245/1.361468>.
- Svačinová, I. (2019): „Bábu nepřemluvíš, co takhle jít k volbám? Strategicky kontraproduktivní přemlouvání mladých (ne) voličů.“ *Filosofie dnes* 10 (2): 126–174. Dostupné z: <https://doi.org/10.26806/fd.v10i2.275>.
- Wagemans, J. H. M. (2011): „The Assessment of Argumentation from Expert Opinion.“ *Argumentation* 25 (3), s. 331–339. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10503-011-9225-8>.

Abstract

Selected Issues of Argument Schemes in the Pragma-dialectical Approach to Argumentation

In this paper, I provide a critical exposition of argumentation schemes in the context of a pragma-dialectical approach to argumentation. In doing so, I build on the work of Hitchcock and Wagemans (2011), who have focused in particular on issues related to the typology of argumentation schemes in pragma-dialectics. Hitchcock and Wagemans' observations are critically evaluated or modified in the course of the exposition. Part of the criticism I make in the paper is related to the fact that some important aspects of argumentation schemes are presented differently in different pragma-dialectical publications, without commenting or justifying the difference in any way. Yet the existence of such justifications is not only a feature but a necessary condition for any change to be called an advance in theory. The last part of the paper focuses on problems concerning the evaluation of argumentation in the pragma-dialectical approach. Although the paper makes some positive suggestions of its own, the emphasis and the overall intent lies primarily on the exposition of the shortcomings of the current state of the pragma-dialectical conception of argumentation schemes.

Key words: Argumentation schemes, Critical questions, Pragma-dialectical approach to Argumentation, Argument evaluation

Kollárik, T. (2022): „Vybrané problémy argumentačných schém v pragma-dialektickom prístupe k argumentácii.“ *Filosofie dnes* 14 (2): 50–90. Dostupné z www.filosofiednes.ff.uhk.cz

Letní škola filosofie UHK v Broumově

Klára Burešová

*Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové
klara.buresova.2@uhk.cz*

Na podzim roku 2022 se konal již pátý ročník Letní školy filosofie (LŠF), v současné době pořádaný doktorandy Katedry filozofie a společenských věd FF UHK. V případě akcí pořádaných studenty lze číslo pět považovat za nikoliv běžný úspěch. A proto bych chtěla, jako jedna z dědiců úkolu organizace této akce, vzdát letní škole čest poukázáním na její přínos a zprávou z událostí z posledního ročníku.

Letní škola filosofie, která se tradičně koná v broumovském klášteře, si klade několik základních cílů. Jedním z nich je cíl, který bychom mohli charakterizovat jako cíl socializační. Jako mladí studenti doktorského studia se snažíme klást důraz na tvorbu prostředí, které podporuje navazování kontaktů nebo i spolupráci jak s členy katedry, tak s hosty z jiných českých a zahraničních kateder. V duchu propojování různých pracovišť a navazování kontaktů se na Letní škole snažíme zároveň vytvářet prostředí, které je přívětivé jak pro akademické pracovníky, tak i pro studenty nižších ročníků vysokých škol se zaměřením prioritně na katedry filosofie. Vítání jsou však samozřejmě i všichni studenti či *kolemjoucí* se zájmem o dané téma. Dalším cílem je tak nepochybně vzdělávání samotné a snaha o rozšíření povědomí o současných tématech filosofie a její neutuchající důležitosti pro společnost.

Poslední ročník, který se konal 23. 9. – 25. 9. 2022 nesl podtitul *Kulturní války*. Tématu kulturních válek byl věnován celý den a to sobota

24. 9. Téma jsme zvolili z důvodu, který je nejspíš zjevný na první pohled. Tímto důvodem je fakt, že toto téma bylo a stále je výbušným, nese s sebou mnoho společenských dopadů a vyvěrají z něj stále nové důležité otázky, které je třeba si klást. Sobotu obklopující dny nebyly ohraničeny žádným předem daným tématem, díky tomu se nám za pouhé tři dny podařilo dotknout velkého množství důležitých témat. A i přes všechny karamboly způsobené nemocemi a nutností několik řečníků nahradit, měla LŠF 2022 nebývalý úspěch a navštívilo ji i mnoho studentů mimo Katedru filozofie a společenských věd FF UHK.

Jako první vystoupil jeden z velice uznávaných členů naší katedry doc. Mgr. Jaroslav Daneš, Ph.D. s přednáškou *Intelektuální diskuse o athénské demokracii a impériu*. Následovala přednáška Mgr. Filipa Jaroše, Ph.D. nesoucí název *Kočičí kultury aneb máme pochopení pro jejich jinakost?* Páteční dopoledne zakončila bujará diskuse následující po přednášce, kterou proslovil Mgr. et Mgr. Michal Rigel, Ph.D. a jež nesla název *Můj milenec aneb etické aspekty sexu s roboty*.

Páteční odpoledne odstartoval Mgr. Hynek Janoušek, Ph.D. s přednáškou *Empatie a zrod moderních ctností v britském empirismu*. V odpoledním programu se největšímu úspěchu těšila přednáška Mgr. Marka Tomečka, Ph.D. *Čistota: hlubinná sémantika*. Přednáškovou část programu v pátek uzavřel Mgr. Petr Prášek, Ph.D. s příspěvkem: *Jak může být člověk součástí přírody a současně jednat proti ní?*

První den školy byl zakončen v místním undergroundovém klubu Eden, jehož provozovatelem je Stanislav G. Pitaš, který promluvil o bohaté historii podniku.

Blok s podtitulem Kulturní války zahájil krátkým uvedením do základních bodů problematiky kulturních válek šéfredaktor filosofického časopisu *Reflexe* Mgr. Tomáš Koblížek, Ph.D., který následně přednesl svůj hlavní příspěvek *Právo na nenávisť? Hate speech a svoboda slova v perspektivách současné analytické filosofie*. Následoval příspěvek Mgr. Matěje Cibíka, Ph.D. *Cancel culture: Hrozí nová, liberální totalita?*, který rozvířil podnětnou diskusi. Dopolední program uzavřel Mgr. Roman Rakowski, Ph.D. s příspěvkem *Filosofická reflexe demokratizace technologií*.

Ačkoliv již předchozí program měl neočekávaný úspěch, tak ho odpolední program bloku *Kulturní války* bez pochyby předčil. Celým od-

poledním programem účastníky provedli Jan Bělíček a Pavel Šplíchal, tvůrci internetového podcastu Kolaps, který je připravován pod záštitou internetového deníku Alarm.cz.

Program začal příspěvkem podcastu Kolaps nesoucím jednoduše název *Kulturní války*, na tento příspěvek navázala panelová diskuse, které se zúčastnila Zora Hesová, M.A., Ph.D. a PhDr. Miroslav Karas.

Celý den byl uzavřen posezením u ohně v zahradě kláštera města Broumov.

Poslední den zahájil Mgr. et Mgr. Martin Zielina, Ph.D. s příspěvkem *Virtuální realita a sense of agency*. Následoval příspěvek PhDr., Ing. Martina Černého, MSc. s názvem *Já a Ty – etika mezikulturního dialogu v multikulturní výchově*, který přitáhl velký zájem a pozornost i v závěrečném dnu akce.

Odpolední program posledního dne se nesl v historičtějším duchu. První přednášku tohoto odpoledne s názvem *Útěcha bez náboženských představ? Odkazy na „posmrtný život“ v civilních smutečních projevech v komunistickém Československu* přednesla Mgr. et Mgr. Iva Svačinová, Ph.D. a odpoledne i celou LŠF uzavřel Mgr. Ondřej Holub, Ph.D. s přednáškou *Český národní socialismus v éře evropské občanské války*.

Nadcházející ročník LŠF ponese název *Budoucnost s podtituly příroda, společnost a technologie* a bude se konat 28. 9. – 1. 10. 2023 v klášteře města Broumov. Za celý organizační tým můžu říct, že doufáme, že nadcházející ročník bude mít alespoň takový úspěch, jako ročník předchozí. Zároveň bych chtěla touto formou poděkovat všem, kteří se předchozích ročníků zúčastnili.

Ačkoliv je předchozí text prost zmínek o konkrétních členech organizačního týmu, chtěla bych touto formou vzdát poslední hold nešťastně zesnulému členu organizačního týmu pro LŠF 2022, Mgr. Janu Hárovníkovi. Nechť odpočívá v pokoji.

ČASOPIS
PRO
SOUČASNOU
FILOSOFII

